

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ,
ΠΜΣ «Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ»

Η ΝΕΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ
ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:	ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ:
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ	ΠΑΠΑΡΙΖΟΥ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ A.M 3203M017
ΜΕΛΗ: Γ. ΛΑΖΟΣ	
Έ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ	

ΑΘΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗ:
Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

1.1 ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ	9
1.2. ΤΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ	15
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΩΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	28

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΗΜΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.

2.1 ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ.....	31
2.2 ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	33
2.2 ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ	45
2.3 ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	61

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ

3.1. ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΕ ΚΡΙΣΙΜΗ ΚΑΜΠΗ	67
3.2. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΣΤΟ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ	
3.2.1. Τομέας δημόσιας ασφάλειας και πρόληψης: Η περίπτωση της χρήσης κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης	72
3.2.2 Το δικαίωμα στο πληροφοριακό αυτοκαθορισμό.....	74
3.2.3. Χρήση βιομετρικών μεθόδων.....	76
3.2.4 Η ανθρώπινη αξία	77
3.2.5. Προστασία προσωπικών δεδομένων	79
3.2.6 Χρήση τεστ DNA.....	83
3.2.7. Χρήση διαδικτύου	84
3.3. ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ	88
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	95
ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
Α).Σχολιασμός της παρούσας κατάστασης.....	99
Β). Διαπιστώσεις και προβληματισμοί	101
Γ). Τρόποι αντίστασης	107
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	110

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει οδηγήσει στην τελειοποίηση των συστημάτων παρακολούθησης. Κάμερες, κατασκοπευτικοί δορυφόροι, σύγχρονες μέθοδοι βιομετρίας, το διαδίκτυο, τάσσονται στην υπηρεσία του κοινωνικού ελέγχου. Οι πολίτες κατασκοπεύονται καθημερινά, τα προσωπικά τους δεδομένα είναι καταχωρημένα σε περισσότερες από μια βάσεις δεδομένων χωρίς οι ίδιοι να το γνωρίζουν πάντα, οι κατάδικοι των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών υφίστανται αυστηρότερες και μακροχρόνιες ποινές, όπου η επιτήρηση είναι διαρκής και εισβάλλει σε κάθε πτυχή της ιδιωτικής ζωής τους. Τα ατομικά δικαιώματα υποβαθμίζονται, ενώ την έλλειψή τους υπόσχεται να αναπληρώσει η ανέλεγκτη κρατική εξουσία με την παροχή ασφάλειας στους πολίτες· μιας ασφάλειας όμως που παρέχεται επιλεκτικά και θεωρείται ότι απειλείται από ομάδες πληθυσμού με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (φυλής, θρησκευματος, κοινωνικής κατηγορίας) που ανάγονται σε «πηγές εγκληματικότητας». Με αφετηρία τα παραπάνω, εύλογα αναρωτιέται κανείς, τί μπορεί να έχει δικαιολογεί μια τόσο ριζική απομάκρυνση από τις δημοκρατικές κατακτήσεις της νεωτερικότητας. Ακριβώς σ' αυτή την ερώτηση έρχονται να απαντήσουν σημαντικοί σύγχρονοι θεωρητικοί όπως οι Feeley και Simon που εισήγαγαν την έννοια της διαχειριστικής δικαιοσύνης (actuarial justice), ο Niklas Luhmann και ο Ulrich Beck που ανέπτυξαν την έννοια της κοινωνίας της διακινδύνευσης (risk society) και άλλοι διανοητές της εποχής μας που συνετέλεσαν στην εξέλιξη των ανωτέρω θεωριών. Σ' αυτό το πλαίσιο, αναδιαρθρώνονται το περιεχόμενο και οι διαδικασίες του κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος, μέσα από τη σύζευξή τους με την ολοένα και περισσότερο «πανοπτική» τεχνολογία. Η παρέμβαση του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στο κοινωνικό γίνεσθαι ακολουθεί πλέον μια προοπτική διαχείρισης του κινδύνου από το έγκλημα εγκαταλείποντας κάθε ενταξιακή μέριμνα για τους εγκληματίες.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνικός έλεγχος, επικινδυνότητα, διακινδύνευση, διαχειριστική δικαιοσύνη (actuarial justice), ασφάλεια, τεχνολογία, επιτήρηση, ανθρώπινα δικαιώματα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μια εποχή παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και συνεχούς επιδίωξης της ανάπτυξης, παρατηρείται έντονα η αναζήτηση τεχνικών που θα προσφέρουν τον υψηλότερο δείκτη ασφάλειας. Η συζήτηση γύρω από την εσωτερική ασφάλεια αποτελεί τη δικαιολόγηση για την εισαγωγή νέων μορφών κοινωνικού ελέγχου. Ενός κοινωνικού ελέγχου που προσδιορίζεται από εξελιγμένα συστήματα επεξεργασίας πληροφοριών, πληροφοριοδοτών και μαρτύρων, που αμφισβητεί όμως την ελευθερία επιλογής. Στόχος του είναι η πρόβλεψη και η καθοδήγηση της συμπεριφοράς μέσα από μια γενικευμένη επιτήρηση.

Η αυξανόμενη επιτήρηση, η απομάκρυνση των επαιτών, οι συνεχείς προσαγωγές «εμφανώς υπόπτων» διαμορφώνουν το υπόβαθρο της πολιτικής της «μηδενικής ανοχής», η οποία έρχεται να καλύψει την αδυναμία των συστημάτων κοινωνικού ελέγχου να αντιμετωπίσουν παραβατικά φαινόμενα, κοινωνικά παραγόμενα, μετατρέποντας το κοινό αγαθό της δημόσιας ασφάλειας σε μέσο παραβίασης της ασφάλειας των δικαιωμάτων μέσα από την λογική δημιουργίας επικίνδυνων, εσωτερικών εχθρών¹.

Οι αλλαγές αυτές καταδεικνύουν, όπως υπογραμμίζει ο Ulrich Beck², μια συρρίκνωση της σημασίας του έθνους κράτους στην άσκηση της εξουσίας. Το μονοπώλιο της εξουσίας υποχωρεί και τη θέση του παίρνουν σταδιακά οι διεθνείς και υπερεθνικές μορφές αστυνόμευσης και στρατιωτικής συνεργασίας, που υλοποιούνται μέσω διασυνοριακών συστημάτων συλλογής και ανταλλαγής πληροφοριών. Οι εξελίξεις αυτές οδηγούν όλο και περισσότερο στον επικίνδυνο περιορισμό του ρόλου της δικαστικής εξουσίας, γεγονός που υπογραμμίζει την ήττα που έχει υποστεί η προάσπιση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και το διαδίκτυο διευκολύνουν την πρόσβαση του κοινού σε στοιχεία του σωφρονιστικού πληθυσμού, ενισχύοντας έτσι το κοινωνικό έλεγχο, τα ηλεκτρονικά «βραχιόλια» («electronic bracelets») στους καρπούς των χεριών ή στις κνήμες των ποδιών των κρατουμένων επιτρέπουν τον περιοδικό έλεγχο

¹ Βλ. Παπαθεοδώρου Θ, *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική, Συγκριτική προσέγγιση*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002, σσ.234 επ.

² Όπως παρατίθεται στον Η. –J. Albrecht, «Νομοθετικές απαντήσεις στην 11^η Σεπτεμβρίου. Συγκριτική ανάλυση της Αντιτρομοκρατικής Νομοθεσίας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2004, σσ 981-992.

του τόπου διαμονής τους, ενώ νέα συστήματα περιμετρικής ασφάλειας, όπως κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης, παλμικά καλωδιακά συστήματα και μικροκύματα δυσχεραίνουν τυχόν προσπάθειες των κρατουμένων να αποδράσουν³. Παρατηρούνται έρευνες σε ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους για τη συλλογή πληροφοριών αντικατασκοπίας, ηλεκτρονικές παρακολουθήσεις, επαύξηση των υφιστάμενων εξουσιών παρακολούθησης και παγιδεύσεις τηλεφωνικών γραμμών για την καταγραφή εξωτερικών στοιχείων τηλεφωνικής επικοινωνίας, χωρίς να είναι απαραίτητη οποιαδήποτε υπόνοια ενοχοποίησης. Όπως είναι φυσικό, τέτοιες στρατηγικές οξύνουν τις κοινωνικές ανισότητες και διογκώνουν το ποινικό κράτος σε βάρος του κοινωνικού⁴.

Τα τελευταία χρόνια η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών παραβιάζει ασύστολα τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα χωρίς να φαίνεται κάποια διάθεση αλλαγής της πολιτικής στον ορίζοντα. Η «γηραιά ήπειρος» βηματίζει με γρήγορους ρυθμούς στα χνάρια των Ηνωμένων Πολιτειών αφήνοντας αναπάντητο το ερώτημα αν το κράτος δικαίου θα αντέξει την πίεση της αντεγκληματικής πολιτικής. Όλες αυτές οι αλλαγές είναι φυσικό να προκαλούν ρήγματα στον κοινωνικό ιστό εφόσον καλύπτουν κάθε πεδίο άσκησης της ανθρώπινης δραστηριότητας. Συναφής με αυτή τη θέση είναι και η κοινωνική απομόνωση, η αποξένωση που συντελεί στις απρόσωπες ανθρώπινες σχέσεις. Τα δικαιώματα του ανθρώπου υφίστανται μια άνευ προηγουμένου καταστρατήγηση καθώς μειώνονται τα όρια της δημοκρατίας, προσβάλλονται τα δικαιώματα της ελευθερίας της έκφρασης, της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και, βέβαια, η ιδιωτική ζωή του πολίτη.

Ο παραπάνω προβληματισμός αποτέλεσε την αφορμή για την επιλογή του θέματος και τη συγγραφή της παρούσας μελέτης. Εξάλλου, το ζήτημα της επιτήρησης με τη χρήση των νέων τεχνολογιών, άπτεται του κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος, από την άποψη ότι έχει να κάνει με την κοινωνική ευταξία (social order). Πιο συγκεκριμένα, το «άλλο πρόσωπο» της «κοινωνίας της επιτήρησης» σχετίζεται με τη δυνατότητα να ενισχύει τις κοινωνικές και οικονομικές διαφορές, να κατευθύνει επιθυμίες και επιλογές, και σε τελική ανάλυση, να ελέγχει και να περιορίζει. Μέσα από την εργασία θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τη χρήση των νέων

³ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, «Κοινωνίες σε "κίνδυνο" και αίσθημα ανασφάλειας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 5/2002, σσ 556-560.

⁴ Βλ. Δ. Γιαννουλόπουλος, «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες στις ΗΠΑ μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 12/2003, σσ 1379-1393.

τεχνολογιών σε όλες τις εκφάνσεις του σύγχρονου κοινωνικού ελέγχου, αποδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο, την κατάφορη προσβολή των δικαιωμάτων των πολιτών που πραγματοποιείται καθημερινά.

Για τη συγγραφή της εργασίας χρησιμοποιήθηκε η βιβλιογραφική μέθοδος, ενώ το περιεχόμενο οργανώνεται σε τρία κεφάλαια:

1. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια σύντομη καταγραφή των σημαντικότερων θεωριών που έχουν αναπτυχθεί γύρω από το ζήτημα της επικινδυνότητας του δράστη και των θεωριών που αναπτύχθηκαν για την πιθανότητα πρόβλεψης της εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς, για τη διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου και την παγκοσμιοποίηση του φόβου με βάση την έννοια της κοινωνίας της διακινδύνευσης και τέλος γύρω από την εισαγωγή μιας νέας έννοιας, επεξηγηματικής της κατάστασης όπως έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια στο χώρο της απονομής ποινικής δικαιοσύνης, της διαχειριστικής δικαιοσύνης (actuarial justice).

2. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται εκτενώς οι εφαρμογές της τεχνολογίας στους διάφορους τομείς του κοινωνικού ελέγχου και πιο συγκεκριμένα στον τομέα της πρόληψης της εγκληματικότητας, στον τομέα της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και στο σωφρονιστικό τομέα. Οι πρακτικές της επιτήρησης εξελίσσονται με ρυθμό ιλιγγιώδη σε κοινωνίες με πληροφοριακή υποδομή και οικονομία βασιζόμενη στη γνώση, κάτι που φαίνεται να μην μπορεί να περιοριστεί. Η τεχνολογία ανοίγει νέες προοπτικές, ταυτόχρονα όμως δημιουργεί και νέες απειλές. Το βασικό ερώτημα όμως, δεν είναι τι κάνει η τεχνολογία αλλά τι κάνει ο άνθρωπος και γενικότερα η κοινωνία, μέσω της νέας τεχνολογίας.

3. Στο τρίτο κεφάλαιο, που έχει ως κεντρικό άξονα τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία τους, επισημαίνεται το γεγονός ότι βρίσκονται σε μια κρίσιμη καμπή, ενώ στη συνέχεια αξιολογούνται οι εφαρμογές των νέων τεχνολογιών στους διάφορους τομείς του κοινωνικού ελέγχου, προκειμένου να καταστεί σαφής η καθημερινή παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών. Η δημιουργία νέων συνθηκών, μέσα στις οποίες οι προσωπικές πληροφορίες των πολιτών καθίστανται εκμεταλλεύσιμες, δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει στη θέσπιση νέων νομοθεσιών, ακόμα και νέων δικαιωμάτων, όπως είναι το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού. Ακόμη, σχολιάζονται ιδιαίτερα νέες εναλλακτικές ποινές στο σωφρονιστικό τομέα, που παραβιάζουν τα δικαιώματα των κρατουμένων με έναν διαφορετικό τρόπο απ' ότι οι παραδοσιακές ποινές εγκλεισμού.

Η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της τεχνολογίας είναι σίγουρα ένα ανησυχητικό φαινόμενο. Δε πρέπει όμως να μας οδηγήσει σε μια μοιρολατρική στάση και στην παραδοχή ότι ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να υποδουλωθεί στην τεχνολογία, ούτε βέβαια, μπορούμε να αρνηθούμε την τεχνολογική πρόοδο. Είναι αναγκαίο, στη σημερινή κοινωνία, κάθε πολιτική επίλυσης των προβλημάτων, είτε αυτά αφορούν στη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την εγκληματικότητα, να θεμελιώνεται με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ποιότητα ζωής.

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γιώργο Νικολόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές και το σημαντικό μέρος του χρόνου που ανάλωσε για τη βελτίωση της εργασίας μου. Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω όλους τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου, γιατί με την ένθερμη παρότρυνσή τους συντέλεσαν στην ολοκλήρωση της εργασίας.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗ :
Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Από τις δεκαετίες του '70 και του '80 μέχρι σήμερα, παρατηρείται ότι η σύγχρονη τάση της κατασταλτικής πολιτικής είναι να εστιάζει περισσότερο στη διαχείριση ομάδων παρά σε παραδοσιακές μορφές κοινωνικού ελέγχου που είχαν κέντρο το άτομο. Σύμφωνα με τους Feeley και Simon⁵, στην εποχή μας, αναπτύσσεται μια νέα στρατηγική στον ποινικό τομέα η «νέα ποινολογία» (*New Penology*) όπως χαρακτηριστικά την ονομάζουν.

Η «παλαιά» ποινολογία είχε ως κέντρο το άτομο και ασχολήθηκε με έννοιες όπως η ενοχή, η ευθύνη, η υποχρέωση, η διάγνωση, η παρέμβαση και η μεταχείριση του εγκληματία. Αντίθετα η «νέα» ποινολογία έχει διαφορετικό προσανατολισμό καθώς ασχολείται με τις τεχνικές αναγνώρισης, κατάταξης και διαχείρισης ομάδων ανάλογα με τον βαθμό *επικινδυνότητάς* τους. Σ' αυτό το πλαίσιο, η χρησιμοποίηση των μέσων και των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις, αποκτά πρωτεύουσα σημασία. Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των σύγχρονων τάσεων κατασταλτικής πολιτικής, κρίνεται αναγκαία μια σύντομη ανασκόπηση των σημασιών που αποδίδονταν στην έννοια της επικινδυνότητας, από το 19^ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας, καθώς με βάση τη συγκεκριμένη έννοια, έχουν αναπτυχθεί όλες οι σύγχρονες πολιτικές κοινωνικού ελέγχου.

1.1. ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ.

Η έννοια της επικινδυνότητας είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την ανάγκη του ανθρώπου να προβλέψει τη συμπεριφορά του συνανθρώπου του, ή καλύτερα να προβλέψει οποιαδήποτε βίαιη συμπεριφορά. Είναι μια έννοια στραμμένη στο μέλλον γιατί αναφέρεται στο κίνδυνο να προκληθεί μια βίαιη συμπεριφορά στο μέλλον. Απ' αυτή την άποψη, διαφοροποιείται από την έννοια της υπαιτιότητας του κλασικού ποινικού δικαίου, η οποία αναφέρεται σε παρελθούσες συμπεριφορές. Ουσιαστικά,

⁵ Βλ. M. Feeley, J. Simon, «The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and its implications», *Criminology*, vol. 30, No 4, 1992, p. 449-474.

όταν μιλάμε για την επικινδυνότητα, πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι πρόκειται για μια έννοια που κινείται για αιώνες σε ένα εννοιολογικό χάος καθώς άλλοτε αναφέρεται ως «το ενδεχόμενο πρόκλησης μιας σημαντικής βλάβης σε άλλα πρόσωπα», ή «το ενδεχόμενο πρόκλησης σημαντικής ψυχολογικής βλάβης» ή «απλή δυνατότητα εγκληματικής εκτροπής» άλλοτε εμφανίζεται ως «τάση» και άλλοτε ως ένας μελλοντικός και πάντα αφηρημένος «κίνδυνος»⁶.

Αρχικά, η επικινδυνότητα αποτέλεσε ερευνητικό αντικείμενο των ψυχιάτρων της περιόδου του διαφωτισμού και χρησίμευε ως κριτήριο για των εγκλεισμό των ψυχοπαθών σε ψυχιατρικά καταστήματα. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, τα εγκλήματα κατά της ανθρώπινης φύσης θεωρούνταν κλασικές περιπτώσεις φρενοβλάβειας. Η πεποίθηση των ψυχιάτρων της εποχής ότι μπορούσαν να αντιμετωπίσουν έναν «κοινωνικό κίνδυνο» όπως ήταν οι φρενοβλαβείς, συνδέεται με τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης (υπερπληθυσμός, αλκοολισμός, αστικός τρόπος ζωής, κραιπάλη). Η ευάλωτη κοινωνική ομάδα των ψυχολογικά διαταραγμένων ατόμων, αποτελούσε εύκολο στόχο, από την άποψη ότι πρόκειται για μια διαταραχή που παραμένει αόρατη στους υπόλοιπους αν δεν εντοπισθεί από ειδικό και συχνά το άτομο καταλήγει σε παραβάσεις του νόμου, ακόμα και έγκλημα⁷.

Στην εγκληματολογία, ως έννοια χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Garofalo το 1880 και αναπτύχθηκε πλήρως στο έργο του «Εγκληματολογία», που εκδόθηκε στα γαλλικά το 1885. Ο Garofalo εκφράζει την έννοια της επικινδυνότητας σε δυο επίπεδα: με το πρώτο επίπεδο εμφανίζεται ο όρος «temibilità» που δεν έχει αντίστοιχη ελληνική λέξη και αποδόθηκε ως «εγκληματική ικανότητα» και με το δεύτερο ο όρος της «κοινωνικής προσαρμοστικότητας» («adaptation sociale»). Με άλλα λόγια, ο εγκληματίας διακρίνεται για τη βιολογική του ικανότητα προς το εγκληματείν, δηλαδή την ποσότητα του κακού που φέρει μέσα του και προκαλεί φόβο στα υπόλοιπα κοινωνικά μέλη. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Garofalo *«κάθε φυσικό αδίκημα σημαίνει ολικό ή μερικό ελάττωμα προσαρμοστικότητας στην κοινωνική ζωή· φανερώνει λοιπόν την ηθική ανωμαλία (θεραπεύσιμη)· με άλλα λόγια δείχνει ότι το άτομο έχει την ικανότητα του εγκλήματος, που δεν τη βρίσκουμε σε άλλα άτομα, ή που δεν θα μπορούσαμε να την επιβεβαιώσουμε ή που υποθέτουμε ότι είναι*

⁶ Βλ. Φ. Τσαλικογλου, *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 1989, σ. 24 επ.

⁷ Βλ. M. Foucault, «About the Concept of the “Dangerous Individual” in 19th Century Legal Psychiatry», *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, 1978, pp 1-18.

εντελώς ανύπαρκτη»⁸. Η δεύτερη συνιστώσα της επικίνδυνης προσωπικότητας, η «κοινωνική προσαρμοστικότητα», προστέθηκε στη δεύτερη έκδοση της «Εγκληματολογίας», το 1891, όταν διαπιστώθηκε ότι σαν έννοια η «temibilità» ήταν αρκετά περιεκτική και αρνητική. Με την έννοια αυτή ορίζεται η δυνατότητα κοινωνικής προσαρμογής του ατόμου στο περιβάλλον, μέσα στο οποίο μπορεί κανείς να υποθέσει ότι θα παύσει να είναι επικίνδυνος⁹. Συνεπώς, η έννοια της επικινδυνότητας στην αρχική της μορφή, είχε να κάνει με μια συγκεκριμένη βιοψυχική κατάσταση του ατόμου. Παρατηρούμε δηλαδή ότι, για πρώτη φορά, μετατοπίζεται το ενδιαφέρον από το έγκλημα και τη ποινή, στον δράστη που μέχρι τότε δεν ήταν παρά μια παρένθεση στην απονομή της δικαιοσύνης¹⁰.

Τις απόψεις του Garofalo χρησιμοποίησε στη συνέχεια ο Ferri, ο οποίος προχώρησε ακόμη περισσότερο διατυπώνοντας ως κριτήρια της επικινδυνότητας τη βαρύτητα της πράξης, τα ελατήριά της και τη προσωπικότητα του εγκληματία. Συνεπώς, οι έννοιες του επικίνδυνου και του προσαρμόσιμου συμπληρώνονται με δυο θετικούς κανόνες: τον αντικοινωνικό χαρακτήρα της πράξης και τον αντικοινωνικό χαρακτήρα του δράστη¹¹. Για την επιβολή ορισμένης κύρωσης θα πρέπει, πάντα κατά τον Ferri, να συντρέχουν τα δύο κριτήρια αντικοινωνικότητας της πράξης και του δράστη. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ιταλική θετική σχολή προσέφερε το εργαλείο της επικινδυνότητας στη διαδικασία της επιμέτρησης των ποινικών κυρώσεων.

Ωστόσο, η διάκριση των ανθρώπων σε «ικανούς» και «μη-ικανούς» προς διάπραξη εγκλημάτων ανάγεται αναπόφευκτα στις θέσεις της Λομπροζιανής θεωρίας για τη «φυσική διάκριση» σε εγκληματίες και μη. Έτσι, η θεωρία περί επικινδυνότητας ως κριτηρίου για την επιμέτρηση των ποινών δέχθηκε ισχυρή πολεμική, ήδη από την εποχή που αναπτύχθηκε, με πρώτους πολέμιους τους εκπροσώπους της κλασικής σχολής του ποινικού δικαίου. Θεωρητικοί όπως οι Bickmeyer, Rohland, Pietsch και Nagler κατακρίνουν εκείνους που θέλουν να

⁸ Από το έργο του Garofalo, «La Criminologie» όπως παρατίθενται στον Ι. Φαρσεδάκη, *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, τ Α, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σ. 294-295.

⁹ Βλ. όπως παρατίθεται στον Χ. Δημόπουλο, *Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 1988, σ. 25 επ.

¹⁰ Βλ. Φ. Τσαλικογλου, *Μυθολογίες βίας...ό.π.*, σ.25.

¹¹ Βλ. σχετικά Σ. Αλεξιάδης, «Η επικινδυνότητα του εγκληματία:ένα στοιχείο πλαστό» στο *Μνήμη Χωραφά, Γάφον, Γαρδίκια*, τα ΙΙ, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1986, σ. 131-151.

βασίσουν το ποινικό δίκαιο στην επικινδυνότητα και θεωρούν ότι η επικινδυνότητα δεν έχει σχέση με τη ποινική ευθύνη και την ικανότητα του δράστη για καταλογισμό¹². Από την άλλη πλευρά, οι εκπρόσωποι της εκλεκτικής σχολής προσεγγίζουν την έννοια της επικινδυνότητας όπως ο Ferri, δηλαδή ως κριτήριο για την επιβολή ποινής.

Μέχρι και τις αρχές του εικοστού αιώνα η συζήτηση γύρω από το θέμα της επικινδυνότητας συνεχίστηκε με αντικρουόμενες απόψεις, χωρίς να λείπουν και οι ακραίες. Είναι χαρακτηριστική η άποψη του Tarde που ευνοεί την αυστηροποίηση του συστήματος απέναντι στους επικίνδυνους εγκληματίες: *«Αν και γνωστός ως δαλτονικός ένας άνθρωπος μπορεί να διατηρηθεί στην (κοινωνική) τάξη του, μέσα στη κοινωνική του ομάδα· γνωστός όμως σαν ανήθικος εκ γενετής, δηλαδή αντικοινωνικός, πρέπει να τεθεί εκτός του κοινωνικού νόμου. Όπως μια τίγρη που ξέφυγε από ένα θηριοτροφείο· πρέπει να τον διώξουμε, να τον αφορίσουμε κοινωνικά.»*¹³.

Η σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας δεν ακολούθησε τις υπερβολές για την εξάλειψη των αντικοινωνικών όντων που στερούνται ηθικής, γιατί τους αντιμετωπίζει κατ' αρχήν ως ανθρώπους. Ο Prins, ο πρώτος που διατύπωσε μια θεωρία της κοινωνικής άμυνας, ήταν οπαδός της κατάργησης της θανατικής ποινής και επεδίωξε ένα μέτρο ουδετεροποίησης παρά τη ριζική εξάλειψη των επικίνδυνων εγκληματιών. Ο M. Ancel, δεν συμφωνεί με το αντικοινωνικό περιεχόμενο που έδωσε ο Garofalo στην έννοια της επικινδυνότητας. Θεωρεί ότι η επιστημονική προσέγγιση της προσωπικότητας του εγκληματία πρέπει να αποστασιοποιηθεί από τη λομπροζιανή θεωρία και να στηριχθεί στην κατανόηση του ατόμου μέσα στο περιβάλλον, συνεκτιμώντας όλες τις επιδράσεις που μπορεί να δέχεται¹⁴. Κατά συνέπεια η πρόβλεψη και η εφαρμογή της επικινδυνότητας πρέπει να εναρμονίζεται με την αρχή της νομιμότητας, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το δικαιοκρατικό αξίωμα με «κανένα έγκλημα, καμιά ποινή, χωρίς νόμο», διαφορετικά το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης κινδυνεύει να υποπέσει σε αυθαιρεσίες προκαλώντας κινδύνους για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Γενικότερα, τα αιτήματα της Σχολής της Νέας Κοινωνικής Άμυνας αφορούσαν στη καθιέρωση ενός συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης που θα λαμβάνει υπόψη την εγκληματολογική και τη νομική γνώση

¹² Βλ. όπως παρατίθεται στον Χ. Δημόπουλο...ό.π, σ. 23 επ

¹³ Βλ. όπως παρατίθεται στον M. Ancel, *Η νέα κοινωνική άμυνα*, μετ. Η. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995, σ.170 επ.

¹⁴ Βλ. M. Ancel, ό.π, σ. 412 επ.

αλλά και τη ψυχολογική προσέγγιση¹⁵. Πρόκειται για ένα διττό σύστημα συνύπαρξης ποινών και μέτρων ασφαλείας που υιοθέτησαν οι ευρωπαϊκοί ποινικοί κώδικες.

Στην εξέλιξη της έννοιας, η συμβολή του Osvaldo Loudet ήταν σημαντική, καθώς στο 2^ο Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας (Παρίσι, 1950), διατύπωσε τον ακόλουθο ορισμό: *«Επικίνδυνο άτομο είναι αυτό που έχει εκδηλώσεις ψυχικής ασθένειας ή ψυχικές ανωμαλίες, ανισορροπίες, μόνιμες ή παροδικές, επίκτητες συνήθειες ή άλλες αιτίες, αμιγείς ή μικτές, δηλ. σε συνδυασμό με άλλες, λόγω των οποίων, παροδικά ή μόνιμα, είναι πιθανό, να εκδηλώσει άμεσες αντικοινωνικές αντιδράσεις»*¹⁶. Η υπόθεση πάνω στην οποία στηρίχθηκε η θεωρία του είναι ότι, εφόσον η επιστήμη δε μπορεί να διατυπώσει με βεβαιότητα τη διαδικασία της εγκληματογένεσης, τότε το ενδεχόμενο διάπραξης εγκλήματος είναι πιθανό από οποιοδήποτε άτομο. Άρα όλοι οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να διαπράξουν έγκλημα, αλλά σε κάποιους ανθρώπους οι πιθανότητες είναι περισσότερες. Οι τελευταίοι είναι οι «επικίνδυνοι». Κατά συνέπεια ο Loudet απομακρύνεται από την «επικινδυνότητα-ικανότητα» του Garofalo και προτείνει την «επικινδυνότητα-πιθανότητα» που αποτελεί ουσιαστικά μια νέα επινόηση, εντελώς διαφορετική από τη προσέγγιση του Garofalo¹⁷. Μέσα από αυτή την οπτική θα συνεχίσει να προσεγγίζεται μέχρι και σήμερα.

Σήμερα, η έννοια της επικινδυνότητας έχει απομακρυνθεί από παραδοσιακές ατομοκεντρικές θεωρίες και εστιάζει σε χαρακτηριστικά ομάδων πληθυσμού, οι οποίες θεωρείται ότι συνιστούν «διακινδύνευση» («risk») για την κοινωνική ευταξία (social order). Παράλληλα, αναπτύχθηκαν διάφορα είδη κατηγοριοποιήσεων, οι «πίνακες πρόγνωσης» που σκοπό έχουν¹⁸:

1. Να καταλάβουν γιατί ο κρατούμενος ενεργεί μ' αυτό τον τρόπο
2. Να προσδιορίσουν τη θεραπεία από την οποία ο κρατούμενος θα μπορούσε να επωφεληθεί περισσότερο
3. Να προβλέψουν τη συμπεριφορά του
4. Να κατευθύνουν το άτομο σε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα.

¹⁵ Βλ. M. Foucault, «About the Concept of the “Dangerous Individual”...ό.π, σ. 16.

¹⁶ Βλ. όπως παρατίθεται στον Χ. Δημόπουλο ό.π, σ. 34επ

¹⁷ Βλ. Σ. Αλεξιάδης, *Η επικινδυνότητα του εγκληματία* ...ό.π, σσ.134 επ.

¹⁸ Το σύστημα κατηγοριοποίησης ανήκει στον Clements και αναφέρεται στο άρθρο του Α. Μαγγανά, «Το πρόβλημα της αποτίμησης του κινδύνου τέλεσης νέων εγκληματικών πράξεων», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 10/1999, σ. 1008-1016.

Οι πίνακες περιλαμβάνουν μια σειρά από παράγοντες πρόγνωσης από τους οποίους επιλέγονται στατιστικά εκείνοι που εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα. Όσους περισσότερους βαθμούς συγκεντρώσει το άτομο στο σύνολο των παραγόντων πρόγνωσης τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα να εγκληματήσει στο μέλλον. Με λίγα λόγια, η πιθανότητα μελλοντικής εγκληματικής συμπεριφοράς προβλέπεται με βάση μαθηματικούς υπολογισμούς¹⁹. Εντούτοις, η μέθοδος αυτή (για την οποία οι ΗΠΑ επενδύουν πολλά χρήματα τα τελευταία χρόνια) αντιμετωπίζει μάλλον επιφανειακά το πρόβλημα της εγκληματικότητας, εφόσον δεν αναζητεί σε βάθος τους παράγοντες εγκληματογένεσης αλλά περιορίζεται στο αποτέλεσμα.

Κατά συνέπεια, η έννοια της επικινδυνότητας συγκεντρώνει τις γενικές κατευθύνσεις κάθε συστήματος κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή τον «αποκλεισμό» που συνδέεται με την «εγκληματική ικανότητα» και την «ένταξη» που συνδέεται με το στοιχείο της «κοινωνικής προσαρμοστικότητας». Έτσι, με τη συνδυασμένη δράση των δύο, προσφέρονται ποικίλες στρατηγικές για την εφαρμογή νέων πρακτικών κοινωνικού ελέγχου που ξεκινούν από διαφορετικές φιλοσοφικές αφετηρίες²⁰.

¹⁹ Βλ. Σ. Αλεξιάδης, *Εγκληματολογία*, Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 262 επ.

²⁰ Όπως για παράδειγμα η μεταρρύθμιση του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '70 που ενώ απέβλεπε στη κατάργηση των «αόριστων ποινών» και στην απόφαση για την οριστική απόλυση των κρατουμένων με βάση το βαθμό «αποκατάστασής» τους, κατέληξε τελικά στην υιοθέτηση μιας στρατηγικής «εξουδετέρωσης». Βλ. Γ. Νικολόπουλος, «Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης», επιμ. Α. Μαγγανάς στο *Τιμητικός Τόμος για την Αλίκη Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου*, τ. Β, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003, σσ 951-960.

1.2. ΤΟ ΠΡΟΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ.

Από την κοινωνική κρίση της δεκαετίας του 1960 και έπειτα, η ποινική καταστολή υιοθέτησε διάφορες μορφές συστημάτων κοινωνικού ελέγχου. Μεταξύ των κοινωνικών παραμέτρων που συνέβαλαν στη διάδοση του νέου μοντέλου ποινικής καταστολής είναι οι αστυνομικές στατιστικές που κατέδειξαν ως συχνότερο τόπο διάπραξης αδικημάτων, τα αστικά κέντρα²¹. Έτσι ενισχύθηκαν οι απόψεις που ήθελαν τον άτυπο έλεγχο, αναγκαίο μέσο για τη μείωση της εγκληματικότητας. Η επίτευξη της ασφάλειας θεωρήθηκε ύψιστος στόχος ελέγχου της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Η ασφάλεια της πολιτείας διακρίνεται σε εσωτερική, εξωτερική και συλλογική ή διεθνή ασφάλεια. Ο όρος «εσωτερική ασφάλεια»²² περιλαμβάνει έννοιες όπως η δημόσια ή η κρατική ασφάλεια και έχει να κάνει με ζητήματα όπως η εξέλιξη της εγκληματικότητας και η αντιμετώπισή της. Δεν πρόκειται για μια ιδιότητα του συστήματος αλλά για ένα πρίσμα μέσα από το οποίο παρατηρεί κάθε κοινωνία τον εαυτό της. Ανέκαθεν προβάλλονταν κίνδυνοι που απειλούσαν την ασφάλεια της κοινωνίας όπως για παράδειγμα ο «καθ' έξιν εγκληματίας» του 19^{ου} αιώνα και αργότερα ο εχθρός του πολιτικού συστήματος, ο κομμουνιστής κατάσκοπος, ο οργανωμένος εγκληματίας, ο μαφιόζος και πρόσφατα ο τρομοκράτης. Η εσωτερική ανασφάλεια αρχίζει να προκαλείται όταν η ουσιαστική ισότητα συρρικνώνεται και η κοινωνική ανισότητα διευρύνεται, οπότε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού αποσύρει την κοινωνική και πολιτική του συναίνεση, έστω κι αν πρόκειται για μειοψηφία²³. Προκειμένου να αποσπάσει τη συναίνεσή τους, η πολιτική εξουσία προχωράει στη θωράκισή της με μέτρα ανελευθερίας σε βάρος των πολιτών ή κατασκευάζει

²¹ Το 95% των κατοίκων πέφτουν θύματα κλοπής ή ληστείας στο τόπο διαμονής τους και 2/3 των δραστών τελούν τα εγκλήματα στο τόπο που διαμένουν. Βλ. όπως παρατίθενται στην Έ. Λαμπροπούλου, «Κοινοτισμός και κοινοτική πρόληψη: Το "νέο παράδειγμα" στην αντεγκληματική πολιτική;» επιμ. Α. Μαγγανάς, στο *Τιμητικός Τόμος για την Αλίκη Γιωτοπούλου –Μαραγκοπούλου*, τομ Α, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003, σσ 777-797.

²² Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, Κριτική, Αθήνα, 2001, σσ. 47 επ.

²³ Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια, Το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας*, Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα –Θεσσαλονίκη, 2004, σσ.19-20.

ανύπαρκτους εξωτερικούς κινδύνους ή διογκώνει υπάρχοντες²⁴. Οτιδήποτε άγνωστο και απρόβλεπτο σημαίνει ταυτόχρονα ότι είναι και «ανασφαλές», με αποτέλεσμα η διάκριση ανάμεσα στο κίνδυνο και τη διακινδύνευση να αποκτά νέο νόημα. Ο κίνδυνος πλέον ελλοχεύει στον ιδιωτικό χώρο του πολίτη και η κρατική επέμβαση θεωρείται απαραίτητη προκειμένου το κράτος να προστατευθεί από τους πολίτες. Παράλληλα, τα άτομα μετατρέπονται σε δυνητικούς δράστες και κατηγοριοποιούνται ανάλογα με την επικινδυνότητά τους²⁵.

Η ανασφάλεια, ο κίνδυνος, η εμπιστοσύνη, η διακινδύνευση συνιστούν αναπόσπαστα μέρη της νεοτερικότητας. Οι νέες γνώσεις ανατροφοδοτούν τους ανθρώπους με νέες ανασφάλειες. Η ανασφάλεια συνιστά κατάσταση όπου οι κίνδυνοι αυξάνονται ενώ σχεδόν πάντα καταλήγει στη αναζήτηση και τιμωρία των «επικινδυνών». Έτσι, ο φόβος του εγκλήματος σχετίζεται περισσότερο με κοινωνικές κατασκευές παρά με τη πραγματικότητα²⁶. Όσο περισσότερο το κράτος απομακρύνεται από τους βασικούς τομείς του «κοινωνικού συμβολαίου», τόσο περισσότερο ο πολίτης εμφανίζεται δεκτικός στη κατασταλτική δύναμη του κράτους και στη διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου.

Η γενίκευση του κλίματος ανασφάλειας προάγει τις κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις, καθώς αποκρυσταλλώνονται στερεοτυπικές αντιλήψεις στη συνείδηση του κοινού, περιοχές κοινωνικού αποκλεισμού ονομάζονται περιοχές «υψηλής επικινδυνότητας», ενώ οι μετανάστες συνδέονται με την ανεργία και την εγκληματικότητα. Οι επιπτώσεις του φόβου του εγκλήματος στην ιδιωτική και δημόσια ζωή του ατόμου σημαδεύουν το ρυθμό, τη μορφή και την ποιότητα της ζωής ιδιαίτερα στις μεγαλουπόλεις, όπου οι οικογένειες μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων απομακρύνονται από τις υποβαθμισμένες περιοχές.

Στις ΗΠΑ, μέσα σε είκοσι χρόνια, αναπτύχθηκαν κατασταλτικές πολιτικές σε βάρος των κοινωνικών προγραμμάτων που συχνά συνοδεύονταν από κατευθύνσεις εγκληματολογικών θεωριών που νομιμοποιούν τις πρακτικές κοινωνικού

²⁴ Στην παρούσα ανάλυση θα ασχοληθούμε εκτενέστερα με την *εσωτερική ασφάλεια* ωστόσο αναφέρουμε επιγραμματικά ότι η *εξωτερική ανασφάλεια* αναφέρεται στο κίνδυνο που προέρχεται από μια ξένη δύναμη, ενώ όταν γίνεται λόγος για επέκταση της εξωτερικής ασφάλειας μέσω εγγυήσεων μεταξύ συμμάχων, τότε πρόκειται για *συνλογική* ή *διεθνή ασφάλεια*. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια...* ό.π σ.20.

²⁵ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...* ό.π, σσ. 50 επ.

²⁶ Βλ. Γ. Πανούσης, «Ανασφάλεια- Το "σκιάχτρο" της παγκοσμιοποίησης»...ό.π, σσ. 1153-1165.

αποκλεισμού όπως η θεωρία του J.Q. Wilson για τη «μηδενική ανοχή». Πρόκειται για μια στρατηγική έντονης αστυνόμευσης των δρόμων, που απαιτεί από τους αστυνομικούς να καταδιώκουν ακόμα και τα πιο ασήμαντα πταίσματα με το ίδιο σθένος σαν να επρόκειτο για σοβαρές μορφές εγκληματικότητας²⁷.

Το πρότυπο της «μηδενικής ανοχής» στηρίζεται στην υπόθεση ότι το αίσθημα ανασφάλειας δημιουργείται στους πολίτες εξαιτίας της αύξησης της μικρο-μεσαίας παραβατικότητας, με αποτέλεσμα να επικεντρώνεται στο δραστικό περιορισμό της τελευταίας. Η ανασφάλεια, ωστόσο διαμορφώνεται από ένα σύνολο εξωτερικών παραγόντων όπως είναι η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής, η διεύρυνση του κοινωνικού αποκλεισμού, η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής, η εκμετάλλευση λαθρομεταναστών που αποπνέουν ανασφάλεια η αναποτελεσματικότητα του ποινικού συστήματος και η διαφθορά²⁸. Με άλλα λόγια, η ανησυχία της κοινής γνώμης δεν οφείλεται τόσο στη πραγματική ανάπτυξη του εγκληματικού φαινομένου όσο στη κατασκευή μιας πλασματικής κατάστασης προερχόμενης από την ταύτιση του αδυνάτου με το θύμα, την υιοθέτηση «εσωτερικών εχθρών», τη δραματοποίηση της εγκληματολογικής πραγματικότητας και τη πρόσληψη εικόνων από τα ΜΜΕ που συντελούν στη κατασκευή συλλογικού πανικού.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, λαμβάνονται νομοθετικά μέτρα που οδηγούν σε συρρίκνωση των ατομικών ελευθεριών. Η συλλογική κοινωνική συνείδηση εθίζεται στην αντίληψη ενός «πανοπτισμού» που προστατεύει από τη διάχυτη απειλή. Σύντομα το κοινό κατευθύνεται προς την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου για τη πρόληψη της εγκληματικότητας. Η ανάπτυξη ενός δικτύου επαγγελματιών και ιδιωτικών επιχειρήσεων παροχής ασφάλειας, ενέτεινε τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών στο κοινωνικό έλεγχο. Το μέτρο της ηλεκτρονικής επιτήρησης επεκτείνεται συνεχώς, χωρίς να υποκαθιστά τον εγκλεισμό, που επίσης χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο εις βάρος των κοινωνικά αποκλεισμένων²⁹. Παράλληλα, η «ποιότητα ζωής» αποτελεί απαραίτητο συνοδευτικό όλων των πολιτικών λόγων και των πρακτικών ασφαλείας.

²⁷ Βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας*, μτφ Κ. Διαμαντάκου, εκδόσεις Πατάκη, 2001.

²⁸ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική Πολιτική...ό.π.*, σσ.79-95.

²⁹ Βλ. Γ. Νικολόπουλος, *Κράτος, Ποινική Εξουσία και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Μια εγκληματολογική προσέγγιση*, Κριτική, 2002. σ.53

Ο David Garland³⁰ υποστηρίζει ότι οι συγκεκριμένες νέες πολιτικές έχουν προκύψει μέσα από τις πρακτικές δυσχέρειες που ο ίδιος ο κόσμος μας δημιουργεί και στις οποίες ο έλεγχος του εγκλήματος διαφαίνεται ως επιτόπια λύση. Αυτό σημαίνει ότι οι πρακτικές του ελέγχου του εγκλήματος προσανατολίστηκαν προς μια κατεύθυνση που σχετίζεται αποκλειστικά με τη κοινωνική ευταξία (social order). Με το πέρασμα του χρόνου, οι συγκεκριμένες πρακτικές έπρεπε να προσαρμοστούν σε μια ανασφαλή οικονομία που περιθωριοποιεί ουσιώδη τμήματα του πληθυσμού, σε μια καταναλωτική κοινωνία που συνδυάζει προσωπικές ελευθερίες και διακριτικό κοινωνικό έλεγχο, σε μια πλουραλιστική ηθική τάξη που παλεύει για να δημιουργήσει σχέσεις μεταξύ ανθρώπων που δεν έχουν πολλά κοινά, σε ένα ηγεμονικό κράτος που δείχνει διαρκώς την αδυναμία του να ρυθμίσει μια κοινωνία εξατομικευμένων πολιτών και διαφοροποιημένων κοινωνικών ομάδων και τέλος στους υψηλούς δείκτες εγκληματικότητας σε μια εποχή όπου τα επίπεδα οικογενειακής συνοχής και κοινωνικής αλληλεγγύης είναι ιδιαίτερα χαμηλά. Ο ανασφαλής χαρακτήρας των σημερινών οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων έχει οδηγήσει σε επίμονες προσπάθειες να παρακολουθούνται οι «επικίνδυνοι» πολίτες και να απομονώνονται «επικίνδυνοι» πληθυσμοί. Πρόκειται για έναν βαθιά ριζωμένο φόβο που βρήκε πεδίο έκφρασης στη σημερινή νοοτροπία όπου η έννοια της ανασφάλειας έχει τροποποιηθεί και κατασκευάζεται ένα περιβάλλον που διαχειρίζεται το χώρο και απομονώνει τους ανθρώπους. Αλλά ο έλεγχος του εγκλήματος δεν περιορίζεται μόνο στα παραπάνω· νομιμοποιεί ένα σύνολο αντιδράσεων στην εγκληματικότητα υπό τη μορφή ιδρυμάτων αστυνόμευσης, τιμωρίας και πρόληψης.

Σύμφωνα με τον Γερμανό εγκληματολόγο Sebastian Scheerer, η ποινική δικαιοσύνη χάνει την ταυτότητά της καθώς χαρακτηρίζεται από συμβολικές πολιτικές στο θεωρητικό επίπεδο και από διαχειριστικές πολιτικές στο πρακτικό επίπεδο³¹. Η φυλακή έχει καταλήξει να είναι ένας «σκουπιδότοπος» για εκείνους που είναι είτε πολύ φτωχοί για να τιμωρηθούν με τρόπους που κοστίζουν, είτε πολύ περιθωριοποιημένοι για να επανακοινωνικοποιηθούν. Για παράδειγμα, στις διάφορες

³⁰ Βλ. Garland David, «Crime Control and Social Order» από το έργο του: *The Culture of Control, Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford University Press, Oxford, 2001, 193-205.

³¹ Βλ. R. van Swaaningen, *Critical Criminology- Visions from Europe*, Sage Publications, 1997, p. 174-190.

χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει σύγκλιση και συνεργασία σε κάποια θέματα πολιτικών ποινικής δικαιοσύνης που έχουν να κάνουν με θέματα πολιτικής βίας, οργανωμένου εγκλήματος και εμπορίου ναρκωτικών. Ωστόσο, η σωφρονιστική πολιτική διαφέρει σημαντικά. Οι διαφορές αυτές έχουν να κάνουν με διαφορές στη κουλτούρα της κάθε χώρας αλλά δεν αρκεί μόνο αυτή η εξήγηση. Υπάρχουν διαφορές στους ορισμούς του εγκλήματος και της παρέκκλισης με αντίστοιχες επιπτώσεις στην επιλογή των πληθυσμών στόχων, του κοινωνικού ελέγχου και κατ' επέκταση, τη συγκρότηση του σωφρονιστικού πληθυσμού. Μελετώντας την κατάσταση του σωφρονιστικού συστήματος στη Δυτική Ευρώπη τα τελευταία χρόνια θα παρατηρήσουμε ότι απευθύνεται κατά κύριο λόγο τους οικονομικά, πολιτικά και ιδεολογικά περιθωριοποιημένους. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη του σωφρονιστικού συστήματος και της ποινικής δικαιοσύνης την τελευταία εικοσαετία στην Ευρώπη, έχει εμπεδώσει ορισμούς του εγκλήματος και της απόκλισης που να ανταποκρίνονται στην ανησυχία του κοινού για τάξη και κοινωνική σταθερότητα. Η αξιοποίηση αυτών των «folk-devils» μεταφράζεται σε δρακόντειες στρατηγικές για τη διατήρηση της κοινωνικής πειθαρχίας και αποτελεί σταθερό και σημαντικό μέρος της αντεγκληματικής πολιτικής κάθε κράτους.

Οι Feeley και Simon έχουν αποδώσει σ' αυτή τη μορφή απονομής δικαιοσύνης, την, μάλλον συγκεχυμένη, έννοια της *actuarial justice*³². Σκοπός της δεν είναι τόσο η ανταπόδοση, όσο η διαχείριση των κινδύνων μέσα από τον έλεγχο των «επικίνδυνων» ομάδων, γι' αυτό και την ονομάζουν «διαχειριστική απονομή δικαιοσύνης». Δεν πρόκειται απλώς για ιδεολογία με τη στενή έννοια του όρου, εφόσον εκτός από σύνολο πεποιθήσεων και ιδεών περιλαμβάνει και πρακτικές, σχετικά πεπαλαιωμένες, οι οποίες επανέρχονται με διαφορετικούς συνδυασμούς, εξυπηρετώντας νέους σκοπούς.

Η «νέα ποινολογία» έχει μια κατεύθυνση διαχειριστική. Ασχολείται πολύ λιγότερο με ζητήματα όπως η ευθύνη, η ηθική ευαισθησία, η διάγνωση και η μεταχείριση του εγκληματία. Κεντρικοί άξονές της είναι η αναγνώριση, η κατάταξη και η διαχείριση ομάδων, οι οποίες διαχωρίζονται με βάση την επικινδυνότητα. Αντικείμενό της είναι η ρύθμιση των επιπέδων παρέκκλισης παρά η μεσολάβηση ή η

³² Βλ. M. Feeley, J. Simon, «Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law», στο *The Futures of Criminology*, D. Nelken (ed.), Sage, 1994, p. 173-201.

απάντηση στις ατομικές παρεκκλίσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι αλλαγές στο τομέα της ποινικής καταστολής αφορούν³³:

- α. Την αντικατάσταση εννοιών όπως η κλινική διάγνωση και οι τιμωρητικές δικαστικές αποφάσεις με άλλες όπως η πιθανότητα και η διακινδύνευση (risk).
- β. Τη διαμόρφωση νέων επιδιώξεων για το σύστημα. Προτεραιότητα δίνεται στον αποτελεσματικό έλεγχο των εσωτερικών διαδικασιών του συστήματος παρά στις παραδοσιακές επιδιώξεις όπως ο σωφρονισμός και ο έλεγχος του εγκλήματος.
- γ. Την ανάπτυξη νέων τεχνικών, οι οποίες απευθύνονται στους παραβάτες περισσότερο ως ομάδα, σε αντίθεση με τις παλαιότερες τεχνικές που στόχευαν στο άτομο και διακρίνονταν από επιείκεια.

Κεντρική σημασία σ' αυτή τη νέα μορφή ποινικής καταστολής αποτελεί η αντικατάσταση της ηθικής ή κλινικής περιγραφής του ατόμου με μία γλώσσα περισσότερο διαχειριστική (actuarial), η οποία χαρακτηρίζεται από υπολογισμούς πιθανοτήτων και στατιστικές κατανομές της εγκληματικής δραστηριότητας διαφόρων ομάδων του γενικού πληθυσμού. Οι νέες αυτές θεωρίες εφαρμόζουν διαχειριστικούς τρόπους σκέψης σε θέματα που αφορούν τη δημόσια ασφάλεια. Η χρήση εξελεγμένων μεθόδων στατιστικής με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών από την αστυνομία, έχει συντελέσει στη διαμόρφωση εννοιών και στρατηγικών που σχετίζονται με την κατασταλτική πολιτική και τον πληθυσμό. Έτσι σήμερα μιλάμε για «εγκληματίες καριέρας» και άλλες κατηγορίες. Με άλλα λόγια, αυτή η διαχειριστική κατάταξη (actuarial classification) έχει να κάνει περισσότερο με τον προσδιορισμό και τη διαχείριση των παράνομων ομάδων παρά με το σωφρονισμό ή την επέκταση των δυνατοτήτων του συστήματος να σωφρονίζει³⁴.

Η έννοια της διακινδύνευσης (risk) είναι κεντρικής σημασίας στη κατανόηση της διαχειριστικής δικαιοσύνης (actuarial justice). Με τον όρο «κοινωνίες της διακινδύνευσης» ή «risk societies» ο Ulrich Beck³⁵ εννοεί τις σημερινές δυτικές κοινωνίες που έχουν μετατραπεί σε ένα απέραντο εργαστήριο όπου κανείς δεν είναι υπεύθυνος για τα συντελούμενα πειράματα. Ζούμε στην εποχή της «ύστερης

³³ Βλ. M. Feeley, J. Simon, «The new penology...ό.π, σ. 452.

³⁴ Feeley M, Simon J, «The new penology...ό.π, σσ. 453-454.

³⁵ Βλ. U. Beck, *Η επιπόνηση του πολιτικού. Για μια θεωρία του ανακλαστικού εκσυγχρονισμού*, μετ Κ. Καβουλάκου, Νέα Σύνορα- Λιβάνης, Αθήνα, 1996, σ. 24 επ.

νεοτερικότητας», μιας εποχής που χαρακτηρίζεται από κοινωνική ανισότητα όπου οι άνθρωποι επωμίζονται πιο σύνθετα κοινωνικά προβλήματα απ' ό,τι στο παρελθόν. Τα προβλήματα των κατώτερων τάξεων δημιουργούν αβεβαιότητες καθώς δεν λύνονται πλέον από τις ανώτερες. Στην εποχή της «απλής νεοτερικότητας», συγκεκριμένες κοινωνικές δυνάμεις επωμίζονταν τις συνέπειες καταστροφών. Στη δεύτερη φάση της βιομηχανικής ανάπτυξης, στην εποχή της «ύστερης νεοτερικότητας» που ζούμε σήμερα, οι κοινωνικές δυνάμεις παρουσιάζονται αμέτοχες, οι πολιτικοί μεταθέτουν τις ευθύνες τους σε όσο δυνατόν περισσότερους εμπλεκόμενους. Η αντίφαση του εκσυγχρονισμού (και γι' αυτό το λόγο ο Beck τον ονομάζει «ανακλαστικό εκσυγχρονισμό») είναι ότι μέσω της ανάπτυξης που εξασφαλίζει, δημιουργεί συνθήκες υπονόμησης της διαδικασίας παραπέρα πραγμάτωσής του. Με άλλα λόγια, η σημερινή νεοτερικότητα αναπτύσσεται με έναν τρόπο που δεν της επιτρέπει να ανταποκριθεί στα προβλήματα και την ανάπτυξη που η ίδια δημιουργεί και απαιτεί. Τα συνακόλουθα της σύγχρονης τεχνολογίας δημιούργησαν προβλήματα όπως για παράδειγμα οικολογικά προβλήματα ή προβλήματα γενετικής τεχνολογίας τα οποία δεν μπορούν να οριοθετηθούν ή να χρεωθούν εύκολα σε μια συγκεκριμένη πηγή. Την ευθύνη δεν τη φέρει η τεχνολογική πρόοδος καθ' εαυτή, αλλά η ανικανότητα της κοινωνίας να ελέγξει δημοκρατικά την ανάπτυξη και τη χρήση της³⁶.

Έτσι, οι πάντες είναι δυνάμει αποδέκτες, θύματα, πρωταγωνιστές ανεξέλεγκτων διακινδυνεύσεων. Κατά συνέπεια, όλοι οι άνθρωποι έχουν εξοικειωθεί με την ιδέα ότι διάγουν βίο ριψοκίνδυνο³⁷. Ο Niklas Luhmann επεχείρησε να διευκρινίσει τη διαφορά ανάμεσα στον κίνδυνο και το ρίσκο. Ο κίνδυνος είναι μια εν δυνάμει καταστροφή που μπορεί να επέλθει εξαιτίας αντικειμενικών, εξωτερικών παραγόντων που ο άνθρωπος δεν μπορεί να ελέγξει ενώ το ρίσκο συνδέεται απόλυτα με τις επιλογές του ατόμου³⁸. Ο άνθρωπος αναλαμβάνει κάποιο ρίσκο όταν ξέρει ότι η πράξη του αυτή θα του αποφέρει κάποια κέρδη³⁹. Με άλλα λόγια, το ρίσκο το αναλαμβάνει κανείς και επωμίζεται προσωπικά το ενδεχόμενο μελλοντικών ζημιών, ενώ τον κίνδυνο απλά τον υφίσταται. Κατά τον Beck, η αίσθηση της διακινδύνευσης ξεκινάει εκεί που τελειώνει η εμπιστοσύνη στην ασφάλεια και η πίστη στη πρόοδο.

³⁶ Βλ. U. Beck, *Η επινόηση του πολιτικού*. ...ό.π σ. 18 επ

³⁷ Βλ. U. Beck, «Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes» στο *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Sage Publications, 2000, σ. 211-229.

³⁸ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια*...ό.π, σσ. 50 επ.

³⁹ Βλ. U. Beck, *Η επινόηση του πολιτικού*...ό.π, σ. 24 επ.

Έτσι εμφανίζεται ένα μοντέλο συμπεριφοράς που ο Beck το ονομάζει «no-longer-but-not-yet» («no longer trust/security, not yet destruction/disaster»). Δηλαδή, οι πολίτες δεν αισθάνονται εμπιστοσύνη και ασφάλεια στο κρατικό μηχανισμό γιατί θεωρούν ότι η ζημιά θα επέλθει αργά ή γρήγορα.

Ποτέ ξανά στην ιστορία γεγονότα που δεν έχουν γίνει επηρεάζουν τόσο σημαντικά τις τωρινές δραστηριότητες των ανθρώπων. Απ' αυτή την άποψη θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε τα ρίσκα ως εικονική πραγματικότητα. Εξάλλου, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Beck, αν οι διακινδυνεύσεις αφορούσαν κινδύνους που όντως θα πραγματοποιηθούν, οι ασφαλιστικές εταιρείες θα είχαν πτωχεύσει⁴⁰! Προτιμά να ορίζει τις διακινδυνεύσεις ως υπολογισμούς πιθανοτήτων. Οι διακινδυνεύσεις εντείνουν τα ταξικά χαρακτηριστικά γιατί οι ευρισκόμενοι στη κορυφή κινητοποιούν ιδιωτικά μέσα για να τις αποφύγουν. Έτσι, ο πλούτος εξακολουθεί να συσσωρεύεται στη κορυφή ενώ το ρίσκο στη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας.

Η διαχείριση των κινδύνων επιτυγχάνεται με την εφαρμογή όλο και περισσότερο εκλεπτυσμένων τεχνολογιών, με κοινό άξονα τη παρέμβαση του κράτους στην ιδιωτική σφαίρα του πολίτη. Σύμφωνα με τους Feeley και Simon οι συγκεκριμένες τακτικές συνδέονται αναπόσπαστα με τις νεοφιλελεύθερες κοινωνικό-οικονομικές πολιτικές που οδήγησαν στην ανάγκη ελέγχου των τεράστιων πληθυσμών. Όλες οι πρακτικές έχουν ως κύριο στόχο την πρόληψη και τη μείωση του ρίσκου, είναι δηλαδή στραμμένες στο μέλλον παρά στην αποκατάσταση παραβάσεων του παρελθόντος. Ορισμένες από τις νέες πρακτικές (όπως η επιλεκτική αχρήστευση ή η προδικαστική κράτηση) είναι αντιπροσωπευτικές της προληπτικής μορφής της διαχειριστικής δικαιοσύνης.

Ενδεικτική πρακτική της εφαρμογής της actuarial justice αποτελεί η *θεωρία της αχρήστευσης (theory of incapacitation)* που έχει αναχθεί στο επικρατέστερο πρότυπο τιμωρίας. Σκοπός της συγκεκριμένης μεθόδου είναι να μειώσει τις επιδράσεις του εγκλήματος όχι όμως επανεντάσσοντας τους παραβάτες στην κοινωνία αλλά, καθυστερώντας όσο περισσότερο γίνεται την επανασύνδεσή τους με εγκληματικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με τη θεωρία της αχρήστευσης, αν οι συγκεκριμένες καθυστερήσεις λάβουν χώρα για αρκετό χρονικό διάστημα και εφαρμοστούν σε ικανοποιητικό αριθμό παραβατών, μπορούμε να περιμένουμε εξαιρετικά

⁴⁰ Βλ. U. Beck, «Risk Society Revisited...ό.π, σ 212.

αποτελέσματα στη πάταξη του εγκλήματος. Η αχρηστευτική στερητική της ελευθερίας ποινή κυριαρχεί τα τελευταία χρόνια στις ΗΠΑ και στις αγγλοσαξονικές χώρες, εκτινάσσοντας στα ύψη τον αριθμό των κρατουμένων⁴¹. Στην Ευρώπη, η αχρήστευση αφορά κυρίως τη θανατική ποινή και την ισόβια κάθειρξη, ενώ έρευνες που έγιναν για την ισόβια κάθειρξη απέδειξαν ότι οι συνέπειές της είναι η ισοπέδωση της προσωπικότητας και η αδυναμία κοινωνικής επανένταξης σε περίπτωση αποφυλάκισης⁴².

Ακόμη πιο πρόσφατα, υποστηρίχτηκε ότι η πρόγνωση της υποτροπής μπορεί να οδηγήσει στην «επιλεκτική αχρήστευση» (*selective incapacitation*) των επικίνδυνων εγκληματιών, ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα του υπερπληθυσμού των φυλακών. Η συγκεκριμένη προσέγγιση, προτείνει ένα διαφορετικό ποινικό σύστημα, στο οποίο η έκταση της ποινής δεν θα εξαρτάται από τη φύση της παράβασης ή από τη διαχείριση του χαρακτήρα του παραβάτη αλλά από το *προφίλ διακινδύνευσης* (*risk profiles*). Αυτές οι νέες μορφές ελέγχου, δεν καθοδηγούνται από την προσπάθεια επανένταξης του δράστη αλλά από την αξιολόγηση της επικινδυνότητάς του και τη διακινδύνευση έννομων αγαθών⁴³. Πρόσφατες έρευνες έχουν καταδείξει μια υπερεκπροσώπηση των χαμηλών στρωμάτων στις επίσημες στατιστικές ως δράστες ποινικών αδικημάτων. Επιλεκτικά κριτήρια που επηρεάζουν τις αποφάσεις της εισαγγελικής αρχής, μειώνοντας τη σημασία των τυπικών νομικών προϋποθέσεων, είναι η βαρύτητα του αδικήματος και το ύψος της ζημιάς, η νεαρή ηλικία, η κοινωνικο-οικονομική θέση, το ποινικό παρελθόν, και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως η εθνικότητα⁴⁴.

Άλλα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην έννοια της actuarial justice είναι⁴⁵:

Α. Στο τομέα της δημόσιας ασφάλειας και της πρόληψης:

- Η εστίαση των προληπτικών πολιτικών στη καταπολέμηση των καθημερινών μικρών «ενοχλήσεων».

⁴¹ Ο αριθμός των κρατουμένων στις φυλακές των ΗΠΑ αυξήθηκε από 3000.024 το 1980, σε 600.000 το 1989 ενώ το 1995 έφθασε το 1.500.000. Τα στοιχεία προέρχονται από το βιβλίο της Έ. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σ.217.

⁴² Βλ. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού ...ό.π.*, σσ.217-218.

⁴³ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...ό.π.*, σσ.87-88.

⁴⁴ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου...ό.π.*, σσ.161 επ.

⁴⁵ Βλ. R. van Swaaningen, *Critical Criminology...ό.π.*

- Η αυξημένη επιτήρηση του δημοσίου χώρου και η επέκταση των επιχειρήσεων παρακολούθησης συμπεριλαμβανομένης και της ιδιωτικής σφαίρας του πολίτη.
- Η μετατόπιση από το κοινωνικό πρότυπο στην ποινική εξουδετέρωση των χρηστών ναρκωτικών.
- Η ανάπτυξη της αστυνομίας με την αυξανόμενη δημιουργία νέων κλάδων και πολλαπλών ειδικών δυνάμεων.

B. Στο τομέα της απονομής δικαιοσύνης:

- Η αυστηροποίηση των ποινών στις δικαστικές αποφάσεις.
- Η χρήση βάσεων δεδομένων με φακέλους των παραβατών έτσι ώστε να επιλέγεται η κατάλληλη ποινή ανάλογα με τον κίνδυνο διαφυγής του εγκληματία.
- Αυστηροποίηση του δικαίου της μετανάστευσης.
- Χαμηλότερα νομοθετικά κριτήρια για τη χρήση μέσων εξαναγκασμού σε αλλοδαπούς υπόπτους.

Γ. Στο σωφρονιστικό τομέα:

- Ο υπερπληθυσμός των φυλακών τα τελευταία είκοσι χρόνια, γεγονός που αποδεικνύει την υπαναχώρηση του προτύπου της «αποκατάστασης» (*rehabilitation*) και την επικράτηση της «επιλεκτικής εξουδετέρωσης»
- Η διεύρυνση της χωρητικότητας των φυλακών μέσω της κατασκευής νέων κτιρίων ή η αξιοποίηση υπάρχοντων κτιρίων για τους σκοπούς της σωφρονιστικής πολιτικής αντί για την αυξημένη χρήση εναλλακτικών μέτρων.
- Η χρήση «προφίλ διακινδύνευσης» («risk profiles») και του βαθμού υποτροπής ενός ατόμου στην ανίχνευση πιθανών μελλοντικών παραβατών, στο προσδιορισμό της κατάλληλης ποινής και στον έλεγχο των κρατουμένων.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω είναι η εξασθένηση της σημασίας της *υποτροπής*⁴⁶. Παλαιότερα, η υποτροπή αποτελούσε ένα παγκόσμιο κριτήριο αξιολόγησης των σωφρονιστικών προγραμμάτων. Στις μέρες μας, η υποτροπή εξακολουθεί να είναι σημαντική, αλλά χρησιμοποιείται λιγότερο

⁴⁶ Βλ. M. Feeley, J. Simon, «Actuarial Justice...ό.π, σ.179.

καθώς θεωρείται ότι περιλαμβάνει μια τυποποιημένη υποδήλωση ότι αντικειμενικός στόχος είναι η επανένωση του παραβάτη με το κοινωνικό σύνολο. Οι υψηλοί αριθμοί των απολυμένων υπό όρους που επέστρεφαν στη φυλακή κάποτε αποτελούσε στοιχείο αποτυχίας, ενώ σήμερα χρησιμεύει ως στοιχείο της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας της απόλυσης υπό όρους ως ένα σύστημα ελέγχου. Με άλλα λόγια, η υποτροπή δε συνιστά πλέον αρνητική αποτίμηση των σχετικών προγραμμάτων επανένταξης αλλά ένδειξη αποτελεσματικότητας των ελέγχων που ασκούνται για την αποκάλυψη καινούριων παραβάσεων. Για παράδειγμα, οι θετικοί έλεγχοι ούρων εκείνων που παρακολουθούν προγράμματα απεξάρτησης δεν ερμηνεύονται ως αποτυχία επανένταξης αλλά ως ένδειξη της ικανότητας του συστήματος να εντοπίζει παρεκκλίσεις⁴⁷.

Συναφής με τα παραπάνω είναι η έννοια της *περιστασιακής πρόληψης του εγκλήματος* (*situational crime prevention*) δηλαδή οι μέθοδοι μείωσης της διακινδύνευσης και της προοπτικής διάπραξης αδικήματος, παρεμβαίνοντας στους άμεσους παράγοντες που μπορεί να διευκολύνουν τη διάπραξη σε ένα συγκεκριμένο χώρο⁴⁸. Η έννοια της πρόληψης έχει ιδιαίτερη σημασία στη συζήτηση για την εσωτερική ασφάλεια γιατί συνδέεται με το μέλλον. Στο ποινικό δίκαιο η προσπάθεια ελέγχου του μέλλοντος εκφράζεται με τα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης, στην εγκληματολογία με τη μελέτη της υποτροπής και την έγκαιρή πρόβλεψή της, ενώ στη καθημερινή πρακτική με την ασφάλιση από τους υφιστάμενους και τους μελλοντικούς κινδύνους⁴⁹. Οι μέθοδοι της *περιστασιακής πρόληψης του εγκλήματος* περιλαμβάνουν προϊόντα, υπηρεσίες και συστήματα που επιτρέπουν το περιοδικό έλεγχο πρώην κρατουμένων όπως συμβαίνει για παράδειγμα τα τελευταία χρόνια στις ΗΠΑ με τους πρώην σεξουαλικούς παραβάτες⁵⁰. Η ασφυκτική παρακολούθηση και η

⁴⁷ Βλ. Γ.Π. Νικολόπουλος, «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις», άρθρο υπό δημοσίευση στην Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών του ΕΚΚΕ.

⁴⁸ Βλ. T. Bennett, «Crime Prevention», στο *The handbook of crime and punishment*, edit M. Tonry, New York: Oxford University Press, 1998, p 369-402.

⁴⁹ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, ό.π, σ. 54 επ.

⁵⁰ Στην Αλαμπάμα, τα ονόματα των καταδικασμένων για βιασμό, σοδομισμό, σεξουαλική κακοποίηση ή αιμομιξία τοιχοκολλούνται στις αίθουσες δημαρχείων και στο πλησιέστερο αστυνομικό τμήμα στην κατοικία των παραβατών ενώ στις μεγάλες πόλεις, ενημερώνονται προσωπικά όλοι οι κάτοικοι που ζουν σε μια ακτίνα 300-600 μέτρων από έναν σεξουαλικό παραβάτη. Βλ. σχετικά L.

δημοσιότητα της ταυτότητάς τους, έχει εξανεμίσει προ πολλού τη πιθανότητα να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους. Εξάλλου, από το 1997, με τον νόμο Μέγκαν, διατηρείται βάση δεδομένων με τους καταδικασμένους για προσβολή των ηθών από το 1970 και μετά, στην οποία έχει πρόσβαση το κοινό, αγοράζοντας τη σχετική δισκέτα έναντι του ποσού των 35 δολαρίων.

Παρατηρούμε ότι η έμφαση στον έλεγχο των ομάδων παρά στην ατομική επιτυχία ή αποτυχία, προσδίδει στη «νέα» ποινολογία χαμηλές προσδοκίες σε ότι αφορά τον εγκληματία. Αυτές οι χαμηλές προσδοκίες δημιουργούν την ανάγκη δημιουργίας νέων μορφών κράτησης και ελέγχου και νέες τεχνολογίες για την αναγνώριση και κατάταξη του ρίσκου. Έτσι, αναπτύχθηκαν ποικίλες μορφές συστημάτων ηλεκτρονικής επιτήρησης που παρέχουν μια μορφή «κράτησης χωρίς τοίχους», και νέες στατιστικές μεθόδους για τη πρόβλεψη της επικινδυνότητας. Οι νέες αυτές τεχνικές δεν εστιάζουν στην αναμόρφωση, απλά εμπλουτίζουν το φάσμα των μορφών κοινωνικής επιτήρησης, ανάλογα με την εκτίμηση του ρίσκου⁵¹.

Ο D. Melossi⁵², προσεγγίζοντας τη ποινική διαδικασία από τη πλευρά των οικονομικών φαινομένων (από το στάδιο της παραπομπής μέχρι και τη καταδίκη), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος ακολουθεί τις τάσεις της αγοράς εργασίας, υπό την έννοια ότι μέσω της ανάπτυξης θεσμών και κοινωνικών πολιτικών επιλέγονται τακτικές όπως η κοινωνική επανένταξη του απολυμένου ή η περιθωριοποίησή του. Το κλίμα «ηθικού πανικού» που μπορεί να δημιουργήσει στο κοινό μια μαζική έξοδος εργατικού δυναμικού, είναι δυνατό να γίνει η αιτία ενίσχυσης των υφιστάμενων μέτρων κοινωνικής πειθαρχίας. Αυτό μπορεί να συμβεί με διαδικασίες που υποκινούνται από τις τάξεις της ελίτ, καθώς στιγματίζονται ευάλωτες κοινωνικές ομάδες με βάση «τιμωρητικά κίνητρα» («vocabularies of punitive motives»). Κατά συνέπεια, η ελίτ, λόγω της αδυναμίας της να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της αγοράς εργασίας με τη χρήση προνοιακών πολιτικών, καταφεύγει σε μια διαχειριστική αντιμετώπιση των κοινωνικών καταστάσεων, μέσα από την ενδυνάμωση μέτρων ποινικής καταστολής. Αν λάβουμε υπόψη και το γεγονός ότι, τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής επιστρατεύονται σε περιόδους χαμηλών τιμών ανεργίας,

Wacquant, «Η καταδίωξη των πρώην σεξουαλικών παραβατών», *Le Monde Diplomatique/Κοριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 9/1/2000, σσ. 29-31.

⁵¹ Βλ. M. Feeley, J. Simon, «The new penology...ό.π.», p. 457.

⁵² Βλ. όπως παρατίθεται στον Γ. Νικολόπουλο, «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης...ό.π. σσ. 5-7.

ενώ οι υψηλές τιμές ανεργίας συνδέονται με κατασταλτικές τάσεις στη ποινική διαδικασία, θα λέγαμε ότι η απειλή του εγκλεισμού χρησιμοποιείται ως μέσο πειθάρχησης του εργατικού δυναμικού από τη διεύρυνση των διεκδικήσεων του⁵³.

Με την άποψη αυτή φαίνεται να συνηγορεί και ο R. van Swaaningen⁵⁴ ο οποίος υποστηρίζει ότι η λογική της αποτελεσματικότητας της διαχειριστικής δικαιοσύνης εμπνεύστηκε από τους νόμους της ελεύθερης αγοράς, δηλαδή το θέμα δεν είναι αν και κατά πόσο κάποιος προκαλεί ζημιά στη κοινωνία αλλά αν η ισορροπία μεταξύ του οικονομικού κόστους και κέρδους αλλάζει θετικά ή αρνητικά από την ενέργεια του ατόμου. Βεβαίως, δεν υπάρχει τίποτα καινούριο στη παραδοχή ότι οι φτωχοί βρίσκονται σε χειρότερη θέση απ' ό,τι οι πλούσιοι όταν έρχονται αντιμέτωποι με το νόμο, αλλά αυτό το ιστορικό στερεότυπο λαμβάνει νέα διάσταση κάτω από το πρίσμα της διαχειριστικής δικαιοσύνης: δεν κατευθύνεται πλέον προς τη κρίση της ατομικής συμπεριφοράς, αλλά στη κατάταξη των διακινδυνεύσεων ανάλογα με τις οποίες λαμβάνονται προληπτικά μέτρα.

Έτσι, οι μηχανισμοί κοινωνικού αποκλεισμού, δημιουργούνται από τις οικονομικές επιλογές, σχηματίζουν τη νέα «επικίνδυνη τάξη» που αποτελείται από άτομα που αδυνατούν να βρεθούν σε θέση καταναλωτή. Κατά συνέπεια, το πρόβλημα για τον Swaaningen έγκειται στον επίμονο χαρακτηρισμό του τί είναι καλό και τί όχι, τί είναι χρήσιμο και τί άχρηστο, τί είναι αποτελεσματικό και τί όχι, πάντοτε στο πλαίσιο του κέρδους. Δημιουργούνται νέες ανάγκες με τη βοήθεια της διαφήμισης και των ΜΜΕ, που προκαλούν στους ανθρώπους την ανάγκη να αποκτήσουν κι άλλα αγαθά, ώστε να αισθανθούν πλήρεις απέναντι στη κοινωνία. Η πίεση που υφίστανται σε όλα τα επίπεδα και διαμέσου του ανταγωνισμού τους δημιουργεί συναισθήματα αποτυχίας. Η οπισθοχώρηση του κράτους και η υποστήριξη των ιδιωτικών επιχειρήσεων οδηγεί στη λογική της επιβίωσης του περισσότερο προσαρμόσιμου στο σύστημα.

Η οικονομική πρωτοκαθεδρία μέσα στη κοινωνία είναι επίσης ένας λόγος δημιουργίας αισθημάτων ανασφάλειας. Ο «άλλος» μετατρέπεται σε «ξένος» ενώ η πόλη γίνεται μυστηριώδης, αλλόκοτη. Σ' αυτό το σημείο έγκειται η επιτυχία της νέας πολιτικής του νόμου και της κοινωνικής ευταξίας: στην ικανότητα να διαχέει στο κοινό την ανησυχία για τα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, στη προώθηση του

⁵³ Βλ. Γ. Νικολόπουλος, «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης...ό.π. σσ. 6-7.

⁵⁴ Βλ. Βλ. R. van Swaaningen, *Critical Criminology*...ό.π, p. 185

κοινωνικού ελέγχου με τη βοήθεια της νέας τεχνολογίας ως ένα είδος «αντιβιοτικού» της κοινωνικής πάθησης και βεβαίως, στο γεγονός ότι πολλοί λίγοι άνθρωποι έχουν επίγνωση της νέο-φιλελεύθερης πολιτικής ως πηγής των προβλημάτων. Όμως είναι κοινή πείρα πως οποιοδήποτε φάρμακο θεραπεύει την αρρώστια στη σωστή δόση.

Η οικονομική ανισότητα και η απληστία απειλούν την κοινωνική συνοχή γιατί πλήττουν την προσωπική και την κοινωνική ελευθερία αλλά και την προσωπική ασφάλεια⁵⁵ του πολίτη. Η κατεύθυνση προς την επικράτηση της κοινωνικής ελευθερίας που θα περιορίζεται μόνο από τους νόμους της κοινωνικής συνύπαρξης φαίνεται πως δεν εξελίχθηκε ιστορικά. Σήμερα ο κύριος όγκος των πλουτοπαραγωγικών πηγών ανήκει μόλις στο 1/5 του πληθυσμού της γης ενώ πάνω από 5 δισεκατομμύρια είναι εγκαταλειμμένοι στη τύχη τους⁵⁶. Η οικονομική ανισότητα δε μπορεί παρά να οδηγήσει στην αντιπαράθεση και τη σύγκρουση. Έτσι περάσαμε στην εποχή της άσκησης μιας τυφλής τρομοκρατίας, σε έναν ανελέητο και χωρίς κανόνες πόλεμο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος της ανάπτυξης που προηγήθηκε, είναι να προετοιμάσει τον αναγνώστη για την αξιολόγηση των προοπτικών αντίστασης στην τεχνολογία της επιτήρησης. Οι πρακτικές της επιτήρησης έχουν πλέον παγκοσμιοποιηθεί. Οι κίνδυνοι των συστημάτων επιτήρησης εξελίσσονται τα τελευταία χρόνια με τη μορφή

⁵⁵ Η προσωπική ασφάλεια ως έννοια, διακρίνεται στην ατομική και κοινωνική ασφάλεια. Με τον όρο ατομική ασφάλεια εννοείται η έλλειψη κινδύνου για τα προσωπικά αγαθά του ατόμου (ζωή, σωματική ακεραιότητα, προσωπική ελευθερία) την οποία εγγυάται η κρατική εξουσία σε οποιαδήποτε ευνομούμενη πολιτεία. Ως κοινωνική ασφάλεια αναφέρεται η οικονομική προστασία του πολίτη, η απαλλαγή από το άγχος και την αβεβαιότητα για τη συντήρηση των μελών της οικογένειάς του σε περίπτωση αρρώστιας, αναπηρίας ή γήρατος. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια...* ό.π, σσ. 21-23.

⁵⁶ Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια...* ό.π, σσ. 25-26.

χιονοστιβάδας. Ίσως το δημόσιο ενδιαφέρον για την ασφάλεια να προέκυψε ως στοιχείο του προεκλογικών λόγων των πολιτικών, κανείς όμως δε μπορεί να παραμερίσει τους κινδύνους που μπορεί να εγκυμονεί μια κοινωνία όπου οι πολίτες είναι «φακελωμένοι» και παρακολουθούνται καθημερινά γιατί αποτελούν «εν δυνάμει εγκληματίες».

Είναι γεγονός ότι τα κράτη είναι λιγότερα αυτόνομα από το παρελθόν, καθώς δεν έχουν απόλυτο έλεγχο του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος των περιοχών δικαιοδοσίας τους και αδυνατούν να κρατήσουν την ιδιαιτερότητα και την πολιτιστική ομοιογένειά τους. Οι ισχυρές αλλαγές στις πολιτικές πρακτικές στο εσωτερικό των κρατών αλλά και των σχέσεων μεταξύ τους, ποικίλλουν, καθιστώντας κάθε κράτος ανίσχυρο στη δίνη της παγκοσμιοποίησης⁵⁷ και του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού.

Η επιτήρηση γίνεται κεντρικό χαρακτηριστικό όλων των εκσυγχρονισμένων κοινωνιών της πληροφορίας. Αναμφίβολα, αποτελεί και ένα ουσιαστικό μέσο τήρησης της *κοινωνικής ευταξίας* (social order). Εκείνο που μπορεί να διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία είναι οι τρόποι, διαμέσου των οποίων επιτυγχάνεται η διαχείριση του πληθυσμού. Κι όταν μιλάμε για «διαχείριση του πληθυσμού» εννοούμε όλους εκείνες τις διαδικασίες που εξυπηρετούν στο συντονισμό, κατάταξη και έλεγχο του πληθυσμού με τρόπους που ξεπερνούν παλαιούς ταξικούς διαχωρισμούς και αναδύουν νέους, βασιζόμενους στην *επικινδυνότητα* ομάδων⁵⁸. Είναι φανερό ότι η ροή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, είναι κρίσιμη για τις αλλαγές που επέρχονται στη ζωή όλων εκείνων που ζουν στις σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία της Πληροφορίας.

Κατά συνέπεια, ο στόχος της παρέμβασης του κράτους στις πολιτικές του επίσημου κοινωνικού ελέγχου αποκτά πλέον μια διαχειριστική κατεύθυνση αντίθετα με την αναμορφωτική που είχε μέχρι πρόσφατα. Ακόμα και τα κριτήρια που χρησιμοποιούνταν στην παραδοσιακή αντεγκληματική πολιτική αντικαθίστανται με

⁵⁷ Σύμφωνα με τον Gregg Barak ως «παγκοσμιοποίηση αναφέρεται η διαδικασία της αλληλεξάρτησης μεταξύ γεγονότων, ανθρώπων, και κυβερνήσεων σε όλο τον κόσμο που συνδέονται όλο και περισσότερο μέσω μιας παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας και μέσω των εκτεταμένων τηλεπικοινωνιών και δικτύων υπολογιστών». Βλ. G. Barak, «Crime and crime control in an age of globalization: a theoretical dissection», *Critical Criminology* 10: 57–72, 2001.

⁵⁸ Βλ. Lyon D., *Surveillance society, Monitoring everyday life*, Buckingham: Open University Press, 2001, 2002 print, p 8-10.

έννοιες που χρησιμοποιούνται στη διοίκηση επιχειρήσεων («αποτελεσματικότητα», «effectiveness», «αποδοτικότητα», «efficiency»)⁵⁹. Σταδιακά, το ποινικό δίκαιο αποκτά νέο περιεχόμενο, την αποτροπή ενδεχόμενων κινδύνων, ενώ οι νέες τάσεις του κοινωνικού ελέγχου, που στηρίζονται στις αρχές που περιγράφηκαν παραπάνω, είναι να εξασφαλίζουν τεχνητούς παραδείσους με φροντισμένη αρχιτεκτονική για τα γκέτο των εύπορων οικογενειών και «επιλεκτική σκληρότητα» για τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα εφόσον θέτουν σε κίνδυνο την εσωτερική ασφάλεια⁶⁰.

Τα ερωτήματα που προκύπτουν σ' αυτό το στάδιο της ανάλυσής μας είναι πώς αντιμετωπίζει η δυτική κοινωνία της διακινδύνευσης την ανασφάλεια που η ίδια έχει δημιουργήσει, πώς λειτουργεί η μεταδιδόμενη απειλή στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και βέβαια πώς μεταφέρονται οι πολιτικές της διαχειριστικής δικαιοσύνης στον τομέα του κοινωνικού ελέγχου και ειδικότερα στον τομέα της πρόληψης του εγκλήματος, στο στάδιο της ποινικής διαδικασίας και στο σωφρονιστικό τομέα.

⁵⁹ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...* ό.π, σσ.87-88.

⁶⁰ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...* ό.π, σσ.90επ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

2.1. ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Στις απαρχές της κοινωνιολογίας, ο κοινωνικός έλεγχος προσδιορίστηκε ως «*η ικανότητα της κοινωνίας να αυτορυθμίζεται επί τη βάση αρχών και αξιών που ή ίδια έχει θέσει*»⁶¹. Η έννοια αυτή, ήταν κεντρικής σημασίας στην έρευνα για την κοινωνική αλλαγή και την επίτευξη της κοινωνικής ειρήνης. Ο κοινωνικός έλεγχος, με τη σημερινή του μορφή, προσομοιάζει περισσότερο με προσπάθειες να επιβληθούν κανόνες προκειμένου να αποφευχθούν αδικήματα ή να ανακαλυφθούν και να συλληφθούν δράστες, παρά με άλλες πτυχές όπως η δημιουργία κανόνων ή ο ευρύς κοινωνικός προσανατολισμός, ο οποίος απασχόλησε ιδιαίτερα του πρώτους θεωρητικούς της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης⁶². Η διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου συνδέεται με ζητήματα, όπως η ανασφάλεια για το έγκλημα, η τρομοκρατία, η κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών, οι έλεγχοι των συνόρων αλλά και με ζητήματα όπως η οικονομική ανταγωνιστικότητα, οι τεχνολογικές εξελίξεις στην ηλεκτρονική, στην τεχνητή νοημοσύνη, στη βιοχημεία, και στην αρχιτεκτονική.

Οι σύγχρονες μορφές ελέγχου συμπληρώνουν και αντικαθιστούν παραδοσιακούς μηχανισμούς, καταφεύγοντας, με τη χρήση της νέας τεχνολογίας, σε μεθόδους όπως η ηλεκτρονική παρακολούθηση, ο έλεγχος των επικοινωνιών και τα συστήματα ασφαλείας. Ο Gary Marx έχει διακρίνει έξι γενικές τάσεις ή στρατηγικές του σύγχρονου κοινωνικού ελέγχου, οι οποίες συνοπτικά είναι⁶³:

1. *Η εξαφάνιση του στόχου.* Στις σημερινές κοινωνίες επιτυγχάνεται με μεθόδους όπως είναι η χρήση βιομετρικών χαρακτηριστικών για τις τραπεζικές συναλλαγές, ώστε να μη διακινούνται χρήματα και κατά συνέπεια, να μην πέφτουν οι πολίτες θύματα ληστειών.
2. *Η υποτίμηση του στόχου.* Ένα παράδειγμα είναι η χρήση χρωστικών ουσιών που αχρηστεύουν τα χρήματα σε ληστείες τραπεζών.

⁶¹ Βλ. Όπως παρατίθεται στην Έ. Λαμπροπούλου, *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος...*ό.π, σ. 19.

⁶² Βλ. G. Marx, «Technology and Social Control: The Search for the Illusive Silver Bullet» *In the International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2001

⁶³ Βλ. G. Marx, «Technology and Social Control...ό.π

3. *Η απομόνωση του στόχου.* Η συγκεκριμένη στρατηγική έχει σχέση με θέματα αρχιτεκτονικής του χώρου, δικτυωμένους αισθητήρες, συναγερμούς και υψηλή ασφάλεια, κοινότητες που φυλάσσονται κλπ.
4. *Η αχρήστευση (incapacitation) του παραβάτη.* Αυτή η κλασική στρατηγική επιδιώκει να καταστήσει τους πιθανούς παραβάτες ακίνδυνους όσον αφορά τη θέληση και τη δυνατότητα να παραβιάσουν έναν κανόνα. Τα μέσα μπορούν να ενεργήσουν άμεσα στο σώμα και μπορούν να καταστήσουν ορισμένες παραβάσεις αδύνατες (π.χ συσκευές ανάλυσης αναπνοής που συνδέονται με το αυτοκίνητο και ελέγχουν την κατανάλωση αλκοόλ ή η μίξη μιας δύσοσμης χημικής ουσίας με ένα προϊόν προκειμένου να αποτραπεί η εισπνοή και τα παραισθησιογόνα αποτελέσματα).
5. *Ο αποκλεισμός.* Εμφανίζονται νέες, εναλλακτικές της στερητικής της ελευθερίας, ποινές που απομονώνουν τον δράστη στη κατοικία του ελέγχοντάς τον με ηλεκτρονικά μέσα, ώστε να μην παραβιάσει μια συγκεκριμένη περίμετρο και αποτελέσει απειλή για τη κοινωνία. Επιπλέον, τα άλματα της ευγονικής τα τελευταία χρόνια, ανησυχούν ιδιαίτερα την επιστημονική κοινότητα, καθώς αναζητείται έντονα το γονίδιο εκείνο που είναι υπεύθυνο για τη βία ή την αντικοινωνική συμπεριφορά που εκδηλώνει ένα άτομο.
6. *Ο προσδιορισμός του παραβάτη, της παράβασης ή του στόχου.* Ακόμα κι όταν δεν είναι δυνατό να αποφευχθεί το αδίκημα είναι πλέον δυνατό να γνωρίζουμε τί ακριβώς συνέβη και ίσως ποιός το διέπραξε και που βρίσκεται τώρα. Χρησιμοποιούνται νέα συστήματα πληροφοριών, εντοπισμός κινητών τηλεφώνων από δορυφόρο αλλά και οι ίδιοι οι πολίτες ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν «άμεσες γραμμές επικοινωνίας» για να καταγγείλουν τους συμπολίτες τους για παράβαση του ΚΟΚ, ή ύποπτες κινήσεις που έπεσαν στην αντίληψή τους.

Η συνδρομή της τεχνολογίας στη λειτουργία των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου μπορεί να εντοπισθεί σε τρεις κύριους τομείς:

- α) Στο τομέα της πρόληψης, όπου η σύγχρονη τεχνολογία χρησιμοποιείται για να υπηρετήσει τους στόχους της περιστασιακής πρόληψης (situational crime prevention), δηλαδή της μείωσης των ευκαιριών διάπραξης του εγκλήματος

και της αύξησης της πιθανότητας σύλληψης του δράστη με μέτρα επέμβασης και διευθέτησης του περιβάλλοντος.

β) Στο τομέα της ποινικής διαδικασίας όπου παρατηρείται υποβάθμιση του δικαστικού έργου με τη χρήση βάσεων δεδομένων με προσωπικά στοιχεία υπόπτων και καταδικασθέντων αλλά και χρήση νέων μεθόδων στη διερεύνηση του εγκλήματος όπως η ανάλυση DNA.

γ) Στο τομέα της εκτέλεσης των ποινών, όπου τα τελευταία χρόνια κυριαρχεί η «αχρήστευση» (incapacitation) ως αυτοσκοπός, δηλαδή η αφαίρεση όλων των «επικίνδυνων» εγκληματιών από τη κοινωνία, και πραγματώνεται με απομονωτικό εγκλεισμό, νέους, συγκαλυμμένους τρόπους βασανιστηρίων, αλλά και με κλειστά κυκλώματα επόπτευσης του χώρου⁶⁴.

Τους συγκεκριμένους τομείς θα προσεγγίσουμε αναλυτικά στη συνέχεια.

2.2. ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Οι νέες τεχνολογίες βρίσκουν σήμερα έδαφος εφαρμογής στη περιστασιακή κοινωνική πρόληψη, με μέτρα που δυσχεραίνουν το στόχο του εγκληματία («target hardening») δηλαδή τοποθέτηση συναγερμών, κλειδαριών ασφαλείας, μέτρα που περιορίζουν τα μέσα διάπραξης εγκλήματος (με τη χρήση υψηλής τεχνολογίας για τον εντοπισμό επικίνδυνων αντικειμένων σε δημόσιους χώρους), μέτρα που αφορούν την τεχνολογική επίβλεψη βιομηχανικών και εμπορικών εγκαταστάσεων και μέτρα που αποβλέπουν στην εκ νέου διευθέτηση του δημόσιου χώρου (καλύτερος φωτισμός, πολεοδομικός αμυντικός σχεδιασμός κλπ)⁶⁵.

Η επιτήρηση με όλα τα νέα τεχνολογικά μέσα αποτελεί σήμερα τον πιο διαδεδομένο τρόπο παρακολούθησης των πολιτών. Ο David Lyon ονομάζει όλες τις σύγχρονες κοινωνίες που στηρίζονται στις τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφόρησης για τις διαδικασίες διαχείρισης και ελέγχου, ως *κοινωνίες επιτήρησης* (*surveillance societies*)⁶⁶. Ως έννοια της επιτήρησης χρησιμοποιείται «κάθε συλλογή

⁶⁴Βλ. R. van Swaaningen, *Critical Criminology- Visions from Europe...*ό.π, p. 174-190.

⁶⁵ Βλ. Δ. Ζημιανίτης, «"Μεταμοντέρνες Ποινές": Η Ηλεκτρονική Επιτήρηση», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 5/1998, σσ 460-465.

⁶⁶ Βλ. D. Lyon, *Surveillance society, Monitoring everyday life...*ό.π, p. 2.

και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, εξακριβωμένων ή όχι, με σκοπό την επιρροή και διαχείριση εκείνων των οποίων τα δεδομένα έχουν συλλεχθεί».

Σε καθημερινή βάση, η ζωή σε ένα αστικό κέντρο επιτηρείται με διαρκώς αυξανόμενο ρυθμό. Από το σύστημα διοδίων στους δρόμους μέχρι τις κλήσεις στο κινητό τηλέφωνο, την κάμερα στον υπόγειο σταθμό του μετρό και το κλειδί για το γραφείο της εργασίας που διαθέτει ειδικό κωδικό (barcode), η επιτήρηση στην πόλη φαίνεται πως είναι αρκετά υψηλή. Από την άλλη, το ανθρώπινο σώμα μετατρέπεται σε πηγή συλλογής δεδομένων, χρήσιμων για τις μεθόδους επιτήρησης: δείγματα DNA και δακτυλικά αποτυπώματα, η γεωμετρία του χεριού, του προσώπου, η ίρις του ματιού χρησιμοποιούνται για την εξακρίβωση της ταυτότητας. Σύμφωνα με τον David Lyon, η επιτήρηση στις μέρες μας έχει «παγκοσμιοποιηθεί» με την έννοια ότι τα προσωπικά δεδομένα που γνωστοποιούνται σε αεροπορικές εταιρείες ή σε πολυεθνικές, μεταφέρονται μέσω βάσεων δεδομένων, σε όλο τον κόσμο⁶⁷.

Ο εγκλεισμός στο σπίτι-φρούριο ως ατομική στάση του πολίτη απέναντι στην ανασφάλεια (πραγματική ή/και φανταστική) που του προκαλεί η ζωή στη σύγχρονη μεγαλούπολη είναι ένα φαινόμενο σχετικά πρόσφατο στην Ελλάδα αλλά σε άλλες κοινωνίες βρίσκεται στο επίκεντρο μιας οξύτατης συζήτησης ήδη εδώ και τρεις δεκαετίες. Παρατηρείται σε πολιτείες των ΗΠΑ η οικοδόμηση ειδικών τετραγώνων, τα οποία προστατεύονται από μαντρότοιχο και έχουν πύλες φυλασσόμενες από ιδιωτικούς φύλακες και περιπολίες ιδιωτικής αστυνομίας. Πρόκειται για τις «καγκελόφρακτες κοινότητες» («*gated communities*»), δηλαδή συνοικίες εύπορων στρωμάτων στις οποίες υπάρχει ηλεκτρονικός έλεγχος και συστήματα παρακολούθησης για προφύλαξη από την εγκληματικότητα⁶⁸. Μέχρι το 1997, οι οικισμοί αυτοί ανέρχονταν στις είκοσι χιλιάδες μόνο στις ΗΠΑ με 8.4 εκατομμύρια ανθρώπους να ζουν σ' αυτές⁶⁹.

Ο κοινωνικός έλεγχος, ως θρησκεία μιας κοινωνίας-μηχανής, σημειώνει σημαντικές προόδους από τη στιγμή που οι ιδιώτες υιοθέτησαν συστήματα που έως τώρα χρησιμοποιούνταν μόνο από τις αρχές. Όποιος δεν είναι σε θέση να έχει ιδιωτικούς φρουρούς αναζητεί προστασία σε μηχανικά μέσα ή/και προμηθεύεται ένα

⁶⁷ Βλ. D. Lyon, *Surveillance society*...ό.π, σ. 9.

⁶⁸ Βλ. Haya El Nasser, «Gated communities more popular, and not just for the rich», *USA TODAY*, at: http://www.usatoday.com/news/nation/2002-12-15-gated-usat_x.htm

⁶⁹ Βλ. Λαμπροπούλου Έ, «Κοινωνίες σε "κίνδυνο" και αίσθημα ανασφάλειας»...ό.π, σσ. 556-560.

όπλο. Ιδιαίτερως διαδεδομένη είναι ασφαλώς η καταφυγή του πολίτη σε μηχανικές κατασκευές ασφαλείας κάθε είδους (ειδικές κλειδαριές, συναγερμούς, κλπ). Πολλοί αναζητούν την προστασία ειδικών σκύλων. Η τεχνολογική αντιμετώπιση του κινδύνου, η οποία στηρίζεται στον άπλετο φωτισμό, τα λουκέτα, τα ηλεκτρονικά συστήματα συναγερμού κλπ, τρέφει μια βιομηχανία ασφάλειας, η οποία δεν καταπολεμά την εγκληματικότητα, αλλά τη διοχετεύει στον αδύναμο γείτονα⁷⁰.

Ο μεγάλος κερδισμένος από την επικράτηση των φοβικών συνδρόμων σε όλο και ευρύτερα τμήματα της κοινωνίας, είναι αναμφίβολα ο κλάδος παροχής υπηρεσιών προστασίας. Τα τελευταία χρόνια, έχουν αυξηθεί σημαντικά τα κέρδη των ιδιωτικών εταιρειών ασφάλειας, ενώ ο αριθμός τους έχει πολλαπλασιαστεί. Με τη πάροδο του χρόνου, οι ιδιωτικές εταιρείες φύλαξης απέκτησαν αυτονομία, προσφέροντας τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις που προσφεύγουν στις υπηρεσίες τους, να διαλέξουν εκείνες τις εσωτερικές μορφές κοινωνικού ελέγχου που επιθυμούν να έχουν⁷¹. Εξάλλου, ακολουθώντας τις εξελίξεις της τεχνολογίας, τελειοποιούν τα διάφορα τεχνικά μέσα προστασίας εξ' αποστάσεως. Ο Μ. Cusson⁷² διακρίνει ως εξής τις υπηρεσίες που προσφέρουν οι συγκεκριμένες εταιρείες: 1) επιτήρηση και παρακολούθηση του χώρου από ειδικούς που κάνουν χρήση προηγμένων τεχνολογικών μέσων, 2) έλεγχος των προσβάσεων και παρεμπόδιση παράνομης εισόδου, 3) έρευνα-ανάκριση, 4) μεταφορά χρηματικών ποσών, 5) άμεση παρέμβαση σε περίπτωση κινδύνου, 6) συλλογή πληροφοριών. Η εξέλιξη και ο δυναμισμός της τεχνολογίας στο συγκεκριμένο τομέα, αποτυπώνονται με τα νέα συστήματα συναγερμού και εντοπισμού (υπέρηχοι, μικροκύματα, μηχανήματα για τον εντοπισμό

⁷⁰ Η ανασφάλεια των πολιτών ως προς την πιθανότητα θυματοποίησής τους φαίνεται ότι εντείνεται. Το φαινόμενο είναι σοβαρό γιατί συνδέεται με την ποιότητα της καθημερινής ζωής. Εάν κάποιος πεισθεί ότι κινδυνεύει σοβαρά η ζωή και η περιουσία του, είναι πιθανόν όχι μόνο να μεταβάλει συνήθειες και τρόπο ζωής, αλλά και να φθάσει μέχρι τη διάπραξη εγκλήματος θεωρώντας ότι αμύνεται. Η πεποίθηση περί «ραγδαίας αύξησης της εγκληματικότητας» και ο παρεπόμενος φόβος θυματοποίησης συνήθως δεν σχετίζεται με προσωπικές εμπειρίες των πολιτών ούτε θεμελιώνεται στα στατιστικά και ερευνητικά δεδομένα. Βλ. Χ. Ζαραφονίτου, *Ο φόβος του εγκλήματος, Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, συμμ Τσελώνη Ανδρομάχη, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σσ 63-83.

⁷¹ Βλ. Α. Μαγγανάς, «Η ιδιωτική ασφάλεια (private security). Προβληματισμοί και επισημάνσεις», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 3/2001, σσ 274-284.

⁷² Βλ. όπως παρατίθενται στο άρθρο του Α. Μαγγανά, «Η ιδιωτική ασφάλεια...ό.π...σ. 280.

μετάλλων και ναρκωτικών) με τα συστήματα τηλε-παρακολούθησης καθώς και με συστήματα ελέγχου της εισόδου (μαγνητικές κάρτες εισόδου).

Ωστόσο, στη χρήση των νέων τεχνολογιών δεν υστερεί ούτε η κρατική αστυνομία, αν λάβουμε υπόψη τη τεχνολογία χαρτογράφησης της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή (GIS-Geographical Information System), που προσφέρει τη δυνατότητα στις αστυνομικές αρχές να αναλύουν και να συσχετίζουν στοιχεία από διάφορες πηγές, έτσι ώστε να έχουν μια λεπτομερέστερη εικόνα της εγκληματικότητας κατά γεωγραφική περιοχή⁷³. Κάθε βεβαιωθέν από την αστυνομία περιστατικό καταγράφεται σε κεντρική τράπεζα δεδομένων για τη χαρτογραφική αποτύπωσή του⁷⁴. Τα δεδομένα, που αποτυπώνονται σε ημερήσιους ηλεκτρονικούς πίνακες εγκληματικότητας, μπορούν να δώσουν μια πιστή εικόνα της εξέλιξης της εγκληματικότητας σε στατιστικό και γεωγραφικό επίπεδο.

Εξάλλου, το αυταρχικό πρότυπο της «μηδενικής ανοχής» που εφαρμόστηκε ως μέθοδος αντεγκληματικής πολιτικής αρχικά στις ΗΠΑ και σύντομα στις μεγαλύτερες Ευρωπαϊκές χώρες, στηρίζεται στην αναδιάρθρωση της αστυνομίας, στη μεταρρύθμιση και εκπαίδευση των στελεχών και στην εισαγωγή στη διοίκησή της μιας τεχνογνωσίας αιχμής⁷⁵. Ήδη από τη δεκαετία '90, τα αστυνομικά τμήματα και οι υπηρεσίες της Νέας Υόρκης διασυνδέθηκαν με κεντρικό ηλεκτρονικό εγκέφαλο για την αποτελεσματικότερη ροή και διαχείριση πληροφοριών⁷⁶. Το παράδοξο που παρατηρείται σε ορισμένες πολιτείες των ΗΠΑ σήμερα, είναι ότι στο όνομα της ασφάλειας και της προστασίας των πολιτών τους, έχουν επιτρέψει την πρόσβαση

⁷³ Βλ. σχετικά Μ. Ξένου, «Η χρήση της χαρτογράφησης της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή από τις αστυνομικές αρχές», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 4/2000, σσ. 453-455.

⁷⁴ Τα δεδομένα περιλαμβάνουν το είδος του τελεσθέντος αδικήματος, ώρα και ημέρα τέλεσής του, περιοχή τέλεσης, τη δικαιοδοσία της αρμόδιας δικαστικής αρχής, τις προβλεπόμενες διατάξεις την ποινικής νομοθεσίας, την εγκληματολογική ταυτότητα του συλληφθέντος δράστη ή σε περίπτωση μη σύλληψής του, το προφίλ του υπόπτου. Βλ. σχετικά, Θ. Παπαθεοδώρου, *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική*...ό.π., σ. 241.

⁷⁵ Για παράδειγμα, σήμερα χρησιμοποιείται σε περισσότερες από 41 χώρες το όπλο Taser X26, που εκτοξεύει σε απόσταση 6 μέτρων και με ταχύτητα 5 m/s, δυο ταινίες που μπήγονται στο σώμα του υπόπτου και διοχετεύουν ηλεκτρικό ρεύμα 1,5 μιλιαμπέρ, το οποίο αποσυντονίζει το κεντρικό νευρικό σύστημα και διακόπτει την επικοινωνία του εγκεφάλου με τους μυς. Τα πυρά αυτού του όπλου δεν προκαλούν βλάβες στην υγεία. Βλ. σχετικά D. Duclos, «Ο Μεγάλος Αδελφός είναι καλωδιωμένος» *Le Monde Diplomatique*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 15/8/2004, σσ 23-26

⁷⁶ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, *Δημόσια ασφάλεια*...ό.π., σσ 239 επ.

πολιτών και επιχειρήσεων στο αρχείο ποινικών μητρώων, καταπατώντας σαφώς συνταγματικώς θεμελιωμένα δικαιώματά τους.

Θα πρέπει όμως να αναγνωρίσουμε ότι χάρη στις εξελιγμένες τεχνολογικές μεθόδους που χρησιμοποιούν οι διωκτικές αρχές των αναπτυγμένων κρατών, έχουν εξαρθρωθεί δεκάδες δίκτυα παιδικής πορνογραφίας ανά την υφήλιο, όπως η επιχείρηση «Skim 2000» της Ευρωπαϊκής Αστυνομίας («Surveilleren Kindreporno Διαδίκτυο Methodieken» δηλαδή «Μέθοδοι Παρακολούθησης Παιδικής Πορνογραφίας στο Διαδίκτυο»), που οδήγησε σε συλλήψεις και κατασχέσεις πορνογραφικού υλικού καθώς και η επιχείρηση με την κωδική ονομασία «Twins» που εξάρθρωσε οργάνωση που κακοποιούσε σεξουαλικά παιδιά σε ζωντανές συνομιλίες στο Διαδίκτυο⁷⁷.

Ο σκοπός της ασφαλέστερης χρήσης του Διαδίκτυο θέτει ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την προστασία των δεδομένων της ιδιωτικής ζωής και την προστασία των δικτύων και της ασφάλειας των στοιχείων και των καταναλωτών. Πριν τεθούν τα απαραίτητα μέτρα και τεχνικές, θα πρέπει να αναφερθεί η περίπτωση του CARNIVORE FBI⁷⁸ και οι σχετικές διχογνωμίες σχετικά με την ελευθερία που διέπει το διαδίκτυο ως μέσο επικοινωνίας και έκφρασης. Το CARNIVORE FBI είναι μια συσκευή που ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων «*packet sniffer*»⁷⁹ και μπορεί να ελέγχει εισερχόμενα πακέτα μέσα από τα κατάλληλα φίλτρα. Έτσι στην πράξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παρακολούθηση της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ατόμων που θεωρούνται ύποπτα για εγκληματικές δραστηριότητες. Με λίγα λόγια, ελλοχεύει ο κίνδυνος, στο όνομα της καταπολέμησης του εγκλήματος, να παρακολουθούνται οι συνήθειες ενός χρήστη, οι δικτυακοί τόποι που αυτός επισκέπτεται, οι δικτυακές συνομιλίες που έχει, ανάγοντάς τον σε καταρχήν ύποπτο και, τελικά, σε εν δυνάμει εγκληματικό στοιχείο, παραβιάζοντας έτσι το προσωπικό απόρρητο και την ιδιωτική ζωή του. Πρόσφατο παράδειγμα στην Ελλάδα, η απόφαση της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, που θωρακίζει το απόρρητο της ηλεκτρονικής

⁷⁷ Βλ. EUROPOL, 2003 *EUROPEAN UNION ORGANISED CRIME REPORT* και http://www.wsacp.org/child-porn-news/Internet_Child_Porn.htm

⁷⁸ Βλ. Χ. Βαρελάς, «Στο επίκεντρο των εξελίξεων», *RAM*, Οκτώβριος 2000, τ. 140, σελ. 370

⁷⁹ Σαν όρος δεν μπορεί με σαφήνεια να αποδοθεί στα ελληνικά. Η ονομασία προέρχεται από το αγγλικό ρήμα sniff = ρουφώ με τη μύτη, δηλαδή έχει να κάνει με την παρακολούθηση και την καταγραφή πακέτων δεδομένων που μεταφέρονται στο διαδίκτυο. Τα δεδομένα που υποκλέπτονται αναλύονται και υποβάλλονται σε επεξεργασία, έτσι ώστε να είναι αναγνώσιμα από τον άνθρωπο.

αλληλογραφίας και του αρχείου στον προσωπικό υπολογιστή των εργαζομένων και απαγορεύει τη καταγραφή των ιστοσελίδων που επισκέπτονται οι υπάλληλοι⁸⁰. Η απόφαση της Αρχής ήρθε κατόπιν καταγγελίας εργαζομένου για παρακολούθηση.

Εκτός από την ενίσχυση του ρόλου της αστυνομίας, οι πολιτικές της μηδενικής ανοχής περιλαμβάνουν την ασφυκτική, διαρκή επιτήρηση των δημοσίων χώρων για τη καταστολή της μικρομεσαιάς παραβατικότητας. Ο στόχος επιτυγχάνεται με τη χρήση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης (CCTV-Closed Circuit Television). Η χρήση τόσο εξελιγμένης τεχνολογίας από την αστυνομία και τις άλλες δημόσιες υπηρεσίες ασφάλειας έχει ανησυχήσει ιδιαίτερα τις δημοκρατικές κοινωνίες. Για παράδειγμα στις ΗΠΑ, η αστυνομία έχει αρχίσει να τοποθετεί τέτοια κυκλώματα σε σχολεία και γειτονιές, στο μετρό και σε άλλα κτίρια σε όλη την πόλη⁸¹.

Πιο συγκεκριμένα, τα συστήματα ασφαλείας CCTV περιλαμβάνουν ένα σύνολο ηλεκτρονικών συσκευών που επιτηρούν τις κινήσεις των πολιτών όπως: καταγραφή της κίνησης των αυτοκινήτων σε γέφυρες, κρυφές κάμερες σε λεωφορεία για τον έλεγχο βανδαλισμών, έλεγχος της παραγωγής σε εργοστάσια, αεροφωτογραφίες από αερόστατα, συστήματα για τη διαχείριση της κυκλοφορίας στη πόλη και έλεγχος στα γήπεδα⁸².

Παρόλο που οι πολιτικές της μηδενικής ανοχής αναπτύχθηκαν στις ΗΠΑ από τη δεκαετία του '90, το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, έδωσε ώθηση για τη θέσπιση νόμου που θα διευκόλυνε το έργο της αστυνομίας, και θα νομιμοποιούσε μεθόδους παρακολούθησης που χρησιμοποιούνταν από χρόνια με την άγνοια των πολιτών. Ο νόμος αυτός

⁸⁰ Βλ. Μ. Μουστάκα, Λ. Σταμάτη, «Το e-mail είναι απόρρητο. Οι εργοδότες απαγορεύεται να ελέγχουν τα αρχεία των υπολογιστών των εργαζομένων», *ΤΑ ΝΕΑ*, 31/1/2005, σ 15.

⁸¹ Σε συνοικία του Brooklyn το 1996, προκειμένου να αποφευχθούν βίαια επεισόδια μεταξύ νέων της εβραϊκής και της αφρό-αμερικανικής κοινότητας, εφαρμόστηκε στα σχολεία το σύστημα της «απόλυτης ασφάλειας» (maximum security) που περιελάμβανε ηλεκτρονικό έλεγχο των εισερχομένων μαθητών, συστήματα συναγερμού στο εσωτερικό του σχολείου, ηλεκτρονικό έλεγχο (scanner) των προσωπικών αντικειμένων των μαθητών ακόμη και κατά τη διάρκεια του μαθήματος, κλπ. Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, *Δημόσια ασφάλεια...ό.π.*, σ 244.

⁸² Βλ. <http://www.cctv-information.co.uk/>. Υποτίθεται ότι όλες αυτές οι κάμερες λειτουργούν επί 24 ώρες για να βοηθήσουν την εξιχνίαση κάποιας εγκληματικής πράξης, όμως είναι πασίγνωστο ότι οι κάμερες της τροχαίας φωτογραφίζουν και τους διαδηλωτές, ενώ οι κάμερες στο εσωτερικό καταστημάτων παρακολουθούν (και) τους υπαλλήλους.

ονομάστηκε USA PATRIOT Act⁸³ (ή «ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΣ Νόμος»). Με το συγκεκριμένο νομοθέτημα επιχειρείται μια άνευ προηγουμένου καταπάτηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων και ελευθεριών του πολίτη, όπου η αμερικανική κυβέρνηση αναλαμβάνει το ρόλο του κράτους-κατασκόπου. Ο φοβισμένος αμερικανικός λαός, που καθημερινά δεχόταν χιλιάδες μηνύματα μέσω των ΜΜΕ, παρουσιάστηκε θετικός στη προοπτική να θυσιάσει τα ατομικά του δικαιώματα στο βωμό της ασφάλειας.

Ένα μέρος των διατάξεών του ορίζει τις ηλεκτρονικές παρακολουθήσεις, τη διενέργεια ερευνών σε οικίες, καταστήματα κλπ, για τη συλλογή πληροφοριών αντικατασκοπίας, την επαύξηση των υφιστάμενων εξουσιών παρακολούθησης, και την παγίδευση τηλεφωνικής γραμμής για την καταγραφή εξωτερικών στοιχείων τηλεφωνικής επικοινωνίας χωρίς να είναι απαραίτητη οποιαδήποτε υπόνοια ενοχοποίησης⁸⁴. Παράλληλα, υπάγει την επικοινωνία μέσω διαδικτύου στο ίδιο καθεστώς που ισχύει για την τηλεφωνική επικοινωνία, ενώ εξασφαλίζει την ανταλλαγή πληροφοριών αντικατασκοπίας, επαναφέροντας έτσι στο προσκήνιο την δράση μυστικών υπηρεσιών. Ωστόσο, υπάρχει έλλειψη νομικών εγγυήσεων για τη νομιμότητα διοχέτευσης τέτοιων πληροφοριών, καθώς δεν διευκρινίζεται αν η διαδικασία αυτή θα περιορίζεται στο πεδίο της διεθνούς αντικατασκοπίας. Κατά συνέπεια, με τη ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου, διογκώνεται ο κρατικός διωκτικός μηχανισμός και, μοιραία, η ισορροπία μεταξύ δημοκρατίας, ασφάλειας και ελευθερίας διαταράσσεται⁸⁵.

⁸³ Από τα αρχικά Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 (USA PATRIOT Act) at www.lifeandliberty.gov. Επιδιώχθηκε η προβολή του χαρακτήρα του νομοθετήματος ως πράξη πατριωτισμού γι' αυτό ακόμα και στην ονομασία του χρησιμοποιήθηκαν κεφαλαία γράμματα που υποδηλώνουν την προσπάθεια αποπροσανατολισμού της κοινής γνώμης.

⁸⁴ Βλ. Δ. Γιαννουλόπουλος, «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες στις ΗΠΑ...ό.π., σσ. 1379-1393.

⁸⁵ Η δημοκρατία δεν είναι νοητή χωρίς ελευθερία και ταυτόχρονα η ελευθερία δεν είναι νοητή χωρίς ασφάλεια. Είναι απαραίτητο να αισθάνεται ο πολίτης ότι τα αγαθά του προστατεύονται από τη πολιτεία ώστε να νιώσει ελεύθερος, διαφορετικά εξαναγκάζεται σε επιλογές κατευθυνόμενες από την ανασφάλεια. Πρόκειται για επιλογές που του δίνουν την αίσθηση ότι είναι ελεύθερος αλλά στη πραγματικότητα κατευθύνονται από τις τάσεις της καταναλωτικής κοινωνίας στην οποία ζει. Το πρόβλημα της «ελευθερίας της βουλήσεως» είναι ένα μεγάλο θέμα που ξεπερνά το πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Γεγονός πάντως είναι ότι η επιδίωξη της *απόλυτης ασφάλειας* επιβαρύνει τη Δημοκρατία και την Ελευθερία, απειλώντας έτσι τη κοινωνική συνοχή. Εφόσον ο πλούτος και η

Πέρα από τις κάμερες και τις παγιδευμένες τηλεφωνικές γραμμές, η ανάγκη διασφάλισης ενός ακόμη πιο υψηλού επιπέδου ασφάλειας παρέμεινε. Έτσι, καταλήξαμε στη χρήση της βιομετρίας. Στα τέλη του εικοστού αιώνα, το ανθρώπινο σώμα αποτελεί για ακόμη μια φορά, πηγή επιτήρησης. 100 χρόνια πριν, η Ιταλική Θετική Σχολή με τον Lombroso, υποστήριζε ότι το σχήμα του σώματος, ιδιαίτερα του κρανίου, αποκαλύπτει κάθε εγκληματική τάση του ατόμου. Σήμερα, η ανάπτυξη η τεχνολογία της βιομετρίας, μετατρέπει το σώμα σε μέσο διερεύνησης και πηγή δεδομένων, χρήσιμων για την επιτήρηση. Οι «βιομετρικοί έλεγχοι» συνδυάζουν την κλασική μέθοδο αναγνώρισης των δακτυλικών αποτυπωμάτων με την αναγνώριση άλλων χαρακτηριστικών (κόρη του ματιού, σχήμα του χεριού)⁸⁶. Η βιομετρία, ως μέθοδος διακρίβωσης της ταυτότητας, προτείνεται σήμερα κυρίως στο χώρο των τραπεζικών συναλλαγών, ως εναλλακτική λύση της χρήσης τραπεζικών καρτών. Τα προβλήματα που παρουσιάζει η χρήση κωδικών χρήστη (password ή PIN), η βιομετρία διατείνεται ότι μπορεί να τα καλύψει. Έλεγχοι τέτοιου είδους έχουν αρχίσει να εφαρμόζονται και σε αεροδρόμια, όπου, σε μια ειδική ζώνη των διαβατηρίων αποτυπώνονται με ψηφιακό πλέον τρόπο τα βιομετρικά χαρακτηριστικά. Στα πλαίσια της νέας αυτής τεχνολογίας, εφαρμόζεται το πρόγραμμα «Inpass» (Immigration and Naturalization Service Passenger Accelerated Service system) το οποίο απαλλάσσει όσους ταξιδεύουν συχνά, από τις διαδικασίες ελέγχου της ταυτότητάς τους στα διεθνή αεροδρόμια του Λος Άντζελες, του Μαϊάμι, του Νιούαρκ, του Νιου Τζέρσεϊ, της Νέας Υόρκης, της Ουάσιγκτον, του Τορόντο και του Βανκούβερ⁸⁷.

δύναμη συγκεντρώνονται στα χέρια λίγων είναι μαθηματικά βέβαιο ότι ο λαός θα ξεσηκωθεί. Αλλά ακόμα και οι μετακινήσεις των εξαθλιωμένων προς τις ευημερούσες χώρες επηρεάζουν το τρίπτυχο «Δημοκρατία –Ελευθερία –Ασφάλεια». Ο A.D Lindsay αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «*η αναζήτηση της απόλυτης ασφάλειας καταστρέφει τελικά τον ίδιο το σκοπό της*». Βλ. όπως παρατίθεται στον Ι. Μανωλεδάκη, *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια...*ό.π, σσ.15-25.

⁸⁶ Τέτοια χαρακτηριστικά είναι τα φυσικά, όπως οι γραμμές των δακτύλων της παλάμης, το μέγεθος των χεριών, η ίρις του ματιού, ο αμφιβληστροειδής χιτώνας, και τα ψυχικά όπως η φωνή, η υπογραφή, η κίνηση των χειλιών ή η δύναμη με την οποία χτυπάει κανείς τα πλήκτρα του υπολογιστή. Η ιατρική επιστήμη έχει αποδείξει ότι αυτά τα χαρακτηριστικά είναι μοναδικά σε κάθε άτομο. Βλ. σχετικά Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσω της επεξεργασίας ευαίσθητων (σωματικών) πληροφοριών», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2001, σσ 1165-1175.

⁸⁷ Βλ. D. Duclos, «Ο Μεγάλος Αδελφός είναι καλωδιωμένος»...ό.π, σ. 24.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ιαπωνία σε μηχανήματα αυτοματοποιημένων τραπεζικών συναλλαγών (ATM) εφαρμόζονται συστήματα αναγνώρισης που βασίζεται στη φωτογραφική λήψη της ανθρώπινης ίριδας. Η μονάδα επεξεργασίας του συστήματος κωδικοποιεί την εικόνα της ίριδας και αποθηκεύει τα δεδομένα σε αρχείο. Θεωρείται από τα πλέον ασφαλή μέσα της βιομετρικής τεχνολογίας, καθώς η ίριδα είναι ένα εσωτερικό ανθρώπινο όργανο το οποίο μένει σχεδόν αναλλοίωτο εφ' όρου ζωής, ενώ ακόμη και τα χαρακτηριστικά της ίριδας του κάθε ματιού διαφέρουν μεταξύ τους⁸⁸.

Επιπλέον, στις ΗΠΑ εφαρμόζεται από το 2001 το πρόγραμμα FARET (Face Recognition Technology) που αποτελεί μέθοδο αναγνώρισης προσώπων που χρησιμοποιεί η Αστυνομία⁸⁹ και έχει εξελιχθεί τόσο που αναγνωρίζει μέρη του προσώπου που είναι καλυμμένα. Στην Αγγλία έχουν καταμετρηθεί μέχρι και 1000 κάμερες ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, οι οποίες χρησιμοποιώντας σύγχρονα συστήματα βιομετρίας, προσπαθούν να ανακαλύψουν εγκληματίες ή πιθανούς ταραξίες. Γεγονός πάντως είναι ότι μπροστά στο πλήθος των λαθών (συλλήψεις αθώων, μη αναγνώριση «φακελωμένων» προσώπων), πολλά συστήματα τέτοιου είδους έχουν καταργηθεί τα τελευταία χρόνια⁹⁰. Οι παράμετροι με βάση τις οποίες αναγνωρίζεται ένα χαρακτηριστικό που μετράει η βιομετρική μέθοδος δεν υπακούουν σε σταθερά κριτήρια καθώς επηρεάζονται από εξωγενείς παράγοντες, όπως η διαφορά θερμοκρασίας, η υγρασία, η σκόνη, κλπ και από ενδογενείς παράγοντες, όπως το άγχος ή ο ιδρώτας καθώς και από τραυματισμούς ή ασθένειες.

Πάντως, το μεγαλύτερο μέρος της ηλεκτρονικής παρακολούθησης (τηλεφωνικές συνδιαλέξεις από σταθερά τηλέφωνα, από κινητά τηλέφωνα, επικοινωνίες μέσω δορυφόρων, ασύρματες μεταδόσεις στρατιωτικών ή πολιτικών υπηρεσιών, μηνύματα μέσω υπολογιστών, συνομιλίες σε δωμάτια επικοινωνίας (τα

⁸⁸ Βλ. Π. Καρλατήρα «Η εξέγερση των σκλάβων του Password», *ΤΟ ΒΗΜΑ*, 15/10/2000

⁸⁹ Σε ποδοσφαιρικό αγώνα, οι υπεύθυνοι του προγράμματος φωτογράφισαν με κρυφές κάμερες όλους τους οπαδούς των δυο ομάδων. Αφού το υλικό συγκρίθηκε με φωτογραφίες από το αρχείο της εγκληματολογικής υπηρεσίας, διαπιστώθηκε η παρουσία 19 υπόπτων οι οποίοι συνελήφθησαν μετά το τέλος του αγώνα. Βλ. Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων...ό.π, σ.1168

⁹⁰ Για παράδειγμα, το αεροδρόμιο της Βοστώνης σταμάτησε την πειραματική εφαρμογή της αναγνώρισης προσώπων με τη βοήθεια κάμερας καθώς οι 40 εθελοντές αναγνωρίστηκαν μόνο κατά το 60%. Βλ. D. Duclos, «Ο Μεγάλος Αδελφός είναι καλωδιωμένος»...ό.π, σ.24.

γνωστά chat rooms) ιστοσελίδες, επικοινωνία μέσω οπτικών ινών) επωμίζεται το σύστημα ECHELON. Πρόκειται για ένα διεθνές σύστημα παρακολούθησης μέσω του οποίου, οι υπολογιστές σε κάθε σταθμό του δικτύου, ψάχνουν ανάμεσα σε εκατομμύρια κλεμμένα μηνύματα για αυτά που περιέχουν κάποιες προεπιλεγμένες λέξεις κλειδιά. Αυτές οι λέξεις κλειδιά περιλαμβάνουν ονόματα, τοπολογίες, θέματα, αρκτικόλεξα συντομογραφίες, φράσεις που θα μπορούσαν να αναφερθούν. Μόλις μια από αυτές τις λέξεις εντοπιστεί, με τεχνικές αναγνώρισης φωνής ή χαρακτήρων, το σύστημα καταγράφει ολόκληρη την συνομιλία⁹¹.

Το Μάιο του 2004 ανακοινώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η συμφωνία μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ σχετικά με την διαβίβαση προσωπικών δεδομένων των ευρωπαίων πολιτών που προτίθενται να ταξιδέψουν στις ΗΠΑ στο «Γραφείο Προστασίας Τελωνείων και Συνόρων» («Department of Homeland Security Bureau of Customs and Border Protection», CBP). Σκοπός της αποστολής των στοιχείων των επιβατών PNR (Passenger Name Record) είναι η καταπολέμηση τρομοκρατικών ενεργειών, άλλων σοβαρών εγκλημάτων, συμπεριλαμβανομένων του οργανωμένου και διασυνοριακού εγκλήματος και η παρεμπόδιση της κατάληψης αεροσκαφών. Η ΕΕ θεώρησε ότι το Γραφείο Προστασίας Τελωνείων και Συνόρων των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής εξασφαλίζει ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας όσον αφορά τα δεδομένα PNR που διαβιβάζονται από την Κοινότητα σχετικά με πτήσεις προς και από τις ΗΠΑ⁹². Επίσης, φαίνεται πως σύντομα θα υπογραφεί παρόμοια συμφωνία της ΕΕ με τον Καναδά καθώς στις 19 Μαΐου 2005 κατατέθηκε πρόταση που καλεί το Συμβούλιο να εγκρίνει τη συμφωνία με τον Καναδά για την επεξεργασία των αρχείων των επιβατών (στοιχεία PNR) για τα αεροπορικά ταξίδια μεταξύ της ΕΕ και του Καναδά⁹³.

⁹¹ Βλ. T. Mathiesen, *On Globalisation of Control: Towards an Integrated Surveillance System In Europe*, A Statewatch publication, November 1999, p 27-29. Το ECHELON με τη βοήθεια 120 δορυφόρων και 4.000 σταθμών εδάφους (σήμερα) έχει την δυνατότητα παρακολούθησης 6.000.000 συνδιαλέξεων το λεπτό, ανεξαρτήτως θέματος (πολιτικά, οικονομικά, ιδιωτικά) στις πέντε ηπείρους ενώ είναι εφοδιασμένο με αυτόματους μεταφραστές που μεταφράζουν στα αγγλικά όλες τις γλώσσες του κόσμου. Διαθέτει επίγειες βάσεις (στην Βρετανία αναφέρονται στο Morwestown στο Menwith Hill, στο Chicksands, στο Harrogate, και το Tseldenham).

⁹² Βλ. COUNCIL DECISION of 17 May 2004, *Official Journal of the European Union*, at: <http://www.statewatch.org/news/2004/may/PNR-AGR.pdf>

⁹³ Βλ. Proposal for a COUNCIL DECISION on the conclusion of an Agreement between the European Community and the Government of Canada on the processing of Advance Passenger Information

Λίγους μήνες μετά, το Δεκέμβριο του 2004, η Ελληνική Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω συμφωνία, χορηγεί στην Ολυμπιακή Αεροπορία, με την Απόφαση 67/2004⁹⁴, άδεια διαβίβασης των προσωπικών δεδομένων των επιβατών των πτήσεων της εταιρείας προς και από τις ΗΠΑ ή διαμέσου αυτών. Στην συγκεκριμένη απόφαση δεν διευκρινίζεται ποια συγκεκριμένα δεδομένα θα μπορούν πλέον να υπόκεινται σε επεξεργασία, ωστόσο καθιστά σαφές ότι η Ολυμπιακή Αεροπορία οφείλει να ενημερώνει πλήρως τους επιβάτες σχετικά με τη διαβίβαση των δεδομένων τους στις ΗΠΑ, δηλαδή ποια συγκεκριμένα δεδομένα θα διαβιβάζει, την επεξεργασία που αυτά πρόκειται να υποστούν εκεί, το νομικό πλαίσιο που διέπει τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε αμερικανικό επίπεδο την επεξεργασία αυτή, τα δικαιώματά τους και τον τρόπο άσκησης των δικαιωμάτων αυτών.

Ορισμένα δεδομένα PNR τα οποία χαρακτηρίζονται ως «ευαίσθητα» ενδέχεται να περιλαμβάνονται στο φάκελο όταν διαβιβάζεται από τα συστήματα κράτησης θέσεων ή/και αναχωρήσεων του αερομεταφορέα της ΕΕ προς τη CBP. Όπως αναφέρεται τέτοια «ευαίσθητα» δεδομένα PNR ενδέχεται να περιλαμβάνουν *«ορισμένες πληροφορίες που αποκαλύπτουν τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τις πολιτικές ιδέες, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, την υγεία ή το σεξουαλικό προσανατολισμό του ατόμου»*. Ανησυχητική είναι και η ρύθμιση όπως διατυπώνεται μέσα από το κείμενο της απόφασης ότι τα δεδομένα PNR που λαμβάνονται σε συνάρτηση με πτήσεις μεταξύ της ΕΕ και των ΗΠΑ *«μπορεί να κοινοποιηθούν σε άλλες εσωτερικές αρχές και σε κρατικές αρχές άλλων χωρών, οι οποίες είναι αρμόδιες για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την επιβολή του νόμου»*⁹⁵.

Από την παραπάνω περιγραφή, είναι πλέον φανερό ότι το φαινόμενο διακίνησης και επεξεργασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων αθώων πολιτών,

(API)/Passenger Name Record (PNR) data, at: www.statewatch.org/news/2005/may/eu-canada-pnr-agreement.pdf

⁹⁴Με προηγούμενη απόφασή της (4/2004), η Αρχή είχε αναβάλει τη λήψη οριστικής απόφασης στο αίτημα της Ολυμπιακής Αεροπορίας, παραχωρώντας μόνο προσωρινή άδεια τριών μηνών στην εταιρεία, εν όψει των διαπραγματεύσεων μεταξύ Ε.Ε. και ΗΠΑ για το θέμα της διασφάλισης επαρκούς προστασίας των διαβιβαζόμενων δεδομένων των επιβατών. Καταλυτικό ρόλο έπαιξαν η κατάληξη των διαπραγματεύσεων και η υπογραφή της σχετικής συμφωνίας τον περασμένο Μάιο. Βλ. ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡ. 67 / 2004 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, στο www.dpa.gr/Documents/Gre/Apofaseis/OLYMPIAKH%20AEROPORIA-A2.doc

⁹⁵ Βλ. ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡ. 67 / 2004 της Αρχής Προστασίας...ό.π.

παίρνει διαστάσεις χιονοστιβάδας. Η συμφωνία Ε.Ε.-ΗΠΑ αποτελεί κίνδυνο για εκατομμύρια ευρωπαίους πολίτες που ταξιδεύουν στις ΗΠΑ, καθώς τους θέτει σε άμεση και συνεχή επιτήρηση. Όπως αναφέρεται στα σχετικά κείμενα, οι αποφάσεις ελήφθησαν ως συνέπεια της τρομοκρατικής επίθεσης της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και της ανάγκης που δημιουργήθηκε για παροχή υψηλότερου επιπέδου ασφάλειας στους επιβάτες των αεροπορικών εταιριών. Τελικά, είναι άγνωστο ως πότε θα χρησιμοποιείται το άλλοθι της 11^{ης} Σεπτεμβρίου για να εισβάλλει το κράτος στον ιδιωτικό χώρο του πολίτη, αποκομίζοντας όσο περισσότερες πληροφορίες μπορεί για τις συνήθειές του, το χαρακτήρα και τους στόχους του.

Τα νέα δόγματα ασφάλειας και πρόληψης της τρομοκρατίας διέπουν και τις επικοινωνίες καθώς παρακολουθούνται τηλεφωνικές κλήσεις, φαξ και ηλεκτρονικό ταχυδρομείο με τη συνδρομή των σχετικών εταιρειών. Με λίγα λόγια ολόκληρη η πολιτική της ΕΕ και το σύνολο του νομικού της οπλοστασίου αναθεωρείται και αναπροσανατολίζεται σύμφωνα με τα νέα δόγματα της «ολικής ασφάλειας» και του «πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία». Έτσι, καταρρέει οριστικά κι αμετάκλητα μια από τις βασικότερες αρχές της ΕΕ, αυτή του φορέα εξασφάλισης δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών για τους λαούς της. Η Ευρώπη των δικαιωμάτων συντρίβεται όταν εκατομμύρια εργαζόμενοι μετανάστες γίνονται τα θύματα της νέας «αντιτρομοκρατικής» Ευρώπης - φρουρίου. Άνθρωποι και οργανώσεις που αγωνίζονται για τις ελευθερίες τους, χαρακτηρίζονται από την ευρωπαϊκή οικογένεια ως τρομοκράτες. Η ίδια γίνεται πρωτοπόρος των δογμάτων του γενικευμένου «πανοπτισμού» και της αστυνόμευσης των πάντων.

Οι πολιτικές περιορισμού της κινητικότητας των πληθυσμών μέσα από τα νέα μέτρα άμεσης επαναπροώθησης μεταναστών και προσφύγων, τροφοδοτούν ρατσιστικές πρακτικές. Εύλογο είναι να αναρωτιέται κανείς «ποιός θεωρείται σήμερα τρομοκράτης» ή «ποιός θεωρείται επικίνδυνος για διατάραξη της κοινωνικής ειρήνης;». Τέτοιες ερωτήσεις επιδέχονται πλέον και τις πιο αυθαίρετες ερμηνείες αφού ακόμη και συνήθεις πρακτικές των μαζικών κινημάτων - π.χ. αποκλεισμοί οδικών αρτηριών άρα παρεμπόδιση της ασφάλειας των συγκοινωνιών - θα μπορούσαν να θεωρηθούν τρομοκρατικές.

Από όλο αυτό το πλέγμα των αυθαιρεσιών που επισημάναμε προκύπτει σοβαρή προσβολή των συνταγματικών δικαιωμάτων των πολιτών, της ισότητας απέναντι στο νόμο, της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, της προσωπικής ελευθερίας και του τεκμηρίου αθωότητας. Η κατάσταση, έτσι όπως αναλύεται

παραπάνω, μας οδηγεί στο ερώτημα για ποιες συνταγματικές εγγυήσεις και ποιο κράτος δικαίου μιλάμε σήμερα. Θα συνεχίσουμε όμως την ανάλυση με τη παράθεση νέων τεχνολογικών συστημάτων που χρησιμοποιούνται στο στάδιο της απονομής ποινικής δικαιοσύνης, έτσι ώστε να αποκτήσει ο αναγνώστης μια σφαιρική εικόνα της σημερινής κατάστασης, για να προχωρήσουμε, στη συνέχεια, στο σχολιασμό της.

2.2. ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι μηχανισμοί απονομής ποινικής δικαιοσύνης, έχουν υποστεί μια τέτοια αusterοποίηση, ώστε η νέα πραγματικότητα της ποινικής μεταχείρισης των δραστών να είναι αυτή της «μηδενικής ανοχής». Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η πολιτική της «μηδενικής ανοχής» εστιάζει στην ανάγκη μιας εντεινόμενης επιτήρησης των υπόπτων διάπραξης εγκληματικών πράξεων αλλά και στην ποινικοποίηση των παραβατικών συμπεριφορών μικρής ή μεσαίας επικινδυνότητας. Έτσι, θα αναχαιτισθεί το πέρασμα του δράστη σε σοβαρότερα αδικήματα. Παράλληλα, οι δράστες σοβαρών αδικημάτων, αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη αusterότητα, ώστε να εμπεδωθεί η συνοχή του ποινικού συστήματος⁹⁶. Στον τομέα της καθημερινότητας, η συγκεκριμένη πολιτική συνδυάστηκε με την ιδέα της «απόλυτης ασφάλειας», με την αυξημένη επιτήρηση χώρων συνάθροισης, με την πρόσληψη χιλιάδων σχολικών φυλάκων, με την αusterοποίηση της ποινικής μεταχείρισης ανηλίκων, αστέγων, μεταναστών και αфро-αμερικανών.

Παράλληλα, αναπτύσσονται νέες μέθοδοι και τεχνολογίες έρευνας και ανάκρισης που νομιμοποιούνται μέσω των νέων αντιτρομοκρατικών νομοθεσιών⁹⁷. Η αστυνομία είναι απλώς μια από τις ποικίλες υπηρεσίες που συγκεντρώνουν και κατηγοριοποιούν τα προσωπικά δεδομένα ώστε να ελαχιστοποιηθεί η διακινδύνευση. Προκειμένου μάλιστα να προσδιοριστεί η φύση και η έκταση του ρίσκου, αναζητείται όλο και περισσότερο εξειδικευμένη γνώση του ατόμου, όχι όμως στα πλαίσια μιας

⁹⁶ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου. «Δικαιοσύνη ανηλίκων και ανήλικοι δράστες. Τα έσχατα όρια της "μηδενικής ανοχής" στις ΗΠΑ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2000, σσ. 77-80.

⁹⁷ Βλ. Η. -J. Albrecht, «Νομοθετικές απαντήσεις στην 11^η Σεπτεμβρίου...ό.π, σσ. 981-992.

κλινικής προσέγγισης, αλλά σύμφωνα με ορισμένους δείκτες, που αποτυπώνουν το «προφίλ διακινδύνευσης» και θεωρούνται αποφασιστικής σημασίας στο να προσδιορίσουν κατά πόσο αισθάνεται ενοχές ο δράστης ή ποιες θα είναι οι μελλοντικές του επιλογές⁹⁸.

Στον εκσυγχρονισμό της αστυνομίας συνέβαλαν αποφασιστικά οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, όπως για παράδειγμα στο FBI, όπου από το 1990, 40 εκατομμύρια δακτυλικά αποτυπώματα και αρχεία εγκλημάτων, μετατράπηκαν σε ψηφιακά αρχεία. Ο αυτοματισμός στην υπηρεσία του νόμου καθιστά δυνατές εφαρμογές που λίγα χρόνια πριν θα ήταν εξαιρετικά χρονοβόρες ή και αδύνατο να πραγματοποιηθούν (συσχέτιση δεδομένων, αυτόματη εξακρίβωση στοιχείων, πλήρες ιστορικό υπόπτου, κλπ). Ωστόσο, η τεχνολογία θα ήταν άχρηστη αν δεν υπήρχε η συνεργασία μεταξύ των αστυνομικών τμημάτων μιας χώρας αλλά και των δικτυικών υπηρεσιών όλων των κρατών.

Προς την προσπάθεια ενίσχυσης της αστυνομικής και της δικαστικής συνεργασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, κατευθύνθηκε η σύμβαση Σένγκεν, που υπογράφηκε αρχικά στις 14 Ιουνίου 1985 ανάμεσα στη Γαλλία, τη Γερμανία και τα κράτη Benelux και συμπληρώθηκε στη συνέχεια από μια σύμβαση εφαρμογής που υπογράφηκε ανάμεσα στις ίδιες χώρες, πέντε χρόνια αργότερα, στις 19 Ιουνίου 1990. Η υπογραφή της σύμβασης σήμανε την αρχή μιας νέας φάσης στη διαμόρφωση των σχέσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στον τομέα της αστυνομικής συνεργασίας καθιερώνεται το δικαίωμα της διασυνοριακής παρακολούθησης και σύλληψης κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, η άτυπη ανταλλαγή πληροφοριών για τη πρόληψη ή καταστολή αδικημάτων και η ανταλλαγή αξιωματικών συνδέσμων. Η ανάπτυξη της δικαστικής συνεργασίας ακολούθησε ως πρότυπο την αστυνομική συνεργασία, υιοθετώντας την αρχή της ανταλλαγής συνδέσμων, την επέκταση της δικαστικής αρωγής και τη διευκόλυνση ορισμένων διαδικασιών σχετικά με την έκδοση⁹⁹.

Με τη σύμβαση Σένγκεν δημιουργήθηκε το σύστημα πληροφοριών Σένγκεν (SIS=Schengen Information System) που αποτελεί τη βάση της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας. Το συγκεκριμένο σύστημα δημιουργεί ένα κοινό αρχείο

⁹⁸ Βλ. D. Lyon, *Surveillance society*...ό.π, p. 74.

⁹⁹ Βλ. Α. Τσουκαλά, «Η Συνθήκη Σένγκεν: Χώρος ελεύθερης κυκλοφορίας ή απειλή για τη δημοκρατία;», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τ 39, 1998, σσ. 1519-1528.

δεδομένων από τα εθνικά αρχεία των κρατών που έχουν προσχωρήσει στη Σύμβαση Σένγκεν, προσφέροντας τη δυνατότητα άντλησης πληροφοριών, όταν ζητείται διέλευση ατόμων από τα εξωτερικά σύνορα. Στο σύστημα πληροφοριών καταχωρούνται τα προσωπικά στοιχεία ατόμων που αναζητούνται για σύλληψη, αλλοδαπών των οποίων η είσοδος στην επικράτεια Σένγκεν έχει οριστεί ως μη επιτρεπτή, πρόσωπα αναζητούμενα για τη δική τους ασφάλεια, μάρτυρες και πρόσωπα που αναζητούνται από τις δικαστικές αρχές, πρόσωπα που έχουν τεθεί υπό διακριτική παρακολούθηση, για τα οποία υπάρχουν συγκεκριμένες και αποχρώσεις ενδείξεις ότι προβαίνουν σε προπαρασκευαστικές πράξεις βίας¹⁰⁰. Η διαχείριση των πληροφοριών αναλαμβάνεται από τα εθνικά γραφεία SIRENE (Supplementary Information Request at the National Entries), τα οποία διαβιβάζουν πληροφορίες σχετιζόμενες με τις καταχωρήσεις που εισάγονται στο εθνικό σύστημα πληροφοριών Σένγκεν. Στο συγκεκριμένο σύστημα μπορούν να έχουν άμεση πρόσβαση η αστυνομία, η χωροφυλακή, οι τελωνειακοί και σε ορισμένες περιπτώσεις διοικητικοί υπάλληλοι.

Προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο υποβολής περισσότερων αιτήσεων παροχής ασύλου από το ίδιο πρόσωπο με διαφορετικά στοιχεία, σχεδιάστηκε η βάση δεδομένων EURODAC για την αποθήκευση των δακτυλικών αποτυπωμάτων και άλλων προσωπικών πληροφοριών των αιτούντων άσυλο σε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα αποτυπώματα όλων των αιτούντων άσυλο από 14 ετών και άνω, υποτίθεται πως θα διατηρούνται προσωρινά στη βάση δεδομένων για μια περίοδο δέκα ετών¹⁰¹. Θεσπίστηκε με τον Κανονισμό (ΕΚ) 2725/2000 του Συμβουλίου της Ευρώπης και υποστηρίζει τεχνικά την εφαρμογή της συνθήκης του Δουβλίνου. Η βάση δεδομένων λειτουργεί με την εγκατάσταση μιας «Κεντρικής Μονάδας» και την διασύνδεση με τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών¹⁰². Ταυτόχρονα, υπάρχουν και άλλα συστήματα καταγραφής και επιτήρησης προσώπων όπως οι βάσεις CIREA και CIREFI¹⁰³.

¹⁰⁰ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, «Οι συμφωνίες Σένγκεν και η "εσωτερική" ασφάλεια», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2001, σσ 59-64.

¹⁰¹ Βλ. Τ. Mathiesen, *On Globalisation of Control...* ό.π, p. 17-20.

¹⁰² Βλ. Γ. Π. Νικολόπουλος, *Κράτος, Ποινική Εξουσία...* ό.π, σσ. 135-136.

¹⁰³ CIREA: «Κέντρο πληροφοριών, έρευνας και τεχνολογίας στο τομέα του ασύλου» και CIREFI: «Κέντρο πληροφόρησης, μελετών και ανταλλαγών δεδομένων για τις μεταναστευτικές ροές». Βλ. Βλ. Γ.Π. Νικολόπουλος, «Κατασκευάζοντας έναν ευρωπαϊκό χώρο "ελευθερίας, ασφάλειας και

Γενικότερα, τράπεζες δεδομένων κατασκευάζονται για συγκρίσεις αποτελεσμάτων εξετάσεων γενετικού υλικού, αλλά και για να υπάρχει η δυνατότητα επανεξετάσεων. Με τη μέθοδο ανάλυσης DNA, η Αστυνομία τα τελευταία χρόνια έχει εξιχνιάσει αρκετά εγκλήματα, ενώ αθωώθηκαν άνθρωποι που έμειναν μήνες φυλακισμένοι¹⁰⁴. Σήμερα, έχουν αυξηθεί σημαντικά οι βάσεις δεδομένων όπου αποθηκεύονται τα προφίλ των DNA υπόπτων αλλά και καταδικασθέντων για εγκληματικές πράξεις και γενετικό υλικό που βρέθηκε σε τόπους ανεξιχνίαστων εγκλημάτων¹⁰⁵. Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εξασφαλίζεται σε κάθε χώρα από τις αντίστοιχες επιτροπές ελέγχου, στην Ελλάδα από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα που θεσπίστηκε με τον Ν. 2472/1997¹⁰⁶.

Στην Ελλάδα, στη Διεύθυνση Εγκληματολογικών Ερευνών, λειτουργεί εθνικό αυτοματοποιημένο αρχείο δεδομένων γενετικών αποτυπωμάτων, που ονομάζεται Εθνική Βάση Δεδομένων DNA. Στη βάση δεδομένων εισάγονται αποτυπώματα γενετικού υλικού που προέρχονται¹⁰⁷:

- i. Από συλλεχθέντα πειστήρια σε χώρους τέλεσης εγκλημάτων που διώκονται σε βαθμό πλημμελήματος και άνω και οι δράστες δεν έχουν ανακαλυφθεί. Τα αποτυπώματα διατηρούνται μέχρι τον τελικό βαθμό εκδίκασης της υπόθεσης.
- ii. Από άτομα τα οποία καταδικάστηκαν για εγκλήματα σε βαθμό κακουργήματος. Δεν υπάρχει δυνατότητα διαγραφής των συγκεκριμένων αποτυπωμάτων παρά μόνο ένα έτος μετά το θάνατο των εν λόγω ατόμων.
- iii. Από άτομα για τα οποία έχει ασκηθεί δίωξη για εγκλήματα, το γενετικό υλικό των οποίων βρέθηκε στο τόπο του εγκλήματος και έχει αναλυθεί από τα εγκληματολογικά εργαστήρια. Επιπλέον, διατηρείται

δικαιοσύνης": το Πρόγραμμα της Χάγης" και τα διακυβεύματα μιας υπερκρατικής βαθμίδας κοινωνικού ελέγχου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 3/2005, σσ. 323-332.

¹⁰⁴ Βλ. Ι. Πολλάτου, «Ανάλυση του DNA και νέοι ορίζοντες στη διερεύνηση του εγκλήματος», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2001, σσ 1179-1184.

¹⁰⁵ Βλ. P.M. Schneider, P.D. Martin, *Criminal DNA databases: the European situation*, *Forensic Science International*, 119, 2001, σσ. 232-238

¹⁰⁶ Βλ. Αυγουστιανάκης Μ., «Προστασία του ατόμου...ό.π, σσ.682 επ.

¹⁰⁷ Βλ. Ι. Πολλάτου, «Ανάλυση του DNA...ό.π, σ.1181.

στα αρχεία, το γενετικό υλικό ατόμων που χρησιμοποιήθηκε για συγκριτικούς σκοπούς και για τις ανάγκες της απόδειξης της τέλεσης του εγκλήματος. Τα αποτυπώματα διατηρούνται μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης.

- iv. Από άτομα που έχουν καταδικαστεί από ποινικό δικαστήριο άλλης χώρας για πράξη που χαρακτηρίζεται ως έγκλημα διωκόμενο σε βαθμό κακουργήματος από τους ελληνικούς νόμους, εφόσον επίσημα ανακοινώνεται η καταδίκη σε δικαστική ή διωκτική αρχή της χώρας μας.

Η πολεμική που έχει ξεσπάσει γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα αφορά στα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία επιλέγεται ένας παραβάτης να περιληφθεί στη βάση δεδομένων, τη χρονική διάρκεια που διατηρούνται τα στοιχεία στη βάση δεδομένων και τη δυνατότητα των δικαστών να εισέλθουν στα αρχεία των δεδομένων. Ακόμη, δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες που υποστηρίζουν πως υπάρχουν δεκάδες παράγοντες αναξιοπιστίας του τεστ DNA, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι αναλύεται ένα ελάχιστο, μη αντιπροσωπευτικό κλάσμα του DNA, ότι έχει επιλεγεί ένα ελάχιστο δείγμα του πληθυσμού για το προσδιορισμό της συχνότητας κατανομής των τμημάτων DNA¹⁰⁸ με αποτέλεσμα το ποσοστό λάθους να είναι άγνωστο και το τελικό αποτέλεσμα να μην μπορεί να πλησιάσει τη βεβαιότητα. Εξάλλου, δεν υπάρχουν διεθνή κριτήρια για το αριθμό των τμημάτων του γενετικού υλικού που αναλύει το τεστ, (π.χ η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ισπανία χρησιμοποιούν 9-13 τμήματα, οι ΗΠΑ 12, η Αγγλία 13 και η Ελλάδα 5¹⁰⁹). Κατά συνέπεια, το τελικό αποτέλεσμα του τεστ DNA είναι μια εκτίμηση και τίποτα παραπάνω.

¹⁰⁸ «Επειδή είναι αδύνατο ή μη πρακτικό να συγκεντρωθεί ένας αρκετά μεγάλος πληθυσμός ώστε να ελεγχθούν άμεσα οι υπολογισμένες συχνότητες εμφάνισης οποιουδήποτε συγκεκριμένου προφίλ DNA...λείπει ο ικανός όγκος εμπειρικών δεδομένων, πάνω στα οποία θα μπορούσε να βασιστεί ο ισχυρισμός ότι τέτοιοι υπολογισμοί συχνότητας είναι αξιόπιστοι ή έγκυροι». Επιτροπή (των ΗΠΑ) για την Τεχνολογία DNA στη Δικανική Επιστήμη, Βλ. όπως παρατίθενται στον Χ. Γεωργίου, «Το τεστ DNA στην ποινική διαδικασία: παράγοντες αναξιοπιστίας και όρια χρήσης του», *Ποινική Δικαιοσύνη* 6/2003, σσ.679-686. Στην Ελλάδα, το δείγμα για το προσδιορισμό της συχνότητας κατανομής των τμημάτων DNA, είναι 300 άτομα και η Ελληνική Αστυνομία δεν έχει γνωστοποιήσει κανένα στοιχείο για να ελεγχθεί κατά πόσο το δείγμα αυτό είναι «γενετικά» αντιπροσωπευτικό του ελληνικού πληθυσμού.

¹⁰⁹ Βλ. Αρκεί να λάβουμε υπόψη ότι στις ΗΠΑ καταδικάστηκε άτομο όταν το τεστ εξέταζε οκτώ τμήματα DNA και αργότερα το ίδιο άτομο αθωώθηκε όταν επανεξετάστηκε σε δώδεκα τμήματα,

Μ' άλλα λόγια, η εφαρμογή του DNA μπορεί μόνο να αθωώσει και όχι να καταδικάσει κάποιον ύποπτο με απόλυτη βεβαιότητα. Η σχετική συζήτηση είναι πολύ μεγάλη. Οι υποστηρικτές της ανεπιφύλακτης υιοθέτησης του DNA διαθέτουν τεράστια οικονομικά μέσα (τις φαρμακευτικές εταιρείες), αλλά και πολιτικά μέσα (τις αστυνομίες των μεγάλων χωρών και πρώτα απ' όλα το FBI). Όμως αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι δεν χρησιμοποιείται τόσο το DNA για τη διαλεύκανση των «ειδεχθών εγκλημάτων». Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: χρησιμοποιούνται τα ειδεχθή εγκλήματα για να πειστεί ο πληθυσμός μιας χώρας να συναινέσει στη συγκρότηση φακέλων με το DNA των πολιτών της¹¹⁰.

Από τη μια πλευρά, η δημιουργία ενός αρχείου DNA όπως και μια τράπεζα πληροφοριών με δακτυλικά αποτυπώματα βοηθούν σημαντικά στον αποκλεισμό της ενοχής του υπόπτου, απ' την άλλη όμως γεννιούνται πολλά ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο συναινεί ο ύποπτος στο να δίνει το γενετικό του υλικό ή ακόμη κι αν αυτό μετά χρησιμοποιηθεί γι άλλους σκοπούς. Ασφαλιστικές εταιρείες πιέζουν για τη δημιουργία αρχείων DNA, αρχικά για γονίδια κληρονομικών ασθενειών στο πληθυσμό και στη συνέχεια για ανύπαρκτα γονίδια π.χ «εγκληματικότητας», «επιθετικότητας», «νοημοσύνης»¹¹¹. Η λογική των μαζικών αναλύσεων στηρίζεται στην υπόθεση ότι όλοι είναι ένοχοι μέχρι να αποδειχτεί η αθωότητά τους. Και, βέβαια, όποιος δεν δεχτεί να υποστεί την εξέταση, αμέσως περιέρχεται στον στενό κύκλο των υπόπτων και είναι υποχρεωμένος να βρει άλλα μέσα για να τεκμηριώσει τη μη συμμετοχή του στο έγκλημα.

Γεγονός πάντως είναι ότι τα αποτελέσματα εξέτασης του DNA λαμβάνονται υπόψη, ως αποδεικτικό στοιχείο σε όλες τις προηγμένες χώρες τη τελευταία δεκαπενταετία, ενώ άρνηση του κατηγορουμένου να δώσει στις αρχές δείγμα DNA θα εκτιμηθεί από τη δικαστική αρχή προφανώς αρνητικά. Παράλληλα, τα αρχεία

για να αντιληφθούμε πόσο αναξιόπιστο είναι το τεστ στην Ελλάδα. Βλ. Χ. Γεωργίου, «Το τεστ DNA...ό.π, σ.684.

¹¹⁰ Για παράδειγμα, πριν από μερικά χρόνια, η γερμανική αστυνομία δημιούργησε το πρώτο αρχείο DNA στη χώρα, υποχρεώνοντας χιλιάδες άνδρες κατοίκους μιας περιοχής να δώσουν δείγμα σάλιου, για να εντοπιστεί ο ένοχος του βιασμού μιας ανήλικης κοπέλας. Βλ. Χ. Γεωργίου, «Το τεστ DNA...ό.π, σ.684.

¹¹¹ Βλ. Χ. Σαββάκης, «Μοριακή γενετική, βιοτεχνολογία και τα διλήμματα για τα δικαιώματα του ανθρώπου», στο *Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Σαββάκης Χαρ, Φ. Βασιλογιάννης, Τ.Βιδάλης, Β.Βουτσάκης, Π.Δόνος, Ηλ.Καστανάς, Γ.Κτιστάκης, Ευ.Μάλλιος, Αν.Τάκης, Κ.Τσιτσελίκης, Δ.Χριστόπουλος, εκδ. Σάκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004, σσ 13-22.

γενετικών δεδομένων της αστυνομίας αυξάνονται κάθε χρόνο εντυπωσιακά, (για παράδειγμα, το αρχείο των γενετικών δεδομένων της Αστυνομίας της Μεγάλης Βρετανίας περιείχε το 1998 στοιχεία για 470.000 άτομα, το 1999 για 700.000 άτομα και το 2003 περίπου για 2.000.000)¹¹².

Μέσα στο κλίμα της γενικής ικανοποίησης και των υπερβολών για την επιστημονική πρόοδο στον τομέα του DNA παραμερίζονται όλες οι επιφυλάξεις όσων εξακολουθούν να ενδιαφέρονται για τα ατομικά δικαιώματα. Ένα μεγάλο μέρος της γενικής αποδοχής των μεθόδων DNA από την κοινή γνώμη οφείλεται στο γεγονός ότι εφαρμόζονται συχνά για την εξιχνίαση βιασμών ή άλλων παρόμοιων βίαιων επιθέσεων.

Οι αστυνομικές και δικαστικές αρχές (των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας) έχουν ανοίξει το «κουτί της Πανδώρας» καθώς οι επιστημονικές εξελίξεις στο τομέα της εγκληματολογίας θα έχουν δραματικές επιπτώσεις στις ατομικές ελευθερίες. Η συγκέντρωση φακέλων με ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα (μεταξύ των οποίων η φυλή, το ιατρικό ιστορικό και το ψυχολογικό προφίλ) εγκληματιών και υπόπτων, λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις καθώς σήμερα διατηρείται αρχείο για περίπου 2,5 εκατομμύρια πολίτες¹¹³. Μάλιστα, έχει ήδη προταθεί η δημιουργία βάσης δεδομένων στην οποία θα φυλάσσονται οι γενετικές πληροφορίες κάθε Βρετανού πολίτη, κάτω από αυστηρές συνθήκες ασφαλείας. Ποιός όμως μπορεί να εγγυηθεί ότι μελλοντικά δεν θα κοινοποιούνται προσωπικά στοιχεία; Ή ότι τα στοιχεία αυτά θα χρησιμοποιούνται μόνο για ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη ποινική διαδικασία και όχι με οικονομικά συμφέροντα όπως αυτά μεγάλων ασφαλιστικών εταιριών;

Κάτω από το βάρος των απαιτήσεων της εσωτερικής ασφάλειας, η αστυνομία εστιάζει περισσότερο σε ζητήματα αντιμετώπισης του φόβου των πολιτών και λιγότερο στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας. Αποτέλεσμα είναι να αναπτύσσεται μια λογική διαχείρισης των προβλημάτων παρά επίλυσής τους. Προκειμένου να βελτιωθεί η εικόνα της, η αποτελεσματικότητα συνδέεται με τη δημιουργία αισθήματος ασφάλειας στους πολίτες ενώ η αστυνομία είναι απλώς μια από τις ποικίλες υπηρεσίες που συγκεντρώνουν και κατηγοριοποιούν τα προσωπικά δεδομένα ώστε να ελαχιστοποιηθεί η διακινδύνευση.

¹¹² Βλ. Χ. Γεωργίου, «Το τεστ DNA...ό.π, σ.686.

¹¹³ Βλ. R. McKie, «Ο ντετέκτιβ, το φλιτζάνι του καφέ και ένα αποτσίγαρο», *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 7/4/2005, σ. 3.

Οι εξελιγμένες μορφές άντλησης πληροφοριών, ο έλεγχος του κυβερνοχώρου και η ηλεκτρονική παρακολούθηση καταλήγουν στη μετατροπή της ιδιωτικής σφαίρας σε ένα τόπο επικίνδυνο, όπου διαδραματίζεται το κρυφό και το απειλητικό, καθιστώντας έτσι δύσκολη οποιαδήποτε προσέγγιση και ανίχνευση. Σταδιακά, τα προσχήματα φυλλορροούν, ενώ παράλληλα –και τούτο είναι ίσως το σημαντικότερο– η ενόχληση από τις παραβιάσεις αυτές δεν φαίνεται να καθίσταται αισθητή στο ευρύ κοινό. Το «γενετικό αποτύπωμα», από απλό στοιχείο διασταύρωσης της ταυτότητας ενός δράστη, τείνει πλέον να μεταβληθεί σε στοιχείο ελέγχου και επιτήρησης του πληθυσμού. Ο αρχικός λόγος συγκρότησης βάσεων δεδομένων είναι ότι οι τεχνικές ανάλυσης του DNA απαιτούν στατιστικά στοιχεία από την ομάδα πληθυσμού στην οποία εντοπίζονται οι ύποπτοι. Βρισκόμαστε προφανώς ακόμα στα πρώτα σκιρτήματα της νέας εποχής ωστόσο η εξέλιξη των βάσεων δεδομένων φαίνεται πως μας κατευθύνει σε μια κατηγοριοποίηση των πολιτών ανάλογα με τη γενετική τους ταυτότητα. Η δυνατότητα να διαγνωσθούν και να κωδικοποιηθούν ατομικές διαφορές στο γενετικό υλικό κατακρημνίζει το θεμελιώδες ιδεολόγημα των ίσων ευκαιριών ενώ κάθε άνθρωπος θα κληθεί να επαναπροσδιορίσει τις σχέσεις του με τους άλλους. Τα «πλεονεκτήματα» ή «μειονεκτήματα» που θα περιλαμβάνει η γενετική πληροφορία θα θεωρούνται πλέον θεμελιώδεις παράγοντες του κοινωνικού ανταγωνισμού. Για να αποφευχθούν ανεπανόρθωτες καταστροφές η επιστημονική έρευνα θα πρέπει να συνδιαλέγεται με τη συστηματική κοινωνική κριτική και πρόγνωση¹¹⁴.

Στη συνέχεια της ανάλυσης περιγράφονται οι εφαρμογές των νέων τεχνολογικών συστημάτων στο σωφρονιστικό τομέα, όπου το πανοπτικό σχήμα εφαρμόζεται περισσότερο από κάθε άλλο φορέα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

¹¹⁴ Βλ. Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων...ό.π, σσ. 1174-1175.

2.3 ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Μια από τις σημαντικότερες τάσεις της πολιτικής της «μηδενικής ανοχής» είναι η ιλιγγιώδης αύξηση του εγκάθειρκτου πληθυσμού, ο οποίος έχει τριπλασιαστεί τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Με το σκεπτικό ότι κάθε κοινωνική απειθαρχία πρέπει να τιμωρηθεί για να εξασφαλιστεί η ασφάλεια του πολίτη, οι αμερικανικές φυλακές έχουν γεμίσει από ανθρώπους (το 83% των οποίων είναι πολίτες αфро-αμερικανικής ή λατινοαμερικανικής καταγωγής) που καταδικάστηκαν για υποθέσεις ναρκωτικών, για διατάραξη της δημόσιας τάξης, για κλοπές αυτοκινήτων, ενώ παράλληλα περικόπτονται οι δαπάνες για τη παιδεία και την υγεία, προκειμένου να χτιστούν νέα σωφρονιστικά κτίρια¹¹⁵. Ακόμη, για τη μείωση του χρηματοοικονομικού κόστους, οι αρχές μετέθεσαν ένα μέρος των εξόδων της φυλάκισης στους ίδιους τους κρατούμενους, οι οποίοι πλέον επιβαρύνονται οικονομικά για κάθε μέρα κράτησής τους, πληρώνουν τα γεύματα, το νοσηλευτήριο, το ηλεκτρικό ρεύμα, κλπ. Επιπλέον, τη τελευταία δεκαετία, έχει εξαπλωθεί σημαντικά η ανάπτυξη της ιδιωτικής βιομηχανίας της φυλάκισης, με δεκαεπτά εταιρείες να μοιράζονται περίπου 140 ιδρύματα και με την απόδοση σημαντικών κερδών από το χρηματιστήριο. Γενικότερα, ο αμερικανικός σωφρονιστικός μηχανισμός είναι μια ιδιαίτερα κερδοφόρα επιχείρηση, καθώς με τον μαζικό εγκλεισμό έχουν μειωθεί οι δείκτες ανεργίας, δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας στο σωφρονιστικό σύστημα και εξασφαλίζονται σημαντικά κέρδη για τις επιχειρήσεις από την κοινωνική εργασία των κρατουμένων¹¹⁶.

Η εμπορευματοποίηση του θεσμού της φυλακής ευνοήθηκε από τις μεγαλύτερες εταιρίες που διαχειρίζονται φυλακές στις ΗΠΑ, οι οποίες επέκτειναν τις δραστηριότητές τους στην Ευρώπη και στην Αυστραλία στη δεκαετία του '90¹¹⁷. Συχνά αναφερόμενες ως «βιομηχανία της αστυνομίας» ("police-industrial") ή

¹¹⁵ Μόνο κατά τη διάρκεια της θητείας του Κλίντον κατασκευάστηκαν 213 νέες φυλακές. Βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας...*ό.π., σ. 99 επ.

¹¹⁶ Βλ. L. Wacquant, «Η φυλάκιση των "επικίνδυνων τάξεων" στις ΗΠΑ», *Le Monde Diplomatique*, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 30/8/1998, σ.56.

¹¹⁷ Πρόκειται για τεράστιες επιχειρήσεις όπως η Wackenhut και η Corrections Corporation of America (CCA) οι οποίες, παρόλο ότι υπάρχει μεγάλο περιθώριο εκμετάλλευσης της αγοράς των ΗΠΑ έχουν ήδη επεκταθεί σε πολλά μέρη του πλανήτη. Περισσότερα βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας...*ό.π., σ. 113 επ.

συγκροτήματα «ποινικών υπηρεσιών» (“penal-service” complexes), αυτές οι «δημόσιες-ιδιωτικές» μορφές ελέγχου του εγκλήματος μπορούν να συμβάλουν σε πολυεθνικά κέρδη δεδομένου ότι δημιουργούν ταυτόχρονα νέες μορφές επιτήρησης και σωφρονισμού.

Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο σωφρονιστικό σύστημα εντοπίζεται σε τέσσερα επίπεδα¹¹⁸:

- i. Στο πρώτο επίπεδο συγκαταλέγονται οι εργασίες των φυλακισμένων, μέσα ή έξω από τη φυλακή, για λογαριασμό ιδιωτικών επιχειρήσεων.
- ii. Σε ένα δεύτερο επίπεδο συγκαταλέγονται οι αναλήψεις κατασκευής φυλακών από μέρους ιδιωτικών επιχειρήσεων.
- iii. Σε τρίτο επίπεδο παρατηρείται η παροχή ιδιωτικών υπηρεσιών στις φυλακές όπως ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, διατροφή κλπ.
- iv. Τέλος, τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται η πλήρης διοίκηση και έλεγχος του σωφρονιστικού καταστήματος από ιδιωτική εταιρία.

Κάθε χρόνο, πραγματοποιείται από τον ημι-ιδιωτικό σωφρονιστικό οργανισμό American Correctional Association, «σαλόνι φυλάκισης», όπου περισσότερες από 650 εταιρείες εκθέτουν τα προϊόντα τους. Ανάμεσα σ’ αυτά, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Wacquant, *«ενισχυμένες χειροπέδες και όπλα εφόδου, απαραβίαστες κλειδαριές και κάγκελα, επίπλωση κελιών, όπως άφλεκτα στρώματα και μπλοκ τουαλέτας, καλλυντικός και διατροφικός εξοπλισμός, καρέκλες ακινητοποίησης και ειδικοί μανδύες (για να δένουν στο κελί τους δύστροπους κρατούμενους), ζώνες με θανατηφόρο ηλεκτρικό φορτίο, τελευταίας τεχνολογίας συστήματα ηλεκτρονικής επιτήρησης ή τηλεφωνίας, τεχνολογικά συστήματα εντοπισμού και αναγνώρισης των παραβατών, λογισμικά για την επεξεργασία των διοικητικών και δικαστικών δεδομένων- και να μη ξεχνάμε τα συναρμολογούμενα κελιά (που εγκαθίστανται σε ένα απόγευμα σε κάποιο πάρκινγκ, για να απορροφήσουν μια απρόβλεπτη ροή κρατουμένων) τις ετοιμοπαράδοτες φυλακές, κι ακόμη τα χειρουργικά οχήματα για τις τυχόν επείγουσες εγχειρήσεις στην αυλή του σωφρονιστηρίου»*¹¹⁹.

Οι κανόνες του εμπορίου φαίνεται ότι εφαρμόζονται πλέον και στο τομέα της εγκληματικότητας. Ο ωφελιμιστικός προσανατολισμός της αρχής της εξουδετέρωσης

¹¹⁸ Βλ. Ε. Παπαθανασόπουλος, «Κατ’ οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική επιτήρηση. Μετεξέλιξη του Πανοπτικού σχήματος», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 5-10/1990-1992, σσ 225-237.

¹¹⁹ Βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας...* ό.π, σ 115.

του εγκληματία που αποσκοπεί στη προστασία της κοινωνίας από «επικίνδυνες» παρουσίες στους δρόμους της πόλης, οδηγεί στην περιθωριοποίηση των εγκληματιών. Προκειμένου να νομιμοποιηθεί χρονικά ο εγκλεισμός, οι ΗΠΑ έχουν εφεύρει τα τελευταία χρόνια νέες μεθόδους για τη πρόβλεψη της υποτροπής του εγκληματία. Ο κίνδυνος τέλεσης νέων εγκληματικών πράξεων αποτελεί εδώ και χρόνια αντικείμενο εξέτασης για τους ειδικούς επιστήμονες, που προσπαθούν να αποτιμήσουν το κίνδυνο ώστε να επιβάλλεται στον εγκληματία η καταλληλότερη ποινή. Εδώ εντοπίζεται η ιδέα, πάνω στην οποία βασίζεται η χρήση «πινάκων πρόγνωσης», δηλαδή συστημάτων κατηγοριοποίησης για το προσδιορισμό του βαθμού κινδύνου τέλεσης νέων εγκληματικών πράξεων. Οι συγκεκριμένοι πίνακες χρησιμοποιούνται με σκοπό¹²⁰:

- i. Να καταλάβουν γιατί ο κρατούμενος ενεργεί μ' αυτό τον τρόπο
- ii. Να προσδιορίσουν τη θεραπεία από την οποία ο κρατούμενος θα μπορούσε να επωφεληθεί περισσότερο
- iii. Να προβλέψουν τη συμπεριφορά του
- iv. Να κατευθύνουν το άτομο σε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα

Ο κίνδυνος προσδιορίζεται συγκεκριμένα από: α) την αποτίμηση του εγκληματικού παρελθόντος, β) τη βαρύτητα των τελεσθέντων αδικημάτων, γ) τη βαρύτητα της βλάβης που προκάλεσαν τα αδικήματα, δ) το σεξουαλικό χαρακτήρα της πράξης και ε) την κλίμακα των στατιστικών στοιχείων που αφορούν την υποτροπή¹²¹. Οι «πίνακες πρόγνωσης» περιλαμβάνουν μια σειρά παραγόντων πρόγνωσης από τους οποίους επιλέγονται στατιστικά εκείνοι που εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα. Όσους περισσότερους βαθμούς συγκεντρώσει το άτομο στο σύνολο των παραγόντων πρόγνωσης τόσο μικρότερη είναι η πιθανότητα να εγκληματήσει στο μέλλον.

Με λίγα λόγια, η πιθανότητα μελλοντικής εγκληματικής συμπεριφοράς προβλέπεται με βάση μαθηματικούς υπολογισμούς. Ο «οδηγός πρόβλεψης» του κινδύνου τέλεσης νέων εγκληματικών πράξεων ίσως σύντομα χρησιμοποιηθεί και από τα δικαστήρια για την επιβολή μιας ποινής και όχι μόνο από τις «επιτροπές

¹²⁰ Το σύστημα κατηγοριοποίησης ανήκει στον C.B. Clements και αναφέρεται στο άρθρο του Α. Μαγγανά, «Το πρόβλημα της αποτίμησης ...ό.π, σσ 1008-1016.

¹²¹ Βλ. Α. Μαγγανάς, «Το πρόβλημα της αποτίμησης...ό.π, σ. 1010.

αναστολής εκτέλεσης της ποινής» (parole boards)¹²². Η μέθοδος αυτή (για την οποία οι ΗΠΑ επενδύουν πολλά χρήματα τα τελευταία χρόνια) αντιμετωπίζει επιφανειακά το πρόβλημα της εγκληματικότητας, γιατί δεν αναζητεί σε βάθος τους παράγοντες εγκληματογένεσης.

Για τους κατάδικους που ορίζονται ως «χαμηλής διακινδύνευσης» (low risk profile) προτείνονται μια σειρά «εναλλακτικών μέτρων», όπως η κατ' οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική επιτήρηση ή η κατ' οίκον κράτηση περιλαμβανόμενη σ' ένα πρόγραμμα εντατικής δοκιμασίας (IPS). Η εξέλιξη των τεχνικών μέσων επικοινωνίας, επιτρέπει πλέον την εξ' αποστάσεως επιτήρηση του ατόμου. Εξάλλου, ένα από τα κύρια σημεία της επιλεκτικής αχρήστευσης (selective incapacitation), του μοντέλου που επικρατεί σήμερα στις περισσότερες σύγχρονες κοινωνίες, είναι η μείωση εξόδων για τον σωφρονιστικό τομέα, γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη αυτής της ομάδας ποινών¹²³. Σύμφωνα με τους G.R Lilly και R.A Ball¹²⁴, η κατ' οίκον φυλάκιση διακρίνεται σε:

- i. *Κατ' οίκον περιορισμό (Home Confinement)*, εγκλεισμός ελαφράς μορφής όπου το άτομο είναι αναγκασμένο να μείνει στο σπίτι του ορισμένες ώρες.
- ii. *Κατ' οίκον κράτηση (Home Detention)*, όπου το άτομο μπορεί να εγκαταλείπει το σπίτι του μόνο για σπουδαίο λόγο ή μόνο για τις ώρες εργασίας, ώρες θεραπείας κλπ.
- iii. *Κατ' οίκον φυλάκιση (Home Incarceration)*, όπου το άτομο μόνο κατ' εξαίρεση εγκαταλείπει το σπίτι του.

¹²² Στις ΗΠΑ, κατά τις δεκαετίες '60 και '70 επικράτησε το καθεστώς των «χρονικά απροσδιόριστων ποινών» («indeterminate sentences») και η εξουσία των «επιτροπών αναστολής εκτέλεσης της ποινής» για το καθορισμό του χρόνου αποφυλάκισης, με αποτέλεσμα να διογκωθεί ο σωφρονιστικός πληθυσμός και να ακολουθήσει μια σειρά αιματηρών εξεγέρσεων. Βλ. Γ. Νικολόπουλος «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης...ό.π, σ.8.

¹²³ Η ηλεκτρονική επιτήρηση δεν είναι κάτι καινούριο, αλλά πρωτοεμφανίστηκε στη δεκαετία '60, από τον Dr. R.K. Schwitzgebel, ο οποίος πρότεινε ένα σύστημα υπό όρους απόλυσης καταδίκων επιτηρούμενων ηλεκτρονικά αλλά η πρότασή του απορρίφθηκε ως πολυδάπανη και δυσεφάρμοστη. Η πρώτη επιτυχημένη χρήση του «ηλεκτρονικού βραχιολιού» για την εξ' αποστάσεως επιτήρηση, επετεύχθη από τον δικαστή του Νέου Μεξικού J. Love. Βλ. Ε. Παπαθανασόπουλος, «Κατ' οίκον φυλάκιση...ό.π, σσ. 225-227.

¹²⁴ Όπως παρατίθενται στον Ε. Παπαθανασόπουλο, «Κατ' οίκον φυλάκιση...ό.π, σ. 231.

Η υπαγωγή του κρατουμένου στο συγκεκριμένο μέτρο τον υποχρεώνει να φέρει καθ' όλη τη διάρκεια της επιτήρησης ένα βραχιόλι με ηλεκτρονικό πομπό. Τα σήματα του πομπού λαμβάνονται από δέκτη που είναι προσαρτημένος στη τηλεφωνική συσκευή. Έτσι, ο κεντρικός ηλεκτρονικός υπολογιστής πληροφορείται κάθε φορά που ο επιτηρούμενος παραβιάζει μια ακτίνα πενήντα μέτρων απόστασης από το δέκτη. Η παραβίαση αυτή και η χωρίς άδεια απομάκρυνση του επιτηρούμενου από το χώρο περιορισμού, θεωρείται απόδραση και τιμωρείται. Προκειμένου να διασφαλιστεί η προσωπική ζωή του επιτηρούμενου, οι συνομιλίες και οι κινήσεις εντός της περιμέτρου των πενήντα μέτρων, δεν καταγράφονται, ούτε επιτηρούνται¹²⁵.

Η υπαγωγή στο συγκεκριμένο μέτρο καταδίκων «χαμηλής διακινδύνευσης» σημαίνει ότι αφορά κυρίως δράστες αδικημάτων μέσης απαξίας, όπως είναι τα εγκλήματα κατά περιουσίας και τα τροχαία ατυχήματα, επομένως δεν χαρακτηρίζονται ως «επικίνδυνοι» και, φυσικά, έχουν συναινέσει στην υποβολή τους σ' αυτό το μέτρο. Επιπλέον, θα πρέπει να πληρούν μια σειρά προϋποθέσεων, όπως να διαθέτουν μόνιμη κατοικία, σταθερό εισόδημα (καθώς επιβαρύνονται οικονομικά με ένα μέρος του κόστους της επιτήρησης) και τηλεφωνική σύνδεση. Ίσως οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις να προσδίδουν στο μέτρο της ηλεκτρονικής επιτήρησης και ένα χαρακτήρα επιλεκτικότητας για τα ανώτερα οικονομικά στρώματα¹²⁶.

Ακόμη, παρουσιάζονται τεχνικά προβλήματα λειτουργίας που οφείλονται σε ελαττωματικές συσκευές με ποσοστό συχνότητας 10%, ενώ όταν ο υπολογιστής εντοπίσει εσφαλμένα μια απόκλιση, ουσιαστικά ο επιτηρούμενος φέρει το βάρος της απόδειξης, γεγονός που αφαιρεί τη δυνατότητα ουσιαστικής αντίκρουσης της κατηγορίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, παρατηρήθηκε κλινικά, ότι η παρατεταμένη χρήση του βραχιολιού μπορεί να προκαλέσει προβλήματα υγείας στους φορείς¹²⁷.

Υπάρχει ωστόσο και η πραγματικότητα των αμερικανικών αστυνομικών τμημάτων και των φυλακών, όπου βασανίζονται συστηματικά δεκάδες χιλιάδες κρατούμενοι. Από πολλές απόψεις, τα «απαγορευμένα» βασανιστήρια συνιστούν μια πρακτική που ανθεί σε πολλά αστυνομικά τμήματα (κυρίως εκείνα της Νέας Υόρκης, του Σικάγο και του Λος Άντζελες), αλλά και στα περισσότερα σωφρονιστικά

¹²⁵ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, «Η ηλεκτρονική επιτήρηση ως εναλλακτικό μέτρο έκτισης των στερητικών της ελευθερίας ποινών: Το παράδειγμα του γαλλικού νόμου 97-1159 της 19.12.1997», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 9/1998, σσ 927-932.

¹²⁶ Βλ. Δ. Ζημιανίτης, «"Μεταμοντέρνες Ποινές"...ό.π, σ. 465.

¹²⁷ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, «Η ηλεκτρονική επιτήρηση ως εναλλακτικό μέτρο...ό.π, σ.932.

ιδρύματα της χώρας (κυρίως στις φυλακές υψίστης ασφαλείας). Συχνές είναι και οι καταγγελίες για βασανισμό κρατουμένων με ηλεκτροσόκ χάρη σε «μη θανατηφόρα όπλα» τελευταίας εσοδείας, ενώ παγκόσμια πρωτοτυπία αποτελεί η μαζική χρήση της «ηλεκτροφόρας ζώνης»¹²⁸.

Μετά την 11η Σεπτεμβρίου, για πρώτη φορά μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ανοίγει ένας δημόσιος διάλογος στις χώρες της Δύσης για τα υπέρ και τα κατά των βασανιστηρίων. Λίγες μόλις μέρες μετά το σοκ των Πύργων, επίσημες «διαρροές» των αρχών μιλούσαν για αναγκαίο κακό, απέναντι στους σκληρούς της Αλ Κάιντα¹²⁹. Η σχετική συζήτηση πυροδοτήθηκε από μια είδηση που «διέρρευσε» στην «Washington Post» της 21ης Οκτωβρίου: ανώνυμοι αξιωματούχοι του FBI και του υπουργείου Δικαιοσύνης, σημείωνε ο συντάκτης της εφημερίδας Walter Pinkous, ταλαιπωρημένοι από τη σιωπή των κρατουμένων για την επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου, σκέφτονται ότι έφτασε ο καιρός να μπουν κατά μέρος οι παραδοσιακές μέθοδοι ανάκρισης *«προκειμένου να αντλήσουμε επιτέλους στοιχεία για τα σχέδια των τρομοκρατών»*. Στο δημοσίευμα της Washington Post επιστρατεύονται μέλη της επιστημονικής κοινότητας που διαβεβαιώνουν ότι *«η χρήση βίας μπορεί να δικαιολογηθεί στη περίπτωση που οι ανακριτές ζητούν πληροφορίες για να αποτρέψουν επικείμενη επίθεση»* και βρίσκουν *«δικαιολογημένη τη πίεση επί των υπόπτων σε καιρό πολέμου»*. Η δημόσια συζήτηση που προκάλεσαν οι διαρροές του FBI και του υπουργείου Δικαιοσύνης απέβλεπε στο να εξασφαλιστεί η λαϊκή συναίνεση σε μια πρακτική που εφαρμόζεται από χρόνια σε τοπικό επίπεδο¹³⁰.

¹²⁸ Η ζώνη αυτή, την οποία υποχρεώνονται να φέρουν «ατίθασοι» κρατούμενοι στο δικαστήριο ή κατά τη μεταγωγή τους σε άλλη φυλακή, ενεργοποιείται με τηλεχειρισμό, χτυπώντας με μια ηλεκτρική εκκένωση 50.000 βολτ τον αριστερό νεφρό του ατόμου που τη φορά. Ο κρατούμενος αισθάνεται έναν οξύτατο πόνο, παραλύει και πέφτει κάτω χάνοντας τις αισθήσεις του. Βλ. Steve Wright, *An appraisal of technologies for political control*, European Parliament, Directorate General for Research, Directorate B, The STOA Programme, 6 January 1998.

¹²⁹ Βλ. σχετικά «Το άγαλμα της τρομοκρατίας. Τα βασανιστήρια επιστρέφουν στις ΗΠΑ», *Ο Ιός της Κυριακής*, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 25/11/2001 στο <http://www.iospress.gr/ios2001/ios20011125a.htm>

¹³⁰ Το ναυτικό των ΗΠΑ συνέχισε τις έρευνες του πρωτοπόρου ναζί, για την ανακάλυψη της τέλει μεθόδου να αποσπαστεί η επιζητούμενη ομολογία μέσω κάποιου φαρμάκου ή μιας ψυχολογικής βίας που δεν θα ταυτίζεται με τα παραδοσιακά βασανιστήρια. Η OSS (προκάτοχος της CIA) δημιούργησε έναν ορό βασισμένο στο THC (Τετραϋδροκανναβινόλη, το ενεργό συστατικό της κάνναβης) στα εργαστήριά της στο νοσοκομείο St Elizabeth χωρίς μεγάλη επιτυχία. Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια (1950) έγιναν πειραματισμοί με την ύπνωση, το ηλεκτροσόκ και την

Οι φυλακές απομόνωσης («λευκά κελιά») έχουν χαρακτηριστεί «βασανιστήριο» από τις διεθνείς οργανώσεις υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά η εφαρμογή τους έχει μια διπλή χρησιμότητα για το σύγχρονο αυταρχικό κράτος. Αφενός μεν να σπάσει τους «σκληρούς» αντιπάλους της κρατικής νομιμότητας και αφετέρου να εμφανίσει κάποιες κατηγορίες υποδίκων ή καταδίκων σαν πραγματικά θηρία, για τα οποία απαιτούνται αληθινά κλουβιά.

Το 1974 στη Γερμανία κατασκευάζονται στις φυλακές Σταμχάιμ τα ειδικά κελιά απομόνωσης (λευκά κελιά) όπου κρατούνται τα μέλη της RAF και πλήθος άλλα σε άλλες φυλακές. Η αντιμετώπιση ριζοσπαστικών μορφών δράσης έγινε η αφορμή για την επαναφορά του απομονωτικού εγκλεισμού στην Ευρώπη. Η φυλακή απομόνωσης είναι μια φυλακή μέσα στη φυλακή. Στις ΗΠΑ το 1996 υπήρχαν πάνω από 40 φυλακές απομόνωσης με 15000 κρατούμενους. Σήμερα υπάρχουν τουλάχιστον 57, δεκαέξι από τις οποίες βρίσκονται στην πολιτεία του Τέξας.

Η κατασκευή των ειδικών κελιών είναι πανομοιότυπη. Υπόγεια και ημιυπόγεια ατομικά κελιά διαστάσεων 2,5 επί 3μ κατά μέσο όρο (στην Ελλάδα είναι τα μικρότερα), τεχνητός φωτισμός 24 ώρες το 24ωρο, απουσία παράθυρου ή ύπαρξη μικρών παραθύρων σε τυφλά σημεία, ώστε οι κρατούμενοι να μην έχουν καμία εικόνα, προαύλιο πλήρως χτισμένο με σχεδόν ανύπαρκτη πρόσβαση σε γη, ουρανό και ήλιο, σιδερένιες πόρτες σε κάθε άνοιγμα των εσωτερικών διαδρόμων με στόχο τον πλήρη αποκλεισμό, ακόμα και από μια εσωτερική εικόνα της φυλακής, επισκεπτήρια σε μικρούς χώρους με τζάμι ή ατσάλινο πλέγμα, μικρή διάρκεια επισκεπτηρίων, κάμερες παρακολούθησης σε όλα τα σημεία διαβίωσης των κρατουμένων με στόχο τη διαρκή αίσθηση της έκθεσής τους στις αρχές και πλήθος άλλες «τεχνικές» με τις οποίες η εφευρετική εξουσία κάθε χώρας εμπλουτίζει το οπλοστάσιο του απομονωτισμού τελειοποιώντας τις μεθόδους του¹³¹.

Η έννοια της κοινωνίας της διακινδύνευσης στην οποία οι άνθρωποι αντιμετωπίζονται ως ανεύθυνα αντικείμενα ελέγχου, αλλά και η έννοια του αυταρχικού κράτους που χρησιμοποιεί τιμωρητικές πρακτικές, συνιστούν

«ψυχοχειρουργική», όπως αποκαλύφθηκε το 1976. Ακολούθησε η χρήση LSD και ψυχοτρόπων φαρμάκων, αλλά και η εφαρμογή μεθόδων απόλυτης απομόνωσης των αισθήσεων του ανακρινόμενου. Βλ. «Η επάνοδος των βασανιστηρίων, Ανάκριση με όλα τα μέσα», *Ο Ιός της Κυριακής*, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 11/05/2003, στο www.iospress.gr/ios2003/ios20030511a.htm

¹³¹ «Μια νύχτα στο Στάμχαιμ», *Ο Ιός της Κυριακής*, *Ελευθεροτυπία*, 13/2/2005

οπισθοχώρηση του νομικού μας πολιτισμού¹³². Σε κάθε περίπτωση, η άνθιση ενός μοντέλου διαχείρισης των επικίνδυνων κατηγοριών κρατουμένων σε βάρος του προνοιακού μοντέλου που στηρίζεται στο αναμορφωτικό ιδεώδες, είναι πλέον γεγονός. Σεξουαλικοί και βίαιοι εγκληματίες, τοξικοεξαρτημένοι, αποτελούν πλέον τους πρωταρχικούς στόχους των μέτρων ποινικής πολιτικής.

Η ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου είναι μια τάση που εξαπλώνεται σε όλο και περισσότερα κοινωνικά συστήματα τις τελευταίες δεκαετίες. Σε πολλές χώρες χτίζονται νέες φυλακές οι οποίες υπερπληρώνονται σε σύντομο χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα να στρέφεται το κράτος στις ιδιωτικές εταιρίες για την κάλυψη των αναγκών του. Οι Robert Lilly και Paul Knepper εκθέτοντας την κατάσταση της ιδιωτικοποίησης των φυλακών στις ΗΠΑ, επισημαίνουν τη διαπλοκή επιχειρηματικών και πολιτικών συμφερόντων στη χάραξη σωφρονιστικής πολιτικής¹³³.

Η αχρηστευτική ποινή έχει δεχθεί ισχυρή κριτική για την αναποτελεσματικότητά της. Ο Blumstein και οι συνεργάτες του, αξιολογώντας τις έρευνες στο τομέα της γενικής πρόληψης, δεν διαπίστωσαν κάποια εκφοβιστική λειτουργία της φυλάκισης για την αποτροπή της εγκληματικότητας, κατά συνέπεια δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στο μεγάλο χρόνο παραμονής στη φυλακή και στη μείωση των ποσοστών εγκληματικότητας¹³⁴. Κατά συνέπεια, στο τομέα της φυλακής, χρειάζεται η υποστήριξη μιας κοινωνικής, προληπτικής και προνοιακής πολιτικής, που μακροπρόθεσμα μπορεί να είναι πολύ αποτελεσματικότερη από τις υπάρχουσες ποινικές πολιτικές¹³⁵.

¹³² Το νομικό πολιτισμό μιας κοινωνίας συναποτελούν στοιχεία όπως η δικαστηριακή πρακτική, η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, το σωφρονιστικό σύστημα, η σύννομη συμπεριφορά των οργάνων της εξουσίας, η νομική ιδεολογία που απορρέει από τους κανόνες δικαίου. Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Η νέα διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου και ο κίνδυνος υποβάθμισης του νομικού μας πολιτισμού*, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, αρ. 9, («Τιμή Δ. Ευρυγένη»), Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σ. 27.

¹³³ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...* ό.π, σσ. 80 επ.

¹³⁴ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Κοινωνιολογία του Ποινικού...* ό.π, σσ. 231 επ.

¹³⁵ Βλ. Ν.Α. Παρασκευόπουλος, «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς Αντεγκληματικής Πολιτικής στη στροφή του 2000», *Υπεράσπιση*, τ.3, 1999, σσ. 605-620.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση που προηγήθηκε κατέγραψε ορισμένα νέα μέσα επιτήρησης των πολιτών, ωστόσο η λίστα είναι ανεξάντλητη. Τα συστήματα επιτήρησης, έτσι όπως εξελίσσονται τις τελευταίες δεκαετίες, απεικονίζουν με το πιο χαρακτηριστικό τρόπο το «Μεγάλο Αδελφό» του George Orwell. Ο μυθιστορηματικός δικτάτορας μπορούσε να κατασκοπεύει τις κινήσεις ακόμα και των πολιτών που αρνούνταν να συνεργαστούν ή να ελέγχει τις σκέψεις τους μέσω μιας «τηλεοθόνης»¹³⁶. Η επιτήρηση, όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα, δεν περιλαμβάνει πλέον ανθρώπους που παρακολουθούν άλλους· το σημαντικότερο μέσο επιτήρησης είναι οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, μέσω των οποίων συλλέγονται, αποθηκεύονται, διασταυρώνονται, επεξεργάζονται, αναδιατυπώνονται και διαχέονται δεδομένα. Μέσω της χρήσης νέων τεχνολογιών, ο κοινωνικός έλεγχος γίνεται ευκολότερος, αμεσότερος και δυνατός σε διαφορετικά επίπεδα.

Η επιτήρηση, με τη σημερινή της μορφή, είναι αποτέλεσμα του σύγχρονου πολυσύνθετου τρόπου οικοδόμησης των πολιτικών και οικονομικών σχέσεων στις κοινωνίες, οι οποίες χαρακτηρίζονται από κινητικότητα, ταχύτητα, ασφάλεια και ελευθερία του καταναλωτή. Υπό αυτή την έννοια, η επιτήρηση έχει δύο όψεις: την όψη της ανησυχίας να μην γίνει κάτι κακό και την όψη του ελέγχου που περιστέλλει τα δικαιώματα του πολίτη. Στη πρώτη περίπτωση μπορούμε να συγκαταλέξουμε τις κάμερες στις εθνικές οδούς για τη διαχείριση της κυκλοφορίας, τα προγράμματα για τη γενετική και επιδημιολογική μελέτη ολόκληρων πληθυσμών¹³⁷ ή τους ελέγχους

¹³⁶ «Η τηλεοθόνη ήταν ταυτόχρονα πομπός και δέκτης. Μπορούσε να συλλάβει κάθε θόρυβο προερχόμενο από τον Γουίνστον που ήταν πάνω από το επίπεδο ψιθύρου. Επιπλέον, όσο βρισκόταν μέσα στο οπτικό πεδίο της μεταλλικής πλάκας, οι κινήσεις του μπορούσαν να παρακολουθούνται όπως και να ακούγονται. Βέβαια, δεν υπήρχε τρόπος να ξέρει κανείς ποιάν ακριβώς στιγμή παρακολουθούσαν... Έπρεπε να ζεις-πραγματικά ζούσες, από συνήθεια που είχε καταλήξει να γίνει ένστικτο- με την προϋπόθεση ότι κάθε ήχος που έβγαζες ακουγόταν και ότι κάθε σου κίνηση παρακολουθούσαν, εκτός αν ήταν σκοτάδι...». Από το βιβλίο του George Orwell, 1984, μτφρ Ν. Μάρτη, ΚΑΚΤΟΣ, 1978.

¹³⁷ Αναφέρουμε ακόμη ένα παράδειγμα, το πρόγραμμα που έχει ξεκινήσει στην Ισλανδία από το 1998 με τη καταχώρηση όλων των ιατρικών δεδομένων του πληθυσμού σε βάση δεδομένων, με σκοπό τον εντοπισμό γονιδίων που ευθύνονται για σοβαρές παθήσεις. Για τη προβληματική που έχει αναπτυχθεί σε σχέση με την εμπιστευτικότητα, τη συναίνεση, τη προστασία και τη χρήση των

στις βάσεις δεδομένων για φοροδιαφυγή. Ωστόσο, η επιτήρηση φαίνεται πως διεισδύει σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής του πολίτη. Εκεί ακριβώς ενυπάρχει η άλλη όψη της επιτήρησης: στην ικανότητα να ενισχύει κοινωνικές και οικονομικές διαφορές, να διοχετεύει επιλογές, να κατευθύνει επιθυμίες και τελικά να περιορίζει και να ελέγχει¹³⁸. Ας πάρουμε το παράδειγμα του κατ' οίκον περιορισμού. Με τη χρήση της συγκεκριμένης εναλλακτικής ποινής αποφεύγονται, από τη μια πλευρά, οι ολέθριες συνέπειες του εγκλεισμού σε σωφρονιστικό κατάστημα που συνεπάγονται του συγχρωτισμού με καταδικασθέντα, για βαριές κατηγορίες, άτομα. Ωστόσο, δεδομένου ότι επιβάλλεται σε αδικήματα μειωμένης απαξίας, όπου θα μπορούσαν να επιβληθούν χρηματικές ποινές και ότι χρησιμοποιείται συχνότερα, συνειδητοποιούμε ότι διευρύνεται ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος (net widening)¹³⁹. Ο προβληματισμός γύρω από την έννοια της «επέκτασης του δικτύου» (net widening) είναι έντονος, και αφορά κυρίως στο κατά πόσο οι εναλλακτικές ποινές δίνουν λύση στο πρόβλημα του σωφρονιστικού πληθυσμού αντικαθιστώντας πράγματι ποινές φυλάκισης ή μακροχρόνια θα αντικαταστήσουν ήδη υπάρχουσες ηπιότερες κυρώσεις, εναλλακτικές της στερητικής της ελευθερίας¹⁴⁰. Κατά συνέπεια, νομιμοποιούνται μέθοδοι και πρακτικές που εφαρμόζονται με το πρόσχημα της προστασίας του πολίτη, όμως ποτέ άλλοτε δεν απειλήθηκε τόσο ξεκάθαρα η ιδιωτική του σφαίρα και δεν καταπατήθηκαν οι ελάχιστες απαιτούμενες εγγυήσεις για τη διασφάλιση των ατομικών του δικαιωμάτων.

δεδομένων του συγκεκριμένου προγράμματος βλ. Χ. Σαββάκης, «Μοριακή γενετική, βιοτεχνολογία...ό.π

¹³⁸ Βλ. D. Lyon, *Surveillance society*...ό.π, p. 3-4

¹³⁹ Ο όρος «επέκταση του δικτύου» («net widening»), αναφέρεται στις διαδικασίες που έχουν να κάνουν με τη πρόληψη του εγκλήματος και αναπτύσσουν κοινοτικές μορφές σωφρονισμού με αποτέλεσμα να διευρύνεται το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Από το 1970 χρησιμοποιήθηκαν εναλλακτικές ποινές προκειμένου να μειωθεί το κόστος της φυλάκισης αλλά και για να αποφευχθεί το «ετικετάρισμα» νεαρών παραβατών. Παρά τη χρήση τέτοιων ποινών όμως, διαπιστώθηκε ότι ο σωφρονιστικός πληθυσμός αυξήθηκε. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι όλο και περισσότεροι νέοι, ακόμη και για τα πιο μικρά παραπτώματα, υπόκεινται σε εναλλακτικές ποινές στο όνομα της πρόληψης από το έγκλημα. Παράλληλα, ολόκληροι πληθυσμοί υπόκεινται σε έλεγχο προκειμένου να μην εκδηλωθεί οποιαδήποτε εγκληματική συμπεριφορά. Περισσότερα βλ. λήμμα «net widening» στο *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage.

¹⁴⁰ Βλ. Ε. Παπαθανασόπουλος, «Κατ' οίκον φυλάκιση ... ό.π, σσ. 227-230.

Η συνένωση της αστυνομίας με ένα σύστημα στηριζόμενο σε βάσεις δεδομένων, λειτουργεί τόσο σε επίπεδο ατομικό όσο και ομαδικό, δηλαδή, προσωπικά δεδομένα ατόμων μπορεί να καταχωρηθούν και οι ίδιοι να τεθούν υπό επιτήρηση, αλλά και ολόκληρες ομάδες να κατηγοριοποιηθούν ως ανεπίδεκτες μεταχείρισης και να στιγματιστούν ως «κοινωνικές διαταραχές». Η T. Pitch¹⁴¹ έχει ονομάσει αυτού του είδους την επικινδυνότητα «κοινωνική επικινδυνότητα» και ουσιαστικά σημαίνει τη μετάβαση από το «κοινωνικό κράτος» στο «ποινικό κράτος».

Οι υπηρεσίες που είναι επιφορτισμένες με το έργο της ανίχνευσης των καθημερινών δραστηριοτήτων των πολιτών, στην ουσία προσπαθούν να διαχειριστούν διακινδυνεύσεις. Ο υπολογισμός πιθανών τάσεων και συμπεριφορών της αγοράς, είναι μέρος του ρίσκου στις σύγχρονες καπιταλιστικές οικονομίες, ωστόσο, η ελαχιστοποίηση των απρόβλεπτων κινδύνων στις επενδύσεις, είναι μια νέα όψη της ίδιας διαδικασίας.

Συνειδητοποιούμε ότι, η έννοια της πρόληψης, αποκτά ιδιαίτερη σημασία καθώς σχετίζεται με την αντιμετώπιση ενδεχόμενων κινδύνων. Η πρόληψη, με τη σημερινή της μορφή, εστιάζει στη διατήρηση του παρόντος έτσι ώστε να μην υπάρξουν απρόβλεπτες καταστάσεις στο μέλλον¹⁴². Επομένως, οι πρακτικές της επιτήρησης συνδέονται με ένα άλλο χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών, την ανασφάλεια και την ανάγκη ελέγχου της έκβασης των πραγμάτων. Η δημόσια και η ιδιωτική σφαίρα, ο κίνδυνος και η διακινδύνευση αποκτούν νέο νόημα κάτω από την οπτική της εσωτερικής ασφάλειας¹⁴³. Ο «κίνδυνος» δεν έχει πλέον σαφές σημείο προέλευσης, κατά συνέπεια, κρίνεται αναγκαία η διαρκής παρακολούθηση των πολιτών με όλα τα δυνατά μέσα.

Μέσα σε μια κοινωνία που οι αξίες και οι κανόνες δεν παίζουν το συνεκτικό ρόλο που έπαιζαν στο παρελθόν, το κράτος προκειμένου να εξασφαλίσει την απαραίτητη συναίνεση επινοεί εχθρούς που απειλούν την κοινωνική ευταξία και θέτουν την κοινωνία σε κίνδυνο. Τα άτομα μετατρέπονται από ιδιώτες σε δυνητικούς δράστες από τους οποίους το κράτος πρέπει να προστατευθεί¹⁴⁴. Οι πρακτικές της

¹⁴¹ Βλ. Όπως αναφέρεται στον Γ. Νικολόπουλο, *Κράτος, ποινική εξουσία ...ό.π*, σ. 52 επ.

¹⁴² Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, «Κοινωνίες σε "κίνδυνο" ...ό.π

¹⁴³ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...ό.π*, σσ. 47-58.

¹⁴⁴ Ο φόβος μιας ενδεχόμενης εγκληματικής ενέργειας, εξωθεί όχι μόνο πολίτες αλλά και κυβερνήσεις στην υιοθέτηση συστημάτων ελέγχου με τη μεγαλύτερη δυνατή αποδοτικότητα. Για παράδειγμα, το σύστημα «*Basel*» που χρησιμοποιούν οι ισραηλινές αρχές αναγνωρίζει τα γεωμετρικά

επιτήρησης αναπτύσσονται με ιλιγγιώδη ρυθμό, χρησιμοποιώντας ταυτόχρονα νέες τεχνικές παρακολούθησης, κρυπτογράφησης και βιομετρίας.

Έτσι αποδεικνύεται ότι έχουμε μια αύξηση των ελέγχων του τρόπου ζωής, για να καταστεί σαφές στα άτομα που θα επιχειρήσουν να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια και την ευρυθμία, ότι οι παράνομες πράξεις τους τελούν υπό καθεστώς ελέγχου. Εκείνο που θα πρέπει ιδιαίτερα να απασχολήσει την παρούσα εργασία είναι ότι όλη αυτή η συζήτηση γύρω από την εσωτερική ασφάλεια αποτελεί τη δικαιολόγηση για την εισαγωγή νέων μορφών κοινωνικού ελέγχου. Ενός κοινωνικού ελέγχου που προσδιορίζεται από εξελιγμένα συστήματα επεξεργασίας πληροφοριών και συστήματα πληροφοριοδοτών και μαρτύρων, αλλά και που αμφισβητεί την ελευθερία επιλογής. Ο έλεγχος είναι πλέον λιγότερο ορατός κυρίως εξαιτίας των εκλεπτυσμένων μεθόδων που χρησιμοποιεί που συχνά παραπλανούν τους πολίτες (όπως για παράδειγμα οι κρυφές κάμερες). Ο σύγχρονος κοινωνικός έλεγχος, δεν χαρακτηρίζεται πλέον από χειροπέδες, κάγκελα και φυσικούς τοίχους αλλά από μικροτσίπ ηλεκτρονικών υπολογιστών και αόρατα ηλεκτροφόρα καλώδια. Όντας συγκαλυμμένος, αόρατος, ασκούμενος από απόσταση, ο κοινωνικός έλεγχος δίνει τη δυνατότητα στους ελεγκτές να γνωρίζουν πράγματα για τους πολίτες που ούτε οι ίδιοι δεν συνειδητοποιούν ή να λαμβάνουν αποφάσεις χωρίς την ενημέρωσή τους¹⁴⁵.

Περισσότερα αντικείμενα και περιοχές υποβάλλονται πλέον σε επιτήρηση και έλεγχο ενώ παρατηρείται μια διεύρυνση από την παραδοσιακή στόχευση στον ύποπτο, στην κατηγοριοποίηση υποψιών, μέσω συλλεχθέντων πληροφοριών από την επιτήρηση του ιδιωτικού χώρου, για ολόκληρες ομάδες πληθυσμού ή οργανώσεις. Ο έλεγχος έχει γίνει επίσης εντατικότερος, εισχωρώντας όλο και περισσότερο στη προστατευμένη από το Σύνταγμα, προσωπική ζωή του πολίτη καθώς ξεπερνάει τα όρια της απόστασης, του σκοταδιού, των φυσικών εμποδίων και του χρόνου. Τα δεδομένα μπορούν τώρα να αποθηκευτούν εύκολα, να ανακτηθούν και να συνδυαστούν. Η πιο ακραία εμφάνιση των μορφών του σύγχρονου κοινωνικού ελέγχου, είναι στις φυλακές μεγίστης ασφαλείας όπου εφαρμόζεται συνεχής επιτήρηση, εκτενής χρήση των φακέλων υπολογιστών, αποφάσεις για τα άτομα με βάση τη διαχειριστική απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Εντούτοις, με τη διάδοση

χαρακτηριστικά του χεριού και του προσώπου, για να ελέγξει με κάμερα και με κάρτα με μικροτσίπ τους 30.000 Παλαιστίνιους που περνούν κάθε μέρα για να πάνε στη δουλειά τους. Βλ. D. Duclos, «Ο Μεγάλος Αδελφός είναι καλωδιωμένος»...ό.π, σ.25.

¹⁴⁵ Βλ. G. Marx, «Technology and Social Control...ό.π

ανάλογων μεθόδων ελέγχων σε όλη την κοινωνία, αναρωτιόμαστε αν τελικά οδηγούμαστε προς τη κατασκευή μιας «κοινωνίας μεγίστης ασφαλείας»¹⁴⁶. Οι βάσεις δεδομένων με προσωπικές πληροφορίες πολιτών διογκώνονται. Το περιεχόμενό τους αποτελείται από τα δεδομένα μιας μειοψηφίας ατόμων που αποδεδειγμένα διέπραξαν κάποιο έγκλημα, από μια άλλη μειοψηφία υπόπτων για αδικήματα και από τη πλειοψηφία πολιτών που βρίσκονται στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο των δύο προηγούμενων ομάδων ή άλλων για τους οποίους υπάρχει έντονη η αίσθηση ότι αποτελούν απειλή για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια¹⁴⁷.

Το ανησυχητικό στοιχείο στη παραπάνω περιγραφή, είναι ασφαλώς η συνεχώς αυξανόμενη επιτήρηση των πολιτών με τη χρήση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης, όμως η αποδοχή της μεθόδου από ένα μεγάλο μέρος του κοινού, αποτελεί έναν επιπρόσθετο παράγοντα προβληματισμού. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Jason Ditton, σχολιάζοντας έρευνα που διενεργήθη στην Μεγάλη Βρετανία το 1993, «περίπου το 90% των πολιτών υποστηρίζουν τα προγράμματα επιτήρησης του δημόσιου χώρου, ενώ λιγότερο από το 10% ισχυρίζονται ότι οι κάμερες παραβαίνουν τον ιδιωτικό τους χώρο. Μόνο ένα 5% αντιτίθεται στην επέκταση των κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης»¹⁴⁸. Φαίνεται πως η προβολή του όρου «απειλούμενη κοινωνία» ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη απέναντι σ' έναν κοινό φόβο, με αποτέλεσμα να υποστηρίζονται οι επιλογές του πολιτικού συστήματος.

Σίγουρα, κανείς δεν θα μπορούσε να παραβλέψει ότι η όλη προσέγγιση της παρακολούθησης της ιδιωτικότητας παραλληλίζεται με τον πανοπτισμό του M.Foucault, κατά το ζεύγμα «βλέπω-με βλέπουν»¹⁴⁹ και το μείζον πρόβλημα ως αποτέλεσμα του «πανοπτικού», της υποβολής μιας συνειδητής και μόνιμης κατάστασης ορατότητας που εξασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας. Παραλληλίζοντας αυτή τη δομή η κοινωνία καθίσταται ένα διάφανο οικοδόμημα στο βαθμό που υφίσταται επιτήρηση για θέματα αδιαπραγμάτευτα, όπως θα συνηγορήσει

¹⁴⁶ Βλ. G. Marx, «Technology and Social Control...ό.π

¹⁴⁷ Βλ. T. Mathiesen, *On Globalisation of Control...*ό.π, p 30.

¹⁴⁸ Βλ. J. Ditton, «Crime and the city, Public Attitudes towards Open-Street CCTV in Glasgow», *British Journal of Criminology*, (2000) 40, p 692-709.

¹⁴⁹ Βλ. M. Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη, ΡΑΠΠΑ, σσ 266-268.

και ο Gary Marx¹⁵⁰ «οδηγούμαστε σε μια διαφανή κοινωνία στην οποία γίνονται πλέον ορατές λειτουργίες, που άλλοτε προστατεύονταν, όπως οι σκέψεις και τα συναισθήματα».

Η τεχνολογία εξελίσσεται γρηγορότερα από τη νομοθεσία. Τα δικαιώματα των πολιτών και η ιδιωτική τους ζωή, πρέπει να προστατευθούν. Κατά συνέπεια, το ζήτημα που τίθεται δεν είναι η καθυπόταξη της παραγωγής νέας γνώσης στην ολοένα και πιο αναχρονιστική σημερινή «ηθική», αλλά ο προβληματισμός γύρω από τα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα που επέρχονται μέσα από τη σώρευση της τεχνολογικής γνώσης. Το πρόβλημα δεν είναι να απορρίψουμε τη νέα τεχνολογία, αλλά να εναρμονίσουμε το τεχνολογικό με το κοινωνικό. Με άλλα λόγια, πριν απορρίψουμε κατηγορηματικά τη νέα τεχνολογία ή την αποδεχθούμε ρησוקινδυνεύοντας, οφείλουμε να την κατανοήσουμε και να μάθουμε να τη χρησιμοποιούμε σωστά¹⁵¹.

¹⁵⁰ Βλ. Όπως παρατίθεται στην Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα, Ανήλικοι-Ναρκωτικά-Κοινωνικός έλεγχος*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σ. 98

¹⁵¹ Βλ. Κ. Βρύζας, «Νέες τεχνολογίες –Νέες μυθολογίες», στο: *Οι νέες τεχνολογίες για την κοινωνία και τον πολιτισμό*, Πρακτικά Β' Πανελλήνιου συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή, Αθήνα, 2000, σσ.334-343

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

3.1. ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΕ ΚΡΙΣΙΜΗ ΚΑΜΠΗ

Η νομοθεσία που ακολούθησε μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, αρχικά στις ΗΠΑ, και, στη συνέχεια, στη Μεγάλη Βρετανία, απ' όπου επεκτάθηκε σταδιακά σ' όλη την Ευρώπη, εφαρμόζει μια πολιτική που στις βασικές δομές της έχει καθοριστεί από τη δεκαετία του '80. Είναι προφανές ότι προσβάλλει τα ανθρώπινα δικαιώματα και εξασθενίζει την προστασία τους, όπως συνέβη για παράδειγμα με τους αγγλικούς νόμους που αναστέλλουν το άρθρο 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (μέχρι το έτος 2006) προβλέποντας διευρυμένες εξουσίες κράτησης για υπόπτους ξένης υπακοής, απαγορεύοντας την έκδοση στις χώρες προέλευσής τους¹⁵². Η κατάσταση αυτή, σε συνδυασμό με την ήδη επεκταμένη χρήση τεχνολογίας αιχμής σε όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού ελέγχου, επέκτεινε τους κινδύνους καταπάτησης των ατομικών ελευθεριών. Νομοθεσία και τεχνολογία, παρεμβαίνουν πλέον στη κοινωνία των πολιτών με τέτοιο τρόπο, ώστε η ελευθερία και ο απεριόριστος χώρος δράσης να εκλαμβάνονται ως εν δυνάμει κίνδυνοι, που τίθενται υπό καθεστώς καχυποψίας και παρακολούθησης. Αντικείμενα επίβλεψης και μεροληπτικού αποκλεισμού, αποτελούν κατ' εξοχήν οι μετανάστες και οι αιτούντες άσυλο, οι μη χριστιανικές θρησκευτικές οργανώσεις, τα πολιτικά κινήματα, οι εθνικές μειονότητες, οι ξένοι υπήκοοι και οι εθνοτικές κοινότητες.

Τα ατομικά δικαιώματα αναφέρονται στην αναγνώριση από την κρατική εξουσία συγκεκριμένου χώρου ελεύθερης ύπαρξης και δράσης των προσώπων (φυσικών ή νομικών) που υπάγονται σ' αυτή καθώς και στην προστασία αυτού του χώρου από επεμβάσεις του κράτους· εκφράζουν δηλ. το «αρνητικό»/«αμυντικό» περιεχόμενο της θέσης των κυβερνωμένων απέναντι στην κρατική εξουσία¹⁵³.

Κατά κανόνα, τα μέτρα πρόληψης κοινωνικού χαρακτήρα δεν έρχονται σε σύγκρουση με τις ατομικές ελευθερίες. Στις περιπτώσεις εκείνες που το άτομο

¹⁵² Βλ. H. –J. Albrecht, «Νομοθετικές απαντήσεις στην 11^η Σεπτεμβρίου...ό.π, σσ 981-992.

¹⁵³ Βλ. Γ. Νικολόπουλος, «Σύγχρονες διεθνείς τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο και δικαιώματα του ανθρώπου», πανεπιστημιακές σημειώσεις στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: «Η σύγχρονη εγκληματικότητα και η αντιμετώπισή της», Β' εξάμηνο ακαδημαϊκού έτους 2004-2005, σ 16.

υφίσταται υποχρεωτικά έλεγχο της συμπεριφοράς του (όπως για παράδειγμα στη περίπτωση της παρακολούθησης μέσα από κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης) θα πρέπει να συντρέχουν οι εξής ελάχιστες εγγυήσεις ¹⁵⁴:

- i. Να έχει γενικό χαρακτήρα
- ii. Το άτομο να το γνωρίζει εκ των προτέρων
- iii. Να μη ξεπερνά τα λογικά και κοινωνικά αναγκαία όρια ελέγχου της ζωής του ατόμου
- iv. Η άσκησή του να μη γίνεται κατά τρόπο που προσβάλλει άλλα ατομικά δικαιώματα, π.χ της προσωπικότητας.

Τα ατομικά δικαιώματα καταστρατηγούνται, ενώ παρατηρείται σύγκρουση ανάμεσα στις έννοιες ελευθερία και ασφάλεια καθώς, ότι προσθέτει κανείς στην ασφάλεια συνεπάγεται αναγκαστική απώλεια στην ελευθερία, ενώ κάθε επέκταση της ποινικής καταστολής συνεπάγεται μείωση του ελεύθερου χώρου δράσης των πολιτών. Μέσα στο πλαίσιο γενίκευσης της επιτήρησης αυτής μπορεί να αναφέρει κανείς την υπόθεση Rotaru κατά Ρουμανίας (4.5.2000), όπου προέκυψε το ζήτημα προστασίας των πολιτών από το «φακέλωμα» των μυστικών υπηρεσιών οι οποίες κατείχαν όχι απλά ευαίσθητες πληροφορίες αλλά και συχνά λανθασμένες, χωρίς μάλιστα να παρέχουν στους ενδιαφερόμενους τη δυνατότητα διόρθωσης. Τέτοιες πληροφορίες αφορούσαν σε διάφορες πτυχές της προσωπικής τους ζωής από σπουδές μέχρι ποινικό μητρώο ¹⁵⁵. Η αποθήκευση και χρήση τέτοιων δεδομένων, σε συνδυασμό με την έλλειψη αναγνώρισης από τον ενδιαφερόμενο του δικαιώματος διόρθωσης, συνιστά περιορισμό της προστασίας που προσφέρουν όλα τα διεθνή κείμενα συμβατικού και μη χαρακτήρα που αποσκοπούν στη κατοχύρωση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κρατουμένων σε όλο τον κόσμο και ιδιαίτερα στις υπό ανάπτυξη χώρες ¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Βλ. Σ. Αλεξιάδης, *Ανθρώπινα Δικαιώματα, Ποινική Καταστολή*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 1990, σσ 10-11.

¹⁵⁵ Βλ. Η. Καστανάς, «Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έτους 2000. Μέρος II: Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευόμενων ελευθεριών», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2001, σσ 901-909.

¹⁵⁶ Διεθνείς διακυβερνητικοί και υπερεθνικοί οργανισμοί έχουν καταδείξει αδιάπτωτο ενδιαφέρον για τη προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών όλων των κρατουμένων από το 1945, με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Έκτοτε, οι κανόνες και οι κατευθυντήριες αρχές για τη μεταχείριση των κρατουμένων έχουν συμπεριληφθεί σε διεθνείς Συμβάσεις και Σύμφωνα,

Άλλη χαρακτηριστική υπόθεση που καταμαρτυρεί αυτή τη φορά την ανυπαρξία επαρκούς προστατευτικού νομοθετικού πλαισίου και καταπάτησης των ατομικών δικαιωμάτων είναι αυτή που αφορά στις παρακολουθήσεις των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων που τέθηκε στο προσκήνιο στην υπόθεση Amann κατά Ελβετίας (16-02-2000). Ο προσφεύγων έγινε κατά λάθος στόχος όταν αναμίχθηκε τυχαία σε μια τηλεφωνική συνομιλία που μαγνητοφωνήθηκε κατά τη διάρκεια παρακολούθησης τρίτου. Παράλληλα όμως -και εδώ είναι το σημαντικότερο- έδειξε ότι οι διάφορες μορφές κοινωνικού ελέγχου εξαρτώνται από το πώς δομείται κάθε φορά η κρατική εξουσία¹⁵⁷.

Οι νέοι κίνδυνοι για το πρόσωπο από την τεχνολογία επιτήρησης συνιστούν απειλές προσβολής της προσωπικότητας. Θίγουν ιδιαίτερα εκδηλώσεις της προσωπικότητας, όπως την ιδιωτική ζωή του προσώπου, τη σφαίρα του απορρήτου αλλά και γενικότερα τις δυνατότητες αυτοκαθορισμού του και το γενικό δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Η έννοια της προσωπικότητας από νομική άποψη, σημαίνει την ιδιότητα και την ικανότητα του προσώπου να είναι υποκείμενο δικαίου. Υπό ευρύτερη έννοια, προσωπικότητα σημαίνει την αξία του προσώπου ως υποκείμενο δικαίου, αλλά και το σύνολο των στοιχείων που συνιστούν την ατομικότητα του προσώπου¹⁵⁸.

Διακηρύξεις, Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές δημιουργώντας ένα διεθνές σωφρονιστικό δίκαιο. Ενδεικτικά αναφέρονται οι Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1955/1957/1977), οι Κανόνες του Πεκίνου (1985), οι Βασικές Αρχές για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1990), οι Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Προστασία των Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους (1990), οι Ευρωπαϊκοί Σωφρονιστικοί Κανόνες (1987), το «Corpus Πρότυπων Κανόνων» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας. Βλ. Πιτσελά Αγγελική, *Διεθνή Κείμενα Σωφρονιστικής Πολιτικής*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003, σσ 15-επ.

¹⁵⁷ Βλ. Η. Καστανάς, «Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος ...ό.π., σσ 907.

¹⁵⁸ Στοιχεία που συνιστούν την ατομικότητα του ανθρώπου είναι οι συντελεστές που απαρτίζουν τη φυσική, πνευματική και ηθική υπόσταση όπως η ζωή, η σωματική και πνευματική ακεραιότητα και υγεία, η τιμή και η ελευθερία. Βλ. Μ. Αυγουστιανάκης. «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Προβλήματα και αντιμετώπιση από το δίκαιο», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ 11-12, 2001, σσ 673-710.

Ο ελληνικός Αστικός Κώδικας παρέχει προστασία σε περίπτωση παράνομης προσβολής της προσωπικότητας και ειδικότερα ανάλογα με τις επιμέρους εκδηλώσεις της προσωπικότητας δηλαδή:

1. Τη *φυσική υπόσταση* δηλαδή ζωή, σωματική ακεραιότητα και υγεία
2. Τη *ψυχική υπόσταση*, δηλαδή ψυχική υγεία και συναισθηματικός κόσμος
3. Την *ηθική υπόσταση*, δηλαδή τη τιμή, την υπόληψη και την αξιοπρέπεια
4. Την *ελευθερία* και γενικότερα την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας
5. Τα *στοιχεία προσδιορισμού του προσώπου* όπως το όνομα, την εικόνα τη φωνή και κάθε άλλο στοιχείο που εξατομικεύει το πρόσωπο
6. Τη *σφαίρα του απορρήτου*, το *άσυλο της κατοικίας* και γενικότερα τη προστασία της *ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής*.

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε τις προσβολές, όλων των εκφάνσεων της προσωπικότητας από τις νέες μορφές τεχνολογίας στο τομέα του κοινωνικού ελέγχου. Οι απεριόριστες δυνατότητες συσσώρευσης πληροφοριών για όλες τις εκφάνσεις της ιδιωτικής και δημόσιας ζωής του ατόμου συνεπάγονται κινδύνους οι οποίοι διακρίνονται σε τρεις βασικές κατηγορίες¹⁵⁹:

- α. τον κίνδυνο προσβολής της ιδιωτικότητας (privacy) στην πιο εσώτερη μορφή της,
- β. τον κίνδυνο εκμετάλλευσης προσωπικών δεδομένων με αρνητικό περιεχόμενο σε βάρος του ατόμου και
- γ. τον κίνδυνο κατηγοριοποίησης των ατόμων, διευκόλυνσης του ελέγχου τους, διακρίσεων μεταξύ τους και χειραγώγησης της δράσης και της σκέψης τους.

Ειδικότερα, θα εστιάσουμε την ανάλυσή μας σε περιπτώσεις προσβολής που αντιστοιχούν στους τρεις βασικούς τομείς της αντεγκληματικής πολιτικής, που παρατηρείται αυξημένη χρήση των δυνατοτήτων της νέας τεχνολογίας αιχμής:

- α). από το τομέα της πρόληψης θα εξετάσουμε την χρήση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης, που ενέχει κινδύνους για την προσβολή της ιδιωτικής ζωής του ατόμου,
- β). από το τομέα των λειτουργιών του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης θα αναφερθούμε στις βιομετρικές μεθόδους, το τεστ DNA και το

¹⁵⁹ Βλ. Μ. Αυγουστιανάκης, «Προστασία του ατόμου...ό.π. σ 682.

Διαδίκτυο, με τη χρήση των οποίων υποκρύπτονται κίνδυνοι εκμετάλλευσης των προσωπικών δεδομένων του ατόμου και,

γ). από τον τομέα έκτισης των ποινών θα αναφερθούμε στη χρήση εναλλακτικών ποινών οι οποίες φαίνεται πως παρά τις προαναγγελλόμενες εγγυήσεις, συνιστούν κατάφορη παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων, ενώ στη συνέχεια θα σχολιάσουμε την προσβολή της προσωπικότητας των κρατουμένων με τους βασανισμούς στους οποίους υπόκεινται ακόμα και σε προηγμένα δυτικά κράτη, υπέρμαχους της δημοκρατίας.

3.2 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΣΤΟ ΤΟΜΕΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

3.2.1 Τομέας δημόσιας ασφάλειας και πρόληψης: Η περίπτωση της χρήσης κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης

Η χρήση νέων τεχνολογιών ελέγχου, έχει δημιουργήσει ένα από τα σημαντικότερα δικαιιοπολιτικά προβλήματα της σύγχρονης εποχής: τη σύγκρουση ανάμεσα στην ανάγκη για ορθή απονομή δικαιοσύνης και στην αξίωση του πολιτισμού μας για σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για παράδειγμα, κατά τον έλεγχο της αλήθειας των καταθέσεων του κατηγορουμένου και των μαρτύρων, η σύγκρουση παίρνει την οξύτερή της μορφή, καθώς η σύγχρονη τεχνολογία έθεσε στη διάθεση της ανακριτικής αρχής, τεχνολογικές μεθόδους όπως μαγνητοφωνήσεις, τηλεφωτογραφήσεις, radar, με τη χρήση των οποίων παραβιάζεται το απόρρητο της ιδιωτικής ατομικής και οικογενειακής ζωής¹⁶⁰.

Τα κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης χρησιμοποιούνται πάντα αρχικά με την επίφαση ενός νόμιμου στόχου, είτε αυτός ονομάζεται «δημόσια ασφάλεια» είτε διατήρηση της «κοινωνικής ευταξίας» (social order). Ενόψει όμως των πολιτικών σκοπιμοτήτων που κρύβονται πίσω από τη χρήση τέτοιων κυκλωμάτων, έννοιες όπως *ιδιωτικότητα, μυστικότητα, προσωπική ζωή*, συχνά παρακάμπτονται. Κοινωνιολογικές έρευνες¹⁶¹ έχουν εντοπίσει εξάλλου, δεκάδες ανασταλτικούς παράγοντες στη χρήση τέτοιων συστημάτων, όπως για παράδειγμα:

- i. Η αναποτελεσματικότητα, καθώς τα κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης δεν επιλύουν τα προβλήματα εγκληματικότητας
- ii. Το υψηλό κόστος
- iii. Οι τεχνικοί περιορισμοί και οι αποτυχίες
- iv. Οι αντιθέσεις με τις οργανώσεις προστασιών καταναλωτών, τα συνδικάτα, τις Επιτροπές προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

¹⁶⁰ Βλ. Σ. Αλεξιάδης, *Ανθρώπινα Δικαιώματα...* ό.π. σσ 40-41.

¹⁶¹ Βλ. M. Christoph, D. Boos, «Zurich Main Railway Station: A Typology of Public CCTV Systems», *Surveillance & Society*, στο <http://www.surveillance-and-society.org/cctv.htm>

Η χρήση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης δημιουργεί ταυτόχρονα κοινωνικές αδικίες, γιατί μετατοπίζει γεωγραφικά την εγκληματικότητα σε κοινωνικούς χώρους λιγότερο αναπτυγμένους, καθώς οι δράστες αναζητούν ευκαιρίες διάπραξης εγκλήματος σε λιγότερο φυλασσόμενους χώρους. Λαμβάνοντας υπόψη το τρέχον οικονομικό κόστος των κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης και τις προβλέψιμες τεχνολογικές εξελίξεις, είναι απίθανο ότι θα επεκταθούν για να καλύψουν όλα τα μέρη των αστικών περιοχών¹⁶².

Κατά την έναρξη της δεκαετίας του 1970, κατέστη σαφής η ανάγκη για τη θέσπιση ειδικών κανόνων διακίνησης των πληροφοριών που αφορούν τόσο την ιδιωτική/ιδιωτική όσο και τη δημόσια/ιδιωτική σφαίρα του ανθρώπου, λόγω της ολοένα αυξανόμενης επέμβασης των κρατικών φορέων στις ανωτέρω σφαίρες. Σήμερα, τα όρια μεταξύ της δημόσιας/ιδιωτικής και ιδιωτικής/ιδιωτικής σφαίρας του ανθρώπου ως κοινωνικού όντος καθίστανται όλο και πιο δυσδιάκριτα¹⁶³. Λόγω της προόδου της τεχνολογίας, η καθημερινή ζωή τελεί υπό το άγρυπνο βλέμμα ηλεκτρονικών μέσων, τα οποία όχι μόνο μπορεί να καταγράφουν πολύ περισσότερες εκδηλώσεις της, αλλά επιτρέπουν τη πλήρη ανασύνθεση ορισμένων διαδρομών και πτυχών τους, ώστε η εποπτεία να είναι πλέον ρουτίνα –και όχι εξαίρεση– και να φθάνει σε λεπτομέρειες. Οι «απώλειες» της ιδιωτικότητας, μέσα στο σύγχρονο κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον που ζούμε, μετατρέπουν τις παραπάνω λειτουργίες σε πληροφορίες κεφαλαιώδους συμφέροντος για ολόκληρη τη κοινωνία. Σε τελευταία ανάλυση, η διακίνηση προσωπικών δεδομένων καθίσταται αναγκαία για την ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων μεταξύ ΗΠΑ και ΕΕ, όπως και για την ίδια τη πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης¹⁶⁴.

Το συνταγματικό δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, δίνει την ευχέρεια στο άτομο να αποκρούει κάθε προσπάθεια παρεμπόδισης της δυνατότητάς του να ορίζει τα όρια και το περιεχόμενο της ιδιωτικής του ζωής. Είναι δικαίωμα αμυντικό, έχει αρνητικό περιεχόμενο και στρέφεται κατά του Κράτους. Κατά συνέπεια, το αμυντικό δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής του ατόμου, απευθύνεται σε συγκεκριμένο στόχο: την

¹⁶² Βλ. M. Christoph and D. Boos, «Zurich Main Railway Station...ό.π

¹⁶³ Βλ. Γ. Νούσκαλης, «Προστασία προσωπικών δεδομένων και ποινική δίκη: Αξίες αντιφατικές ή παράλληλες; (Ορισμένες σκέψεις με αφορμή την ΣυμβαΠ 1945/2002)», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 6/2003, σσ 675-678.

¹⁶⁴ Βλ. Γ. Νούσκαλης, «Προστασία προσωπικών δεδομένων και ποινική δίκη...ό.π, σ. 676.

καταπιεστική –ή απλώς προστατευτική- κρατική εξουσία¹⁶⁵. Στον πυρήνα της έννοιας της «ιδιωτικότητας» βρίσκεται η διάκριση μεταξύ ατόμου και περιβάλλοντος. Στη μια πλευρά αυτού του χάσματος βρίσκεται το «ιδιωτικό» και στην άλλη το «δημόσιο». Το όριο ή το χάσμα μεταξύ των δύο σφαιρών ελέγχεται από το άτομο. Η εισβολή της ιδιωτικότητας σημαίνει την παρείσφρηση ενός «δημόσιου» παράγοντα στη σφαίρα «του ιδιωτικού» χωρίς τη συγκατάθεση του ατόμου.

Σύμφωνα με τον Σπύρο Σημίτη,¹⁶⁶ το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, αφ' ενός ως δικαίωμα του ατόμου να απολαμβάνει μια αδιατάρακτη ιδιωτική ζωή και αφ' ετέρου ως αμυντικό δικαίωμα του ατόμου, αποδεικνύεται αδύναμο να αποτρέψει τους κινδύνους σε βάρος του, αλλά και αντίστροφα, προστατεύει ένα άτομο ικανό να εγείρει προσκόμματα στην αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία της δημόσιας σφαίρας ροή και επεξεργασία των πληροφοριών. Γι' αυτό το λόγο, επιβάλλεται η θέσπιση ενός νέου αυτοτελούς δικαιώματος, του δικαιώματος στο πληροφοριακό αυτοκαθορισμό.

3.2.2 Το δικαίωμα στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό.

Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, ιδιαίτερα στο τομέα της πληροφορικής, καθιστά επιτακτική την ανάγκη συγκερασμού των συγκρουόμενων αγαθών. Πιο συγκεκριμένα, στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ενυπάρχουν ταυτόχρονα οφέλη αλλά και κίνδυνοι όπως είναι η σύγκρουση μεταξύ αφενός της προστασίας της ιδιωτικής ζωής και αφετέρου της ελεύθερης κυκλοφορίας των πληροφοριών. Οι κίνδυνοι αυτοί έθεσαν ως επιτακτικό ζήτημα τη νομική αντιμετώπιση του ζητήματος της προστασίας του προσώπου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Έτσι αναδείχθηκε ως νέο και αυτοτελές δικαίωμα εκδήλωσης της προσωπικότητάς του, το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού (ή πληροφοριακής αυτοδιάθεσης) δηλαδή το δικαίωμα του προσώπου να αποφασίζει το ίδιο σχετικά με τη διάθεση και τη χρήση των πληροφοριών που το αφορούν¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Βλ. Β. Βουτσάκης, «Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή: Υποκειμενικές και αντικειμενικές πτυχές» στο *Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα...* ό.π, σς.

¹⁶⁶ Βλ. Β. Βουτσάκης, «Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή...» ό.π σ. 89 επ.

¹⁶⁷ Βλ. Μ. Αυγουστιανάκης, «Προστασία του ατόμου...» ό.π, σ. 680.

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων δεν αποτελούν νέα επινόηση αλλά ανατρέχουν ήδη στη δεκαετία του '60. Μεταξύ των πρώτων κειμένων κατατάσσεται η απόφαση 2450/19.12.1968 των Ηνωμένων Εθνών για τα προβλήματα που ανακύπτουν σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα από την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας και ειδικότερα από τη χρήση των ηλεκτρονικών μέσων. Ακόμη, η Σύμβαση 108/28.1.1981 του Συμβουλίου της Ευρώπης «για την αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα», η οποία κωδικοποίησε τις αρχές που αποτελούν το «σκληρό πυρήνα» της προστασίας προσωπικών δεδομένων. Μετά την συγκεκριμένη Σύμβαση, αρκετές χώρες ψήφισαν ειδικούς νόμους, κατοχυρώνοντας το δικαίωμα της προστασίας του πολίτη από την επεξεργασία των προσωπικών του στοιχείων, ως ένα από τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα¹⁶⁸. Σταθμό όμως για τη προστασία των δεδομένων αποτέλεσε η κοινοτική Οδηγία 95/46/EK «για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών», με την οποία επιδιώκεται ένα υψηλό επίπεδο προστασίας.

Στην Ελλάδα, έχει κυρωθεί η παραπάνω Σύμβαση με τον Ν. 2068/1992, χωρίς όμως να έχουν θεσπιστεί στο εσωτερικό δίκαιο ειδικοί κανόνες για τη προστασία από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Οι ρυθμίσεις αυτές θεωρείται πλέον ότι είναι αναγκαίες, καθώς δεν κατοχυρώνουν πλέον απλά την ιδιωτική σφαίρα, αλλά διασφαλίζουν την άσκηση των περισσότερων από τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως π.χ την ελεύθερη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις ή σωματεία¹⁶⁹. Ακόμη, θεωρούνται απαραίτητες προκειμένου να προστατευθεί η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, η αξία του ανθρώπου, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και το απόρρητο των επικοινωνιών. Ο πιο πρόσφατος νόμος που έχει ψηφιστεί από τη Βουλή είναι ο ν. 2472/1997 που προβλέπει ειδικές ρυθμίσεις, καθώς οι κίνδυνοι από τη συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών είναι ασυγκρίτως πιο άμεσοι για το άτομο και την ιδιωτική του ζωή από τις συνήθεις προσβολές της προσωπικότητας.

Η ευρεία χρήση των βιομετρικών εφαρμογών, εγκυμονεί κινδύνους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και κυρίως για το δικαίωμα του πληροφοριακού

¹⁶⁸ Τέτοιες χώρες είναι π.χ η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Αυστρία, η Τσεχία, βλ. Μ. Αυγουστιανάκης. «Προστασία του ατόμου...ό.π. σ. 682.

¹⁶⁹ Βλ. Μ. Αυγουστιανάκης. «Προστασία του ατόμου...ό.π, σ.683

αυτοκαθορισμού. Η εξέλιξη στο χώρο της τεχνολογίας, μπορεί να οδηγήσει στην εφαρμογή μεθόδων που έχουν ως αντικείμενο την ηλεκτρονική διακρίβωση της ταυτοπροσωπίας με τη χρήση εμφυτευμένων στο σώμα chips, είναι ωστόσο αμφίβολη η συνταγματική νομιμότητα τέτοιων διαδικασιών και ειδικότερα στο βαθμό που αυτές προσβάλλουν τη συνταγματικώς κατοχυρωμένη αξία του ανθρώπου.

3.2.3 Χρήση Βιομετρικών μεθόδων

Η βιομετρία όπως και οι περισσότερες νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου αντικατοπτρίζουν ένα οξύμωρο σχήμα: επιδιώκουν την προστασία προσωπικών δεδομένων μέσω της συλλογής και επεξεργασίας άλλων προσωπικών και ευαίσθητων δεδομένων, με άλλα λόγια, η χρήση των μεθόδων της βιομετρίας συνιστά επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η χρήση μεθόδων βιομετρίας μπορεί να συνιστά προσβολή της ανθρώπινης αξίας στο βαθμό που αυτή αντιστρατεύεται το θεμελιώδες δικαίωμα διατήρησης της προσωπικής ταυτότητας του ανθρώπου. Αυτό μπορεί να συμβεί είτε γιατί η προβολή σωματικών χαρακτηριστικών του τον καθιστά αυτόματα ως απλό μέσο ή αντικείμενο από την πολιτεία ή τους ιδιώτες, είτε γιατί τα βιομετρικά του χαρακτηριστικά μπορεί να συγκεντρωθούν, να καταχωρηθούν και τέλος να συσχετιστούν μεταξύ τους και να καταλογοποιηθούν με όλες τις δυνατές συνέπειες¹⁷⁰.

Το νέο άρθρο 5 §5 που πρότεινε ομόφωνα η Επιτροπή Αναθεώρησης του Συντάγματος ορίζει ότι *«Καθένας έχει το δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων»*¹⁷¹. Με τη συγκεκριμένη διατύπωση ωστόσο, δημιουργείται η εντύπωση ότι οι σύγχρονες εφαρμογές της βιοϊατρικής είναι στο σύνολό τους επικίνδυνες και καταδικαστέες, κάτι που δεν ανταποκρίνεται στη πραγματικότητα, καθώς σύγχρονες μέθοδοι, όπως η θεραπευτική κλωνοποίηση, μπορεί να αποφέρουν σημαντικά αποτελέσματα στη θεραπεία ασθενειών. Δε μπορούμε να αμφισβητήσουμε τη προσπάθεια του έλληνα νομοθέτη να προστατεύσει

¹⁷⁰ Βλ. Αυγουστιανάκης Μ., «Προστασία του ατόμου...ό.π, σσ.690επ.

¹⁷¹ Βλ. Σ. Βλαχόπουλος, «Βιοϊατρικές εξελίξεις και αναθεώρηση του Συντάγματος», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 10/2001, σσ. 369-376.

το πολίτη από τις βιοϊατρικές εξελίξεις. Παρόλα αυτά, δεν επιτυγχάνεται η επίλυση προβλημάτων που εμφανίσθηκαν ή πιθανότατα θα εμφανισθούν στο μέλλον.

Κανείς δε μπορεί να ισχυριστεί με βεβαιότητα ότι τα συστήματα βιομετρίας παρέχουν απόλυτη ασφάλεια. Αυτό οφείλεται τόσο σε εξωγενείς παράγοντες (σκόνη, υγρασία, κλπ) όσο και σε ενδογενείς (όπως η ψυχολογική κατάσταση του ενδιαφερομένου)¹⁷². Η βιομετρία παρέχει πολλές δυνατότητες στη προστασία των προσωπικών δεδομένων, ενώ συγχρόνως εμπεριέχει κινδύνους καθώς προϋποθέτει τη χρήση προσωπικών δεδομένων. Επιπλέον, μπορεί να διευκολύνει τις συναλλαγές, παρέχοντας συγχρόνως υψηλό επίπεδο ασφάλειας, η άλογη χρήση της όμως μπορεί να οδηγήσει σε μια κοινωνία ελέγχου και χειραγώγησης. Εξάλλου, η νομιμότητα της εφαρμογής της είναι αμφισβητούμενη.

Η αντεγκληματική πολιτική επεμβαίνει ή μπορεί να επεμβαίνει άμεσα ή έμμεσα στην ιδιωτική και κοινωνική ζωή όλων των πολιτών σε τέτοια έκταση, ώστε με το πρόσχημα της πολιτικής κατά του εγκλήματος, να υπάρχει ο κίνδυνος επιβολής αστυνομικού κράτους. Κατά συνέπεια, πρέπει να τίθενται όρια σε όλα τα στάδια της αντεγκληματικής πολιτικής, από το χρόνο πριν τη διάπραξη εγκληματικής πράξης, έως και μετά την καταδίκη και το χρόνο έκτισης της ποινής του εγκληματία. Η χρήση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης, υπολογιστών και μεθόδων βιομετρίας για τη συλλογή και επεξεργασία δεδομένων, θα πρέπει κατ' αρχάς να εξεταστεί υπό το πρίσμα των συνταγματικών επιταγών, και κυρίως εκείνων που έχουν σχέση με το σεβασμό και την προστασία της ανθρώπινης αξίας και το δικαίωμα προστασίας του ατόμου έναντι της επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων.

3.2.4 Η ανθρώπινη αξία

Η ανθρώπινη αξία κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα στο άρθρο 2. παρ 1, ανάγοντάς τη σε πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας και γι' αυτό το λόγο, οποιαδήποτε πράξη την προσβάλει είναι αντιβαίνουσα στις επιταγές του Συντάγματος. Ακόμη, το Σύνταγμα επιβάλλει στη Πολιτεία, την υποχρέωση να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου από προσβολές τρίτων¹⁷³. Το περιεχόμενο της αρχής του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας έγκειται κυρίως στην

¹⁷² Βλ. Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων...ό.π, σσ 1165-1175.

¹⁷³ Βλ. Σ. Βλαχόπουλος, «Βιοϊατρικές εξελίξεις...ό.π, σ.371.

απαίτηση να μην υποβιβάζεται ο άνθρωπος σε αντικείμενο, σε απλό μέσο για την εξυπηρέτηση οποιονδήποτε σκοπών.

Πιο συγκεκριμένα, αν θέλουμε να εξετάσουμε το ζήτημα της χρήσης μεθόδων βιομετρίας, η προσβολή της ανθρώπινης αξίας θεωρείται δεδομένη, εφόσον παραβιάζεται το θεμελιώδες δικαίωμα διατήρησης της προσωπικής ταυτότητας του ατόμου. Για παράδειγμα, η διαδικασία διακρίβωσης της ταυτότητας συνδέεται με τη συλλογή σωματικών χαρακτηριστικών, τα οποία μετατρέπονται σε όργανο προς επίτευξη συγκεκριμένων στόχων όπως είναι οι τραπεζικές συναλλαγές ή η είσοδος σε κτίρια. Εάν το άτομο είναι υποχρεωμένο να προβάλει το σώμα του ή μέρη αυτού, τότε μπορεί να γίνει λόγος για μεταχείρισή του ως απλού μέσου ή αντικειμένου από τη πολιτεία ή από ιδιώτες¹⁷⁴.

Η συλλογή και επεξεργασία μέρους των βιομετρικών χαρακτηριστικών του ατόμου μπορεί να συνιστά προσβολή της ανθρώπινης αξίας στο βαθμό που οδηγεί σε ολοκληρωτική ή έστω μερική «καταλογοποίηση» της προσωπικότητας. Το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας στην απόφασή του για την απογραφή τονίζει ότι *«η καταχώριση στοιχείων της προσωπικότητας μέσω του συσχετισμού συγκεκριμένων προσωπικών πληροφοριών, όπως το όνομα, η διεύθυνση, κλπ με βιολογικά χαρακτηριστικά, οδηγούν αναπόφευκτα στην δημιουργία προφίλ πληροφοριών του πολίτη και δε συνάδουν σε κάθε περίπτωση με τον ανώνυμο χαρακτήρα που πρέπει να έχει η συλλογή δεδομένων απογραφής»*¹⁷⁵. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η απαίτηση της επιτροπής πολιτικών ελευθεριών και εσωτερικών υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, για άμεση λήψη μέτρων, όταν διαπίστωσε ότι συνελήφθησαν αυθαίρετα αθώα άτομα που είχαν καταχωρηθεί χωρίς λόγο στο Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν. Σύμφωνα με έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η συνθήκη Σένγκεν, δεν προσφέρει επαρκή προστασία για κοινοβουλευτικούς και δικαστικούς ελέγχους και δημιουργεί νέες διακρίσεις στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ παρατηρείται έλλειψη διαφάνειας και δημοκρατικού ελέγχου. Προσβάλλει κατά συνέπεια την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και μια σειρά βασικών δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Βλ. Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων...ό.π, σ. 1171.

¹⁷⁵ Βλ. Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων...ό.π, σ. 1171.

¹⁷⁶ Βλ. Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα*...ό.π, σ.110 επ.

Αλλά, ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν συσχετίζονται τα προσωπικά δεδομένα, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η φύση των βιομετρικών χαρακτηριστικών και ο τρόπος συλλογής τους. Ο βαθμός διακινδύνευσης της ανθρώπινης αξίας είναι ακόμη μεγαλύτερος όταν το άτομο δεν έχει τη δυνατότητα να ελέγξει αν πραγματοποιήθηκε συλλογή των βιομετρικών του χαρακτηριστικών σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και μάλιστα ποιά δεδομένα αποτέλεσαν αντικείμενο επεξεργασίας. Σε τέτοιες περιπτώσεις υποβαθμίζεται το υποκείμενο του δικαίου σε απλό αντικείμενο του εφαρμοστή των μεθόδων βιομετρίας, προσβάλλοντας έτσι τον πυρήνα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που είναι η ανθρώπινη αξία.

Ωστόσο, πριν και πάνω από αυτές τις εκτιμήσεις, πρέπει να λυθεί το πρόβλημα της συνταγματικότητας των βιομετρικών εφαρμογών στη βάση κυρίως της συνταγματικά κατοχυρωμένης αξίας του ανθρώπου. Η εφαρμογή των μεθόδων της βιομετρίας στη καθημερινή πρακτική, αντίκειται κυρίως στη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, στο βαθμό που ο επιδιωκόμενος σκοπός μπορεί να επιτευχθεί με άλλες, επίσης τεχνολογικά εξελιγμένες, μεθόδους διακρίβωσης και πιστοποίησης της ταυτότητας των προσώπων, όπως η ηλεκτρονική υπογραφή¹⁷⁷.

3.2.5. Προστασία Προσωπικών Δεδομένων.

Στην Ελλάδα το βασικό νομικό πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, καθορίζεται από τους νόμους 2472/97 (Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα) και 2774/99 (Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τηλεπικοινωνιακό τομέα) με τον οποίο η Αρχή Προστασίας Δεδομένων και η Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων έχουν αντίστοιχες αρμοδιότητες όπως ο νόμος αυτός ορίζει. Κάθε συλλογή και επεξεργασία στοιχείων των χρηστών του Διαδικτύου (π.χ. ηλεκτρονική διεύθυνση αλληλογραφίας, διεύθυνση Διαδικτύου κλπ) εμπίπτουν στις διατάξεις των παραπάνω νόμων. Οποιαδήποτε χρήση των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών όπως ορίζονται στο νόμο 2774/99 προστατεύεται από τις ρυθμίσεις για το απόρρητο των επικοινωνιών. Η άρση του απορρήτου σε δημόσιες αρχές είναι επιτρεπτή μόνο για

¹⁷⁷ Βλ. Σ.Βλαχόπουλος, «Βιοϊατρικές εξελίξεις...ό.π, σσ.375-376.

τους λόγους και υπό τους όρους και διαδικασίες που ορίζει ο Ν. 2225/94 όπως ισχύει¹⁷⁸.

Οι περισσότερες νομοθετικές ρυθμίσεις των κρατών, περιλαμβάνουν συνδυασμό μέσων προστασίας του πολίτη από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Για παράδειγμα, ο ν. 2472/97 υιοθετεί ένα τέτοιο συνδυασμό μέσων προστασίας, που διαρθρώνεται σε τέσσερις άξονες: τη θέσπιση προϋποθέσεων θεμιτής και νόμιμης επεξεργασίας, τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων, τη σύσταση Αρχής προστασίας ως κεντρικού οργάνου ελέγχου και τη πρόβλεψη κυρώσεων σε περίπτωση παραβάσεων¹⁷⁹.

Ήδη από τα πρώτα νομικά κείμενα που αφορούν στη προστασία προσωπικών δεδομένων, εμφανίζονται κατάλογοι «ειδικών κατηγοριών» πληροφοριών, στους οποίους περιλαμβάνονται η φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, οι θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η υγεία ή η ερωτική ζωή, ποινικές διώξεις ή καταδίκες. Για την επεξεργασία των συγκεκριμένων πληροφοριών που αποκαλούνται «ευαίσθητες» πληροφορίες, κρίνεται αναγκαία η παροχή πρόσθετων εγγυήσεων¹⁸⁰. Ο ν. 2472/97 θέτει ως κανόνα νομιμότητας της επεξεργασίας, τη συγκατάθεση του υποκειμένου των δεδομένων δηλαδή την ελεύθερη, ρητή και ειδική δήλωση της βούλησής του για την εκτέλεση της επεξεργασίας αφού προηγουμένως έχει ενημερωθεί για βασικά στοιχεία της. Σήμερα, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα βιομετρικά δεδομένα είναι «ευαίσθητα δεδομένα» με την έννοια του νόμου και θα πρέπει να απαγορεύεται η επεξεργασία τους πέραν των πλαισίων, που θέτει η διάταξη του άρθρου 7 ν. 2472/1997 για τα ευαίσθητα δεδομένα. Σε κάθε περίπτωση, εάν ο εκτελών την επεξεργασία βιομετρικών δεδομένων, είναι σε θέση να εξακριβώσει την ταυτότητα του προσώπου βάση των χαρακτηριστικών που συνέλεξε, τίθεται θέμα εφαρμογής του νόμου περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων (Ν. 2472/1997).

Μεταξύ των δικαιωμάτων του υποκειμένου που προβλέπει ο ν. 2472/97 περιλαμβάνονται¹⁸¹:

¹⁷⁸ Βλ. Κ. Μουλίνος, Κ. Καμπουράκη, "E-Business και Προστασία Προσωπικών Δεδομένων...ό.π

¹⁷⁹ Βλ. Μ. Αυγουστιανάκης, «Προστασία του ατόμου...ό.π σσ 690 επ.

¹⁸⁰ Βλ. Γ. Δ. Κυριακόπουλος, «Ασφάλεια και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Οι ρυθμίσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 11/2001, σσ 763-779.

¹⁸¹ Βλ. Μ. Αυγουστιανάκης, «Προστασία του ατόμου...ό.π, σσ. 703-705.

- Το δικαίωμα ενημέρωσης που αποτυπώνεται υπό τη μορφή υποχρέωσης του υπεύθυνου επεξεργασίας να ενημερώνει το υποκείμενο με τρόπο πρόσφορο και σαφή, κατά το στάδιο συλλογής των δεδομένων.
- Το δικαίωμα πρόσβασης του υποκειμένου ονομάζεται το δικαίωμα να γνωρίζει αν υφίστανται επεξεργασία τα προσωπικά του δεδομένα, καθώς και να πληροφορείται για ορισμένα βασικά σημεία της επεξεργασίας.
- Το δικαίωμα αντίρρησης, με το οποίο το υποκείμενο μπορεί να ζητήσει τη διόρθωση, προσωρινή μη χρησιμοποίηση, δέσμευση, μη διαβίβαση, διαγραφή στοιχείων που το αφορούν
- Το δικαίωμα προσωρινής δικαστικής προστασίας, με το οποίο το υποκείμενο μπορεί να ζητήσει από το αρμόδιο, κάθε φορά, δικαστήριο την άμεση αναστολή ή μη εφαρμογή πράξης ή απόφασης που το θίγει, η οποία έχει ληφθεί αποκλειστικά με αυτοματοποιημένη επεξεργασία στοιχείων, εφόσον η επεξεργασία αποβλέπει στην αξιολόγηση της προσωπικότητάς του.

Η Αρχή ελέγχου και προστασίας των παραπάνω ρυθμίσεων ονομάζεται «Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων» με αποστολή την εποπτεία της εφαρμογής του νόμου και την άσκηση των αρμοδιοτήτων που τις ανατίθενται κάθε φορά. Τέλος, ο συγκεκριμένος νόμος προβλέπει κυρώσεις διοικητικές, που επιβάλλονται στους υπεύθυνους επεξεργασίας των δεδομένων, αλλά και ποινικές που προβλέπονται σε περιπτώσεις πράξεων ή παραλείψεων ή σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης σε αποφάσεις της Αρχής. Κατά συνέπεια, με τον ν. 2472/1997 πέραν του γεγονότος ότι αναδεικνύεται το δικαίωμα του πληροφοριακού αυτοκαθορισμού ως στοιχείο της προσωπικότητας, εμπλουτίζεται η προστασία της προσωπικότητας με την προστασία αφενός έναντι και της θεμιτής επεξεργασίας και αφετέρου με προληπτικά μέτρα προστασίας¹⁸².

Η αρχική Συμφωνία Σένγκεν και η Σύμβαση Εφαρμογής της, έχουν υποστεί έντονη κριτική λόγω των σοβαρών προβλημάτων που προκύπτουν για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των προσωπικών δεδομένων. Στην ετήσια Έκθεση

¹⁸² Βλ. Γ. Ν. Γιαννόπουλος, «Προστασία προσωπικών δεδομένων και διασυνοριακή ροή πληροφοριών. Το πρόβλημα του "ικανοποιητικού επιπέδου προστασίας"», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 11/2001, σσ 733-750.

της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα¹⁸³ αναφέρεται ότι αν και έχουν καταβληθεί σημαντικές προσπάθειες βελτίωσης της ασφάλειας του Εθνικού Τμήματος του Συστήματος Πληροφοριών Σένγκεν, εντοπίζονται αρκετά προβλήματα, το σημαντικότερο από τα οποία είναι ότι επιδεικνύει ιδιαίτερη αυστηρότητα όσον αφορά την καταχώριση αλλοδαπών πολιτών στο σύστημα. Η ευκολία με την οποία καταχωρίζονται περιπτώσεις απλής παράνομης εισόδου στη χώρα έχει συχνά ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση καταστάσεων ανισότητας και κοινωνικής αδικίας.

Μεγάλος αριθμός αιτήσεων αντίρρησης πολιτών προς το Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, αφορά περιπτώσεις ταυτοπροσωπίας, όπου ο αιτών υπήρξε θύμα κλοπής ή απώλειας του διαβατηρίου του, το οποίο χρησιμοποιήθηκε παράνομα από τρίτο. Ακόμα και σ' αυτές τις περιπτώσεις όμως, με το πρόσχημα των λόγων ασφαλείας ή ακόμα και λόγω γραφειοκρατίας, η διαγραφή των προσωπικών στοιχείων από τη βάση δεδομένων του συστήματος, καθυστερεί σημαντικά ή μπορεί και να μη πραγματοποιηθεί¹⁸⁴.

Η σύγχρονη επιχειρηματική δραστηριότητα, εγκαθιστά τα κέντρα επεξεργασίας δεδομένων σε χώρες όπου υπάρχει σημαντικά μικρότερο κόστος, το οποίο αναγκαστικά συνδέεται με ανύπαρκτη προστασία των προσωπικών δεδομένων. Σύμφωνα με τη κοινοτική Οδηγία 95/46, «...η διαβίβαση προς τρίτη χώρα δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα...επιτρέπεται μόνο εάν, τηρουμένων των εθνικών διατάξεων...η εν λόγω τρίτη χώρα εξασφαλίζει ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας»¹⁸⁵. Συνειδητοποιούμε ότι ο Ευρωπαίος πολίτης, διατρέχει σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά, το κίνδυνο ηλεκτρονικού διασυρμού, εξαιτίας της ανυπαρξίας δικαιοκρατικής υλοποίησης και δημοκρατικού ελέγχου της Συμφωνίας Σένγκεν. Η ανάπτυξη της διασυνοριακής αστυνομικής συνεργασίας παραμένει συχνά ανεξέλεγκτη καθώς επίσης και η μεταξύ τους ανταλλαγή πληροφοριών, ενώ οι πράξεις των ατόμων που επανδρώνουν το SIS δεν υπόκεινται στον έλεγχο κανενός διακρατικού οργάνου¹⁸⁶.

¹⁸³ Βλ. Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, *Ετήσια Έκθεση 2003*, Εθνικό Τυπογραφείο, στο http://www.dpa.gr/Documents/Gre/Com/annual_report_03.pdf

¹⁸⁴ Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, *Ετήσια Έκθεση 2003...ό.π*

¹⁸⁵ Βλ. Γ. Ν. Γιαννόπουλος, «Προστασία προσωπικών δεδομένων ...ό.π, σσ 733-750.

¹⁸⁶ Βλ. Α. Τσουκαλά, «Η Συνθήκη Σένγκεν...ό.π, σσ 1519-1528.

3.2.6 Χρήση Τεστ DNA

Προκειμένου η δικαιοσύνη να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που ανακύπτουν από την παράνομη χρήση νέων τεχνολογιών, προσέφυγε στην πολιτική εξουσία για τον εμπλουτισμό του νομικού και ανακριτικού οπλοστασίου με επιστημονικές αποδεικτικές μεθόδους, όπως το τεστ DNA. Η νομική κατοχύρωση του τεστ και η αποδεχόμενη ως εκ τούτου επιστημονική του αξιοπιστία οδήγησε στην εκτεταμένη χρήση του τεστ ως βασικού αποδεικτικού μέσου. Η αντιπαραβολή των ιχνών του δράστη προς τα αντίστοιχα στοιχεία του υπόπτου ή κατηγορούμενου και κατά συνέπεια η λήψη DNA, είτε προϋποθέτει σωματική κάκωση είτε συνιστά βαριά προσβολή της προσωπικότητας¹⁸⁷.

Σύμφωνα με το νέο άρθρο 200^A του ΚΠΔ, προβλέπεται η δυνατότητα του Δικαστικού Συμβουλίου να διατάξει την ανάλυση του γενετικού υλικού ενός συγκεκριμένου προσώπου όταν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι έχει διαπράξει κακούργημα με χρήση βίας ή έγκλημα που στρέφεται κατά της γενετήσιας ελευθερίας ή πράξεις συγκρότησης ή συμμετοχής σε οργάνωση. Αν λάβουμε υπόψη και τα άρθρα 2 και 7 του Ν. 2472/1997, από τα οποία συνάγεται ότι οι πληροφορίες που προκύπτουν από την ανάλυση του γενετικού υλικού ενός ατόμου σχετικά με την ταυτότητά του, αποτελούν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, των οποίων η επεξεργασία νομιμοποιείται μόνο κατ' εξαίρεση, τότε είναι λογικό να αναρωτιόμαστε κατά πόσον η διαταγή της ανάλυσης προϋποθέτει την προηγούμενη, έγκυρη συγκατάθεση του υποκειμένου για τη λήψη των απαραίτητων σωματικών στοιχείων ή όχι¹⁸⁸. Αναμφίβολα, η συγκατάθεση του προσώπου θα πρέπει να αποτελέσει αναγκαία προϋπόθεση της λήψης των στοιχείων για την ανάλυση του γενετικού υλικού. Ο κίνδυνος για τη προσωπική ελευθερία από την αντεγκληματική λειτουργία της διάταξης οφείλει να περιοριστεί ερμηνευτικά, υπό το πρίσμα και των λοιπών διατάξεων του νόμου.

Εξάλλου, έχει αποδειχθεί ότι το τεστ ότι δεν ήταν πάντα και τόσο αξιόπιστο όσο φάνταζε στην αρχή. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που έχουν αναφερθεί περιστατικά καταδίκης αθώων λόγω λανθασμένης ερμηνείας ανάλυσης. Ο ίδιος ο επινοητής της μεθόδου ανίχνευσης του DNA, Karl Mullis, αμφισβητεί ευθέως την

¹⁸⁷ Βλ. Σ. Αλεξιάδης, *Ανθρώπινα Δικαιώματα...* ό.π. σσ 40-41.

¹⁸⁸ Βλ. Ε. Παπαϊωάννου, «Η συγκατάθεση του προσώπου στην ανάλυση του γενετικού υλικού του και η νέα διάταξη του άρθρου 200^A ΚΠΔ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2001, σσ 1176-1178.

ιατροδικαστική χρήση του τεστ δηλώνοντας: «Το γεγονός ότι στο τόπο του εγκλήματος βρέθηκε DNA που μοιάζει με το DNA κάποιου υπόπτου, θα μπορούσε να σημαίνει διάφορα πράγματα. Αν βρεις τους δυο πρώτους αριθμούς μιας πιστωτικής κάρτας, μπορείς να αποδείξεις ότι δεν είναι δική μου, εφόσον τα 2 νούμερα δε συμπίπτουν. Δε μπορείς όμως να αποδείξεις ότι είναι δική μου στη περίπτωση που τα νούμερα συμπίπτουν. Χρειάζεται (να είναι γνωστός) ολόκληρος ο αριθμός (εννοεί τα 16 νούμερα της κάρτας) για να το κάνεις. Το δείγμα DNA που συλλέγουν τα ιατροδικαστικά εργαστήρια αντιστοιχεί μόνο στους 2 πρώτους αριθμούς. Έχει λοιπόν τα όριά του»¹⁸⁹.

Δε θα πρέπει επίσης να αγνοείται το σοβαρό ενδεχόμενο αξιοποίησης των γενετικών αρχείων των αστυνομικών αρχών για τη δημιουργία σχετικών αρχείων. Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται εντυπωσιακά τράπεζες γενετικών δεδομένων. Η ύπαρξή τους και μόνο παραβιάζει κατάφωρα τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών και νομιμοποιεί κοινωνικές ανισότητες των δυτικών κοινωνιών μέσα από τη «βιολογικοποίησή» τους¹⁹⁰.

3.2.7. Χρήση διαδικτύου

Στα πρώτα χρόνια της έκρηξης του διαδικτύου, ήταν διάχυτη η πεποίθηση ότι αποτελούσε ένα χώρο ελευθερίας, όπου καθένας μπορούσε να κινηθεί χωρίς κανένα περιορισμό. Ακόμη και σήμερα, η πλειοψηφία των χρηστών βρίσκεται σε μια πλάνη, καθώς πιστεύουν ότι «σερφάρουν» στο διαδίκτυο υπό το καθεστώς της μυστικότητας και της ανωνυμίας. Σαφώς και είναι δικαίωμα του κάθε ατόμου να μη μοιράζεται τις πληροφορίες ή στοιχεία των προσωπικών του δεδομένων ή πληροφορίες που αφορούν το άτομο του με άλλους. Στην πραγματικότητα όμως, ό,τι κυκλοφορεί στο Διαδίκτυο είναι δυνατό να υποκλαπεί.

Στο διαδίκτυο διακινούνται πληροφορίες /δεδομένα που έχουν σχέση με την προσωπική και ιδιωτική σφαίρα του ατόμου. Αρκεί να αναφέρουμε το γεγονός ότι σε ορισμένες πολιτείες των ΗΠΑ, επιτρέπεται η δημοσίευση μέσω του διαδικτύου, όλων

¹⁸⁹ Βλ. Όπως παρατίθεται στον Γεωργίου Χρήστο, «Το τεστ DNA στην ποινική διαδικασία...ό.π, σ.686.

¹⁹⁰ Βλ. Γεωργίου Χρήστος, «Το τεστ DNA ...ό.π, σ.686.

των ιδιωτικών πληροφοριών που αναφέρονται σε όσους έχουν κριθεί ένοχοι προσβολής κατά των ηθών, στο όνομα της προστασίας των θυμάτων τους¹⁹¹. Παρατηρείται όμως ότι η συγκεκριμένη στρατηγική αντί να καθησυχάζει τον πληθυσμό, υποδαυλίζει τον φόβο επιθέσεων. Χιλιάδες οικογένειες που δεν έχουν κανένα λόγο να ανησυχούν, επιδίδονται σε ένα ξέφρενο «κυβερνοσαφάρι», για να μάθουν αν υπάρχουν επιθέσεις στη περιοχή κατοικίας τους, ενώ η ανησυχία τους συνεχώς αυξάνεται.

Κάθε άτομο έχει έννομο συμφέρον να απαιτήσει τη μη διαρροή των στοιχείων του σε αδιάκριτα βλέμματα. Είναι αυτονόητο ότι η εφαρμογή των Θεμελιωδών αρχών και το δίκαιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων έχει εφαρμογή και στην περίπτωση του κυβερνοχώρου. Συνεπώς, η ελεύθερη διακίνηση των ιδεών, ο σεβασμός της αξίας και της προστασίας του ατόμου, η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας το απόρρητο και το απαραβίαστο της επικοινωνίας χρήζουν ανάλογης εφαρμογής¹⁹².

Η ελευθερία του λόγου είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη, ωστόσο, όταν χάριν της ανοχής διαφημίζονται στο διαδίκτυο εγκλήματα όπως είναι η εκπόρνευση ή ο βιασμός ανηλίκου, τότε οφείλει να παρέμβει ο νομοθέτης¹⁹³. Προβλήματα δημιουργούνται, για παράδειγμα, στη περίπτωση της κρυπτογραφίας που αποτελεί μια μέθοδο ασφαλούς διακίνησης πληροφοριών μέσω της κωδικοποίησης δεδομένων (κρυπτογράφηση). Ουσιαστικά η τελευταία γίνεται με τη βοήθεια μαθηματικής διαδικασίας αλγορίθμων και στηρίζεται σε ένα κλειδί που κατέχει τόσο ο αποστολέας όσο και ο παραλήπτης. Αλλά και σε αυτή τη μέθοδο μπορεί να γίνει υποκλοπή κατά τη διαδρομή όταν ο παραλήπτης δεν κατέχει το κλειδί. Από την άλλη πλευρά, η χρήση της κρυπτογραφίας στον τομέα του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου καθιστά

¹⁹¹ Οι λεγόμενοι νόμοι Μέγκαν καθορίζουν στις αστυνομίες πενήντα Πολιτειών των ΗΠΑ, την υποχρέωση της «καταχώρισης» και της «δημόσιας κοινοποίησης» της παρουσίας πρώην σεξουαλικών παραβατών. Μέχρι το Μάιο του 1999, δεκαπέντε Πολιτείες είχαν δημοσιεύσει στο διαδίκτυο το δικό τους μητρώο των καταδικασμένων για προσβολή των ηθών. Η διάρκεια της καταχώρισης στη βάση δεδομένων εφαρμόζεται ισόβια σε δεκαπέντε Πολιτείες, ενώ στη Φλόριντα παραμένουν στο μητρώο Μέγκαν (που είναι διαθέσιμο στο διαδίκτυο) και μετά το θάνατό τους με το πρόσχημα ότι αυτό μπορεί να βοηθήσει τα θύματα να «θέσουν τέλος στο πένθος που οφείλεται στο πόνο τους». Βλ. σχετικά Wacquant L., «Η καταδίωξη των πρώην σεξουαλικών παραβατών»...ό.π, σ. 32.

¹⁹² Βλ. Γ. Ν. Γιαννόπουλος, «Προστασία προσωπικών δεδομένων...ό.π σσ 733-750.

¹⁹³ Βλ. Γ. Λάζος, *Πληροφορική και Έγκλημα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001, σσ. 165 επ.

εφικτή την προσέγγιση και επικοινωνία παρανόμων, μέσω της διακίνησης πορνογραφικού υλικού ή της ανταλλαγής παρανόμων μηνυμάτων από οργανωμένους ή μη εγκληματίες. Σε ένα περαιτέρω επίπεδο ανάλυσης δεν αποκρύπτεται μόνο το περιεχόμενο του παράνομου υλικού αλλά αποφεύγεται και ο εντοπισμός του δράστη. Με δεδομένα τα συγκεκριμένα προβλήματα αλλά και το γεγονός ότι από την ασφάλεια των συναλλαγών και της κυκλοφορίας των πληροφοριών και των δεδομένων στο διαδίκτυο, εξαρτάται η ανάπτυξη της «νέας οικονομίας», θα ήταν αφελές να πιστεύουμε ότι μπορούμε να ελπίζουμε στην «αυτοδιαχείριση του διαδικτύου»¹⁹⁴.

Ο σκοπός της ασφαλέστερης χρήσης του διαδικτύου θέτει ζητήματα τα οποία σχετίζονται με την προστασία των δεδομένων της ιδιωτικής ζωής και την προστασία των δικτύων και της ασφάλειας των στοιχείων και των καταναλωτών¹⁹⁵. Εξέχουσα θέση κατέχουν η Σύμβαση για τη προστασία του ατόμου από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα του Συμβουλίου της Ευρώπης (ν. 2068/1992), η οδηγία 95/46/EK (ν. 2472/1997) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24^{ης} Οκτωβρίου 1995 για τη προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών, και η οδηγία 97/66/EK (ν. 2774/1999) περί επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προστασίας της ιδιωτικής ζωής στον τηλεπικοινωνιακό τομέα. Τα ειδικότερα δικαιώματα που μπορούν να προβάλλουν οι χρήστες του διαδικτύου είναι¹⁹⁶:

- i. *Το δικαίωμα στην ανωνυμία*
- ii. *Το δικαίωμα στη κρυπτογράφηση*
- iii. *Τα γενικά δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων* (Η υποχρέωση καταχώρησης των πληροφοριών για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς, το δικαίωμα ενημέρωσης του υποκειμένου, το δικαίωμα αντίρρησης στη χρήση δεδομένων, κλπ).

Οι πράξεις που τιμωρούνται στις ρυθμίσεις του 370 Α ΠΚ, δεν συνιστούν μόνο προσβολή του εννόμου αγαθού του απορρήτου των επικοινωνιών· ενέχουν

¹⁹⁴ Βλ. Γ. Κυριακόπουλος, «Ασφάλεια και επεξεργασία...ό.π. σσ 763-779.

¹⁹⁵ Βλ. Ι. Αγγελής, «Το νομικό πλαίσιο για την ασφάλεια του κυβερνοχώρου κατά το ελληνικό δίκαιο», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2001, σσ 1293 επ

¹⁹⁶ Βλ. Η. Καστανάς, «Ίντερνετ και προστασία των προσωπικών δεδομένων», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 11/2001, σσ 711-732.

κινδύνους για το έννομο αγαθό του ιδιωτικού βίου υπό τη μορφή των πληροφοριών που συνιστούν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα κάθε ανθρώπου (απόρρητο, ιδιωτικότητα, εκφάνσεις της προσωπικότητας οι οποίες προσβάλλονται από την αθέμιτη παρακολούθηση). Η παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας προσφέρει δυνατότητες πρόσβασης σε πλήθος πληροφοριών που αφορούν το δικαίωμα να ζει κανείς και να σκέπτεται ανώνυμα¹⁹⁷.

Σύμφωνα λοιπόν με την ανάλυση που προηγήθηκε, η αντιμετώπιση και η εξιχνίαση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο αντιμετωπίζει μια σειρά από προκλήσεις ή καλύτερα κινείται πάνω σε ευαίσθητες ισορροπίες. Ειδικότερα, αφορούν τη ελευθερία της επικοινωνίας και το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής, ακόμη και το δικαίωμα πληροφοριακής αυτοδιάθεσης το οποίο προστατεύεται στο Σύνταγμα. Γίνεται κατανοητό ότι η γνώση ευαίσθητων δεδομένων από κερδοσκόπους ή ακόμη και από δημοσιογραφική έρευνα χάριν του δικαιώματος του τύπου για ενημέρωση του κοινού, μπορεί να οδηγήσει το υποκείμενο σε εξευτελισμό ακόμη και στη διαπόμπευση του .

¹⁹⁷Βλ. Νούσκαλης Γ, «Προστασία προσωπικών δεδομένων ...ό.π σ. 677

3.3. ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ

Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει ασχοληθεί διεξοδικά με τους κανόνες μεταχείρισης των κρατουμένων, με αφετηρία το αρ.4§3α' της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τη Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (1950) και στη συνέχεια τους Στοιχειώδεις Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων, τους Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες και τη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών R(89)12 σχετικά με την εκπαίδευση στη φυλακή¹⁹⁸. Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο καθιέρωσε μια διαφοροποίηση ανάμεσα στα επίπεδα απαγορευμένης συμπεριφοράς¹⁹⁹:

1. *Βασανισμός: Σκόπιμες απάνθρωπες μεταχειρίσεις που προκαλούν εξαιρετικά σοβαρούς και σκληρούς πόνους.*
2. *Απάνθρωπες μεταχειρίσεις: Η επιβολή έντονων σωματικών και ηθικών πόνων.*
3. *Εξευτελιστικές μεταχειρίσεις: Άσχημες μεταχειρίσεις που προκαλούν σε αυτούς που τις υφίστανται αισθήματα φόβου, αγωνίας και κατωτερότητας ικανών να τους εξευτελίσουν, να τους υποβαθμίσουν και να κάμψουν ενδεχομένως τη σωματική και ηθική τους αντίσταση.*

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ασχολείται συχνά με ζητήματα προστασίας της ελεύθερης επικοινωνίας των κρατουμένων, καθώς ο έλεγχος της αλληλογραφίας απαγορεύεται στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες. Ακόμη, υπερασπίζεται το δικαίωμα των κρατουμένων στην οικογενειακή ζωή, καθώς οποιοσδήποτε επιπρόσθετος περιορισμός του συγκεκριμένου δικαιώματος θα πρέπει να προβλέπεται από το νόμο, να είναι θεμιτός και να κρίνεται αναγκαίος στα πλαίσια της δημοκρατικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, η υπαγωγή του προσφεύγοντος μέλους της μαφίας σε ειδικό καθεστώς κράτησης που χαρακτηρίζεται από τον αυστηρό περιορισμό των οικογενειακών επισκέψεων και την αυστηρή παρακολούθηση, κρίθηκε απαραίτητη με δεδομένες τις ιδιαιτερότητες της μαφίας και την ξεχωριστή σημασία των οικογενειακών σχέσεων²⁰⁰.

Σε γενικές γραμμές, τα όρια της κατασταλτικής αντεγκληματικής πολιτικής, κατά το στάδιο της έκτισης της ποινής, χαράσσονται από τις διατάξεις που

¹⁹⁸ Βλ. Πιτσελά Α, *Διεθνή Κείμενα Σωφρονιστικής*...ό.π, σς.

¹⁹⁹ Βλ. G. Donna, D. Harris, Leo Zwaak, *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*...ό.π. σσ 180-επ.

²⁰⁰ Βλ. Η. Καστανάς, «Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος ...ό.π.

μνημονεύθηκαν. Η αρχή της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, η προσαρμογή προς αυτήν του περιεχομένου του «σωφρονισμού» και η αναγνώριση των ελάχιστων συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων των κρατουμένων, εξασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο βίωσης και προστασίας των δικαιωμάτων των κρατουμένων²⁰¹.

Ειδικότερα, σε ότι αφορά τη χρήση νέων τεχνολογικών μέσων, ακόμα και ο τομέας της σωφρονιστικής, δεν έμεινε αμέτοχος. Η ηλεκτρονική κατ' οίκον επιτήρηση και η παρακολούθηση με ηλεκτρονικά μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα αποτελεί βασικό θέμα των ποινικών και εγκληματολογικών συνεδρίων κατά την τελευταία δεκαετία, ενώ πολυάριθμα πειράματα έχουν πραγματοποιηθεί, προκειμένου να ελεγχθεί η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής τους στις εναλλακτικές ποινές. Εντούτοις, ούτε ο κίνδυνος προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ούτε το κόστος ή η αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας, φαίνεται πως εμπόδισαν τη διάδοση τέτοιων ποινών²⁰².

Η ηλεκτρονική επιτήρηση, εμφανίσθηκε κατ' αρχήν ως εναλλακτικό μέτρο της στερητικής της ελευθερίας ποινής, και αποβλέπει αφ' ενός στην εκμηδένιση των αρνητικών συνεπειών του εγκλεισμού και αφ' ετέρου στην ενίσχυση των αγαθοποιών παραμέτρων των «εν ελευθερία» ποινών. Η αυξανόμενη χρήση του οδήγησε τις κοινωνίες όπου εφαρμόζεται, σε μια τέτοια διόγκωση του κατασταλτικού μηχανισμού (net widening), ώστε τελικά το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης να εμφανίζει προοδευτικά ένα περισσότερο αυστηρό και τιμωρητικό πρόσωπο. Οι κατάδικοι «χαμηλής διακινδύνευσης» που υπάγονται στη συγκεκριμένη ποινή, θα πρέπει να πληρούν μια σειρά προϋποθέσεων, όπως να διαθέτουν μόνιμη κατοικία, σταθερό εισόδημα (καθώς επιβαρύνονται οικονομικά με ένα μέρος του κόστους της επιτήρησης) και τηλεφωνική σύνδεση. Κατ' αυτό τον τρόπο όμως, παραβιάζεται η αρχή της ισότητας των πολιτών, διότι μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε παραβάτες που ανήκουν σε μεσαίες και ανώτερες οικονομικές τάξεις²⁰³.

Κατά συνέπεια, ανακύπτει μια σειρά ηθικών, νομικών και πρακτικών προβλημάτων. Η διαρκής επιτήρηση (και ιδιαίτερα το «παθητικό σύστημα» των τυχαίων χρονικά τηλεφωνικών κλήσεων), θίγει την ιδιωτική σφαίρα όχι μόνο του

²⁰¹ Βλ. Σ. Αλεξιάδης, *Ανθρώπινα Δικαιώματα...* ό.π, σσ. 15 επ.

²⁰² Βλ. Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα...* ό.π. σ. 113.

²⁰³ Βλ. Δ. Ζημιανίτης, «"Μεταμοντέρνες Ποινές": Η Ηλεκτρονική Επιτήρηση»...ό.π, σ. 463.

υποβαλλόμενου σ' αυτήν, αλλά και των τρίτων (οικογένεια, σύννοικοι), μειώνει το άτομο ενώπιόν τους, δημιουργεί γενικό εκνευρισμό, διαταράσσει το ήπιο οικογενειακό κλίμα και παραβιάζει το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ που κατοχυρώνει το απαραβίαστο της οικογενειακής ζωής. Ένας μικροπομπός εμφυτευμένος στο σώμα μπορεί να εκπέμπει όχι μόνο σήματα ότι ο κατάδικος βρίσκεται στην περιμετρική ζώνη ελέγχου αλλά να στέλνει και ειδικά σήματα σε περίπτωση που υπάρχει αυξημένο ποσοστό αδρεναλίνης, π.χ ένας σεξουαλικός ερεθισμός. Οι διάφοροι τρόποι ηλεκτρονικής επιτήρησης εκλαμβάνονται και ως ψυχικά δεσμά που επηρεάζουν την εσωτερική ελευθερία. Πλήττονται, κατά συνέπεια, τα βασικά δικαιώματα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας²⁰⁴. Η κατ' οίκον κράτηση, συνδυαζόμενη με ηλεκτρονική παρακολούθηση, αποτελεί μια σύγχρονη μετεξέλιξη του πανοπτικού σχήματος του J.Bentham, μέσα από ένα διαρκή, αόρατο έλεγχο. Ο παραβάτης γνωρίζει ότι ανά πάσα στιγμή παρακολουθείται, χωρίς να μπορεί να αντιδράσει.

Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω, αναφέρεται και η χρησιμοποίηση των διαθέσιμων καταχωρισμένων στοιχείων για τους δράστες στην εγκληματολογική έρευνα και στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης. Παρά τις εγγυήσεις που προβλέπονται από το νόμο περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων, όπως για παράδειγμα, η χρησιμοποίηση των στοιχείων με σύμφωνη γνώμη του εγκλείστου ή μετά από υπολογισμό του ατομικού του συμφέροντος, παραμένει ασαφές αν αυτές οι προϋποθέσεις τηρούνται για τη χρήση των στοιχείων²⁰⁵.

Στις ΗΠΑ, με αφετηρία τις αρχές του σεβασμού στο δικαίωμα της ζωής και της άρσης των εγγυήσεων και των ασφαλιστικών δικλείδων του αμερικάνικου συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης προκειμένου για τρομοκράτες, η αντί-τρομοκρατική νομοθεσία, υιοθετεί τις εξής ρυθμίσεις²⁰⁶:

- Οι τρομοκράτες δεν καλύπτονται από τους νόμους για την προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων
- Το τεκμήριο υπέρ της ελευθερίας κάμπτεται με την παρατεταμένη κράτηση υπόπτων και τη μη γνώση του αποδεικτικού υλικού από τον κατηγορούμενο

²⁰⁴ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, «Η ηλεκτρονική επιτήρηση ...ό.π, σ. 931.

²⁰⁵ Βλ. Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα*, ...ό.π. σ110 επ.

²⁰⁶ Βλ. Γ. Πανούσης, «Ανασφάλεια...ό.π, σ.1161.

- Τα βασανιστήρια θεωρούνται αποδεκτή ανακριτική μέθοδος προκειμένου να αποσπαστεί η ομολογία
- Οι εγγυήσεις για την ανεξαρτησία των δικαστηρίων θυσιάζονται υπέρ των στρατοδικείων
- Ο ρόλος του συνηγόρου περιορίζεται σε αυτόν του διακοσμητικού στοιχείου, εφόσον η ίδια η δίκη δεν είναι δίκαιη
- Οι αντίθετες απόψεις διώκονται, ενώ ο πατριωτισμός ταυτίζεται με την κατάδοση.

Τα δικαιώματα των κρατουμένων απέχουν πολύ από το να εφαρμόζονται ακόμη και στην αναπτυγμένη ευρωπαϊκή ήπειρο. Παρά τα όσα προβλέπουν οι διεθνείς και οι ευρωπαϊκές συμβάσεις, οι συνθήκες που επικρατούν σε πάρα πολλά ευρωπαϊκά σωφρονιστήρια, είναι απαράδεκτες. Ακόμα και οι ελληνικές φυλακές χαρακτηρίζονται από υπερκορεσμό και έλλειψη στελέχωσης με προσωπικό. Αναφέρουμε ενδεικτικά²⁰⁷:

- Τη κακή μεταχείριση η οποία κλιμακώνεται από κτυπήματα ή βίαιη συμπεριφορά μέχρι τη σκληρή συμπεριφορά κατά την ανάκριση ή τα πραγματικά βασανιστήρια: φάλαγγα, ηλεκτροσόκ, στέρηση τροφής ή νερού.
- Τη δημιουργία κοινών ανακριτικών ομάδων, με συμμετοχή ξένων αστυνομικών που θα διενεργούν απευθείας ανακρίσεις.
- Τη νομιμοποίηση της γενικευμένης χρήσης ειδικών ανακριτικών τεχνικών.
- Τη προώθηση προγράμματος καταγραφής του «προφίλ» των εγκληματιών, με βάση φυσικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά των υπόπτων.

Ο ενιαίος χώρος «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» έχει μετατραπεί σε πεδίο συνεχούς παρακολούθησης, αβεβαιότητας και αυθαιρεσίας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, εξαγγέλθηκε πρόσφατα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο το «Πρόγραμμα της Χάγης» που κινείται σε ένα επίπεδο ρυθμίσεων που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη προώθηση της ασφάλειας, προκαλώντας ταυτόχρονα προβλήματα στο τομέα της προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών²⁰⁸. Η «ασφάλεια» ως το μόνο από

²⁰⁷ Βλ. «Το παγκόσμιο νομικό "δίχτυ ασφαλείας"», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 25.1.2004 όπως παρατίθεται στο παράρτημα του άρθρου του Γ. Πανούση. «Ανασφάλεια – Το σκιάχτρο της παγκοσμιοποίησης»...ό.π, σ.1164.

²⁰⁸ Βλ. Γ. Π. Νικολόπουλος, «Κατασκευάζοντας έναν ευρωπαϊκό χώρο...ό.π, σ.325.

τα τρία στοιχεία του ενιαίου χώρου που επιδιώκεται να εξασφαλισθεί σε υψηλό επίπεδο, ενισχύεται με τη λήψη κατάλληλων μέτρων για τον έλεγχο των «εξωτερικών συνόρων». Όλα αυτά όμως, μεταφράζονται σε διεύρυνση των ήδη υπαρχόντων κατασταλτικών πολιτικών που συνιστούν διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου²⁰⁹.

Έχουν πια εγκαταλειφθεί οι παλιές ανθρωπιστικές αντιλήψεις για το ρόλο του σωφρονισμού στη διαδικασία κοινωνικής επανένταξης του παραβάτη. Η ένταση της ποινικής καταστολής εξαρτάται πλέον από τη κατάσταση στην αγορά εργασίας και χαράσσεται με βάση οικονομικά κριτήρια²¹⁰. Στο σημερινό κόσμο της παγκοσμιοποίησης, της ελεύθερης οικονομίας και της ελευθεροποίησης των συναλλαγών, κυριαρχούν οι ανεξέλεγκτοι κανόνες αγορών. Κατά ένα μεγάλο μέρος υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Πολιτειών, αυτές οι δυνάμεις και σχέσεις παραγωγής αντιπροσωπεύουν πλέον ένα ηγεμονικό καθεστώς που βρίσκεται πάνω από την οικονομική και πολιτική επικράτηση των κρατών σε όλη την υδρόγειο. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο αμερικανικός σωφρονιστικός μηχανισμός, ο οποίος έχει εξελιχθεί σε μια ιδιαίτερα κερδοφόρα επιχείρηση καθώς με τον μαζικό εγκλεισμό έχουν μειωθεί οι δείκτες ανεργίας (γιατί οι περισσότεροι άνεργοι είναι φυλακισμένοι), δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας στο σωφρονιστικό σύστημα και εξασφαλίζονται σημαντικά κέρδη για τις επιχειρήσεις από τη κοινωνική εργασία των κρατουμένων²¹¹.

Ο εγκλεισμός του κρατουμένου γίνεται πλέον αντιληπτός ως μέθοδος παραδειγματικής τιμωρίας ενός ατόμου που κανείς δεν θέλει -και δεν σκοπεύει- να βοηθήσει να βγει μια μέρα από τη φυλακή. Η σωφρονιστική πολιτική, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια στα ισχυρά δυτικά κράτη, δεν είναι σε καμία περίπτωση εγγυητική της διαφύλαξης και της προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η παρακμή του κοινωνικού κράτους είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την ακμή του ποινικού με κύρια χαρακτηριστικά την αύξηση του αριθμού των φυλακισμένων, τον έλεγχο ενός διαρκώς αυξανόμενου αριθμού ατόμων στο περιθώριο του σωφρονιστικού συστήματος, τη διόγκωση του ποινικού τομέα στους κόλπους της δημόσιας διοίκησης και τη συνεχή αύξηση των μαύρων φυλακισμένων και γενικότερα των αλλοδαπών²¹².

²⁰⁹ Βλ. Γ. Π. Νικολόπουλος, «Κατασκευάζοντας έναν ευρωπαϊκό χώρο...ό.π, σ.327.

²¹⁰ Βλ. Γ. Π. Νικολόπουλος, «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης...ό.π, σ. 6.

²¹¹ Βλ. L. Wacquant, «Η φυλάκιση των «επικίνδυνων τάξεων...ό.π, σ.56.

²¹² Βλ. D. Downes, «The macho penal economy, Mass incarceration in the United States- a European perspective», *Punishment and Society*, vol 3 (1), 2001, p 61-80.

Η αλματώδης αύξηση του αριθμού των κρατουμένων μέσα σε λίγα χρόνια και ο εξίσου πρωτοφανής πολλαπλασιασμός των σωφρονιστικών καταστημάτων εμφανίζεται ως ασφαλής απόδειξη της αποτελεσματικότητας του έργου που έχουν να παρουσιάσουν στον τομέα της πάταξης της εγκληματικότητας. Στην άσκηση διωκτικών, δικαστικών και σωφρονιστικών πολιτικών δύσκολα μπορεί να αποκρυφτεί ο ρατσιστικός χαρακτήρας. Σε κάθε φυλακή των Ηνωμένων Πολιτειών, για παράδειγμα, η εκπροσώπηση των μη λευκών κοινοτήτων είναι πολύ υψηλότερη από την αναλογία των κοινοτήτων αυτών στον πληθυσμό της περιοχής. Ενώ οι λευκοί υποεκπροσωπούνται στη φυλακή, οι μη λευκοί φυλακίζονται σε ποσοστά που υπερβαίνουν κατά πολύ το ποσοστό τους στον συνολικό πληθυσμό αλλά και την πραγματική εμπλοκή τους σε παραβατικές συμπεριφορές²¹³.

Οι νεαροί αфроαμερικανοί και, δευτερευόντως, οι ισπανόφωνοι, συνιστούν τα σοβαρότερα θύματα της ρατσιστικής απονομής της δικαιοσύνης καθώς έχουν 9 φορές περισσότερες πιθανότητες από τους λευκούς να φυλακιστούν, ενώ όταν η κατηγορία σχετίζεται με ναρκωτικά οι πιθανότητες αυτές είναι 48 φορές περισσότερες από εκείνες που περιμένουν έναν λευκό συνομήλικό τους. Η ακραία εκδοχή αυτής της διάκρισης αφορά τη συστηματική επιβολή της θανατικής ποινής σε μαύρους καταδικασμένους για τη δολοφονία λευκών, κάτι που δεν συμβαίνει με εκείνους που καταδικάζονται για τη δολοφονία μαύρων²¹⁴.

Υπάρχει ταυτόχρονα, και η πραγματικότητα των φυλακών απομόνωσης, που έχουν χαρακτηριστεί «βασανιστήριο» από τις διεθνείς οργανώσεις υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά η εφαρμογή τους έχει μια διπλή χρησιμότητα για το σύγχρονο αυταρχικό κράτος. Αφενός μεν να σπάσει τους «σκληρούς» αντιπάλους της κρατικής νομιμότητας και αφετέρου να εμφανίσει κάποιες κατηγορίες υποδίκων ή καταδίκων σαν πραγματικά θηρία, για τους οποίους απαιτούνται αληθινά κλουβιά²¹⁵. Το νέο σύστημα κράτησης που εφαρμόζεται στους πολιτικούς αδικηματίες παραβιάζει τον βασικό κανόνα του σωφρονιστικού συστήματος όπως είναι διατυπωμένο στο αρ. 3 του Σωφρονιστικού Κώδικα που απαγορεύει κάθε δυσμενή

²¹³ Για παράδειγμα, οι μαύροι, αν και αντιπροσωπεύουν το 13% των χρηστών ναρκωτικών (ποσοστό που αντιστοιχεί στο δημογραφικό τους βάρος) αποτελούν το ένα τρίτο των συλληφθέντων και τα τρία τέταρτα των φυλακισθέντων ατόμων για παραβάσεις της νομοθεσίας των ναρκωτικών. Βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας...*ό.π, σσ 117 επ.

²¹⁴ Βλ. Θ. Παπαθεοδώρου, *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική...*ό.π, σσ. 244 επ.

²¹⁵ Βλ. Δ. Γιαννουλόπουλος, «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες στις ΗΠΑ...»ό.π, σσ.1387 επ.

διακριτική μεταχείριση των κρατουμένων, ιδίως εκείνη που βασίζεται στη φυλή, το χρώμα, την εθνική καταγωγή, το θρήσκευμα και κυρίως τις ιδεολογικές πεποιθήσεις²¹⁶.

Παρατηρούμε λοιπόν τις επιδράσεις του σύγχρονου προτύπου της «διαχειριστικής δικαιοσύνης» («actuarial justice») στη λειτουργία του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, που υιοθετεί μια διαβαθμισμένη αντίδραση στο έγκλημα ανάλογα με το βαθμό επικινδυνότητας του παραβάτη. Ειδικότερα, στο σωφρονιστικό τομέα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται παρακμή του προνοιακού μοντέλου μεταχείρισης των κρατουμένων και ανάδειξη ενός περισσότερο «ανταποδοτικού προτύπου δικαιοσύνης» που χαρακτηρίζεται από τιμωρητικές και εξουδετερωτικές λειτουργίες της ποινής²¹⁷.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι το θεσμικό τοπίο στον τομέα της σωφρονιστικής, σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πολιτικών ελευθεριών υφίσταται μια άνευ προηγουμένου σκλήρυνση, ανατρέποντας μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα πολύτιμες κατακτήσεις της μεταπολεμικής διεθνούς κοινότητας. Πρόκειται για ένα πυκνό πλέγμα κρατικών συμπεριφορών, άλλοτε βασισμένων σε πρόσφατες σχετικές διατάξεις και άλλοτε απολύτως άτυπων, που σηματοδοτεί μια στροφή σε αντιλήψεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα που, τουλάχιστον στα λόγια, έχουν κριθεί εδώ και δεκαετίες ασύμβατες με κάθε έννοια σύγχρονου κράτους δικαίου.

²¹⁶ Βλ. Κ. Π. Οικονομίδης, «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας: Σύντομος απολογισμός των πέντε πρώτων ετών λειτουργίας της» στο *Κρατούμενοι και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, επιμ. Σπινέλλη Κ.Δ και Τσήτσουρα Α, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Σάκκουλας, Αθήνα, 1996, σσ 85-92.

²¹⁷ Βλ. Γ. Π. Νικολόπουλος, «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης...ό.π, σσ. 10-11.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι νέες τεχνολογίες που αναλύθηκαν προηγουμένως, οι οποίες χρησιμοποιούνται από την εκάστοτε κυβέρνηση, υπό το πρίσμα των στρατηγικών της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, της επίτευξης της δημόσιας ασφάλειας και της διατήρησης της τάξης, δεν έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν τις συνθήκες για μια ασφαλέστερη κοινωνία. Τα τελευταία χρόνια, στο όνομα της ασφάλειας από τη τρομοκρατία και άλλες μορφές βίας, καταλύονται δημοκρατικοί θεσμοί ενώ συχνά προβάλλει το ψευδοδίλλημα «Ασφάλεια ή Δημοκρατία; Ελευθερίες ή Αποτελεσματικότητα;». Η ιστορική μνήμη διδάσκει ότι οι αντιτρομοκρατικές νομοθεσίες έχουν καταλήξει στις χειρότερες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γι' αυτό κρίνεται σκόπιμο να υπερισχύσει η προστασία και η υπεράσπιση της ελευθερίας αυτών που διαφωνούν (κι όχι αυτών που συντάσσονται). Η ελευθερία συμπληρώνει τη βία, όταν υπερασπιζόμαστε την ελευθερία κι όχι τους ελεύθερους ανθρώπους²¹⁸. Από το 2000 και μετά, για παράδειγμα, αρχίζουν να εισάγονται νομοθετικά, αλλά και μέσω των Κανόνων που εκδίδουν οι Ανεξάρτητες Αρχές των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ολοένα και περισσότερες «εξαιρέσεις» από το κανόνα απαγόρευσης επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εκτός αν συντρέχουν ορισμένες ειδικές προϋποθέσεις. Οι παράγοντες που συνέβαλλαν σ' αυτή την αλλαγή είναι γνωστοί, με προεξάρχοντες αφενός μεν τη πιεστική ανάγκη να καταπολεμηθεί η διεθνής τρομοκρατία, αφετέρου δε τις απεριόριστες δυνατότητες που παρέχει η τεχνολογία στην καταδυνάστευση του ιδιωτικού χώρου των πολιτών. Όταν ο νομοθέτης ασχολείται με το αν θα πρέπει, σε ακραίες περιπτώσεις, να επιτρέψει βαριές και κατάφωρες παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων χάριν της σωτηρίας υπέρτερων έννομων αγαθών, τότε το κράτος δικαίου έχει παύσει να υπάρχει. Τούτο συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν προς αποφυγήν μιας τρομοκρατικής ενέργειας, που ενδέχεται να έχει εκατοντάδες θύματα, επιτρέπονται τα βασανιστήρια. Εξάλλου, η εισαγωγή σε ένα νομικό σύστημα, μεθόδων που καταλύουν το κράτος δικαίου, χάριν της προστασίας του κράτους δικαίου, αποτελεί σχήμα οξύμωρο²¹⁹.

²¹⁸ Βλ. Γ. Πανούσης, «Ανασφάλεια...ό.π. σσ.1153-1165.

²¹⁹ Βλ. Γ. Πανούσης, «Ανασφάλεια...ό.π. σ. 1160.

Παρά το υψηλό επίπεδο του ευρωπαϊκού νομικού μας πολιτισμού, αποδεικνύεται ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι δικονομικές εγγυήσεις, δοκιμάζονται και παραβιάζονται για διάφορους λόγους, γεγονός που δικαιολογεί τη συνεχή επαγρύπνηση, καθώς και τη λήψη μέτρων όχι για το ελάχιστο επίπεδο προστασίας τους, αλλά για το μεγαλύτερο δυνατό. Με αφορμή, για παράδειγμα, την σχεδιαζόμενη καθιέρωση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού ποινικού δικαστικού χώρου («Corpus Juris»), εύλογο είναι να αναρωτιέται κανείς αν αξίζει, για την αποκλειστική προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να θεσπιστεί για πρώτη φορά ένας ευρωπαϊκός ποινικός κώδικας που θα αποκλίνει από θεμελιώδεις αρχές του ποινικού δικαίου²²⁰. Η παγκοσμιοποίηση του οικονομικού συστήματος, η ταχεία ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών και η επιρροή από υπερεθνικούς οργανισμούς έχει διαμορφώσει πολιτισμικά πρότυπα και αξίες βασισμένες στο χρήμα και τα οικονομικά κίνητρα και κριτήρια.

Παράλληλα, με την αυξανόμενη επίδραση διεθνών δυνάμεων στη πολιτική μιας χώρας μετακινούνται πολιτικές ιδεολογίες και πρακτικές από μια χώρα σε άλλη. Η εμπορευματοποίηση του θεσμού της φυλακής, για παράδειγμα, πραγματοποιήθηκε στις δυο χώρες για λόγους καθαρά οικονομικούς εφόσον δυο από τις μεγαλύτερες εταιρίες που διαχειρίζονται φυλακές στις ΗΠΑ επέκτειναν τις δραστηριότητές τους και στην Ευρώπη και στην Αυστραλία στη δεκαετία του '90²²¹. Συχνά αναφερόμενες ως «βιομηχανία της αστυνομίας» (“police-industrial”) ή συγκροτήματα «ποινικών υπηρεσιών» (“penal-service” complexes) αυτές οι «δημόσιες-ιδιωτικές»²²² μορφές ελέγχου του εγκλήματος μπορούν να συμβάλουν σε πολυεθνικά κέρδη δεδομένου ότι δημιουργούν ταυτόχρονα νέες μορφές επιτήρησης και σωφρονισμού. Συγχωνεύσεις, συνεργασίες, δημιουργίες θυγατρικών εταιριών σε διεθνές επίπεδο αποφέρουν σημαντικά κέρδη. Κατά συνέπεια, ο ρόλος των ιδιωτικών εταιριών πρέπει να ληφθεί ως καθοριστικός στην «μεταφορά» πολιτικών από μια χώρα σε μια άλλη.

Η αντεγκληματική πολιτική, όπως διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια, κατευθύνεται προς τη μαζική επιτήρηση και συλλογή πληροφοριών, το διαχωρισμό

²²⁰ Βλ. Ι. Μανωλεδάκης, *Η νέα διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου...* ό.π, σ.35.

²²¹ Πρόκειται για τεράστιες επιχειρήσεις όπως η Wackenhut και η Corrections Corporation of America (CCA) που παρόλο που υπάρχει μεγάλο περιθώριο εκμετάλλευσης της αγοράς των ΗΠΑ ήδη έχουν επεκταθεί σε πολλά μέρη του πλανήτη. Περισσότερα βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας...* ό.π, σς.

²²² Βλ. L. Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας...* ό.π, σς.

και κοινωνικό αποκλεισμό ομάδων πληθυσμού. Ενώ ο Ευρωπαϊκός δικαιοκός πολιτισμός συνεχίζει να υπερασπίζεται την αρχή «κανένα έγκλημα, καμιά ποινή χωρίς νόμο», θεσπίζονται και επιβάλλονται καταχωρίσεις προσωπικών δεδομένων, διακριτικές παρακολουθήσεις, όχι ως κυρώσεις εγκληματικών πράξεων αλλά ως μέτρα δικαιολογούμενα με βάση υποψίες για επικινδυνότητα. Ταυτόχρονα, περιορίζονται οι ελευθερίες των πολιτών, προσβάλλεται το ιδιωτικό απόρρητο και ατομικά δικαιώματα, φυλακισμένοι βασανίζονται ή χρησιμεύουν ως πειραματόζωα για δόκιμες νέων, εξελιγμένων ανακριτικών μεθόδων²²³.

Η παρούσα κατάσταση υπαγορεύει την ανάγκη σύγκλισης και συγκερασμού απόψεων σε διεθνές επίπεδο, για την από κοινού αντιμετώπιση της υπάρχουσας εγκληματικότητας. Μια τέτοια προσπάθεια γίνεται από πλευράς Ο.Η.Ε. που έχει άξονες τη πρόληψη του εγκλήματος και τη ποινική δικαιοσύνη. Υπάρχουν χώρες (κυρίως στη Λατινική Αμερική και στην Ασία) που ζητούν αρωγή για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας. Όμως, για ένα τόσο ευρύ γεωγραφικά χώρο, όπως είναι οι 190 περίπου χώρες μέλη του Ο.Η.Ε., είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπάρξει σαφήνεια στα μέτρα. Παράλληλα, οι εθνικές παραδόσεις και οι τοπικές προσηλώσεις αποτελούν εμπόδια στη προσπάθεια για παγκόσμια συνεργασία²²⁴.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης κινείται ανάμεσα στην πραγματικότητα και την ψευδαίσθηση, τον ενθουσιασμό και την απογοήτευση. Προικισμένο με ένα νομικό σύστημα τέτοιο ώστε να αντιπροσωπεύει τη συμπεριφορά των ιδίων των κρατών που το απαρτίζουν, φαίνεται πως έχει αναλάβει το έργο του ελέγχου της κρατικής εξουσίας προκειμένου να διαφυλάξει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κι ενώ το Συμβούλιο δύναται να αποδείξει ότι είναι σε θέση να λαμβάνει αποφάσεις για διεθνή θέματα χωρίς τη σφραγίδα αποδοχής των ΗΠΑ, όταν πρόκειται για κρίσεις όπου διακυβέυονται ζωτικά συμφέροντα των ΗΠΑ, η έλλειψη της ιδιότητας του μέλους δεν μπορεί να παρεμποδίσει την άσκηση αποτελεσματικής επιρροής των ΗΠΑ στις υποθέσεις του Συμβουλίου²²⁵. Ταυτόχρονα, ο αριθμός των ευρωπαϊκών χωρών που προστίθενται στη συνεργασία στον Τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής, έχει αυξήσει τη πολυπλοκότητα του Συμβουλίου. Αυτό συμβαίνει επειδή συγχέεται το πεδίο αναφοράς των κανόνων, των δράσεων και των πληροφοριών. Από την άλλη

²²³ Βλ. Ν.Α. Παρασκευόπουλος, «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς...ό.π, σσ. 605-620.

²²⁴ Βλ. Ν.Α. Παρασκευόπουλος, «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς...ό.π, σσ.610-611.

²²⁵ Βλ. Κ. Π. Οικονομίδης, «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη πρόληψη των βασανιστηρίων...ό.π, σσ 85-92.

πλευρά, η προσπάθεια πραγμάτωσης ενός ενιαίου χώρου «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τείνει να γίνει μονόπλευρη, εφόσον εστιάζει μονάχα στην επίτευξη της ασφάλειας. Παρά τις διακηρύξεις, έχει γίνει αισθητό ότι υπάρχει ένα έλλειμμα σε εξειδικευμένες αναφορές σε όρια και εγγυήσεις. Έτσι οι εγγυήσεις μετακινούνται από το επίπεδο του αυτονόητου σε αυτό του ξεπερασμένου²²⁶. Η προσπάθεια για τη πραγμάτωση του ενιαίου χώρου «ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» μπορεί να πραγματωθεί μόνο με ισόρροπη φροντίδα για την εγγύηση των ατομικών ελευθεριών, με το περιορισμό της φτώχειας και της κοινωνικής εξαθλίωσης, την ανθρώπινη υποδοχή των ξένων και την κοινωνική δικαιοσύνη οι οποίες αποτελούν συστατικό στοιχείο αυτού του χώρου. Το ποινικό δίκαιο δε μπορεί να παραβιάσει τα κεκτημένα του φιλελεύθερου κράτους δικαίου και την υποχρέωση προστασίας του πολίτη από την κατασταλτική λειτουργία του ποινικού δικαίου, ιδίως μάλιστα όταν οι κοινωνικές προκλήσεις για αύξηση της καταστολής παρουσιάζονται να είναι μεγαλύτερες. Οι υφιστάμενες δικαιοκτικές ρυθμίσεις χρειάζεται να επαναπροσδιορισθούν στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης και των προόδων της τεχνολογίας, παράλληλα προς τον εκσυγχρονισμό των διωκτικών μεθόδων και διαδικασιών, προκειμένου αυτές να καταστούν αποτελεσματικές²²⁷.

Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Γ. Κασιμάτης²²⁸: *«Οι ατομικές ελευθερίες, τα κοινωνικά δικαιώματα και τα πολιτικά δικαιώματα συνθέτουν μαζί την "ενιαία θέση" (status) της ανθρώπινης προσωπικότητας στο σύγχρονο δημοκρατικό κράτος. Μόνο οι ατομικές ελευθερίες, χωρίς κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα, και αντίστροφα, δεν διασφαλίζουν το πρόσωπο και την ανάπτυξή του μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Απαιτείται ο συνεχής συνδυασμός: της αποχής του κράτους από πράξεις προσβολής της προσωπικότητας, της θετικής προστασίας και προαγωγής της και της ενεργού συμμετοχής του πολίτη στην πολιτική ζωή και στις κρατικές λειτουργίες. Η "ενέργεια" και η αποτελεσματικότητα κάθε κατηγορίας συνδέονται αναπόσπαστα με τη λειτουργία των άλλων κατηγοριών. Η λειτουργική αυτή σύνδεση της σχέσης κράτους και προσώπου αποτελεί την ουσιαστική βάση της δημοκρατίας».*

²²⁶ Βλ. Ν.Α. Παρασκευόπουλος, «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς...ό.π., σ.619.

²²⁷ Βλ. Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα*...ό.π. σ 110 επ.

²²⁸ Βλ. Γ. Κασιμάτη, *Συνταγματικό Δίκαιο*, α', *Οι λειτουργίες του κράτους*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1980, σελ.155-156. Όπως παρατίθεται στον Γ.Π. Νικολόπουλο, *«Σύγχρονες διεθνείς τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής*...ό.π., σ 18.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Α). Σχολιασμός της παρούσας κατάστασης.

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και της επιστήμης της πληροφορικής συνετέλεσαν στη διαμόρφωση ενός νέου, ιδιότυπου αγαθού κεφαλαιώδους σημασίας, της πληροφορίας αλλά και στην εξοικείωση του ανθρώπου με ποικίλες εκφάνσεις του πληροφορικού αγαθού (υπολογιστές, τράπεζες δεδομένων, ηλεκτρονικές συναλλαγές, διαδίκτυο). Παράλληλα, η εξέλιξη στο χώρο της βιοτεχνολογίας και της βιοϊατρικής έδωσε ελπίδα σε χιλιάδες ανθρώπους που υποφέρουν από ανίατες ασθένειες (κλωνοποίηση, μεταμοσχεύσεις), ενώ ταυτόχρονα συνετέλεσε στην ανάπτυξη των διαδικασιών ταυτοποίησης ενός προσώπου και ανίχνευσης του ψεύδους.

Εντούτοις, οι παρενέργειες αυτών των εξελίξεων έχουν καταστεί μέρος της καθημερινής ζωής όλων μας, τόσο εκείνων που με τις αποφάσεις τους προκαλούν αβεβαιότητα γιατί κερδίζουν από αυτήν όσο και εκείνων - που είναι και οι περισσότεροι - οι οποίοι απλώς υφίστανται την αβεβαιότητα χωρίς να είναι σε θέση να την ελέγξουν ή να τη σταματήσουν. Είμαστε όλοι αντιμέτωποι και αλληλέγγυοι ταυτόχρονα με κοινούς κινδύνους, με κοινά, τυφλά χτυπήματα που εξαπολύονται από δύσκολα εντοπίσιμους εχθρούς²²⁹. Δεδομένου ότι πλέον η αβεβαιότητα κυριαρχεί, λαμβάνονται αποφάσεις και μέτρα με την επίφαση ότι ο κίνδυνος αποτελεί ήδη πραγματικότητα. Έτσι, στόχος της αντεγκληματικής πολιτικής δεν είναι πια η αντιμετώπιση της εγκληματικότητας αλλά η διαχείριση ομάδων κινδύνου με τη χρήση νέων τεχνικών.

Αυτό που απέδειξαν τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου είναι ότι η επιστήμη και η τεχνολογία - που ορίζουν τον νεοτερικό πολιτισμό - αποτελούν επίσης και την αχίλλειο πτέρνα του. Οι υπηρεσίες πληροφοριών παγκοσμίως και το διεθνές σύστημα ελέγχου Echelon, δεν κατάφεραν να προβλέψουν τί θα συνέβαινε, ακόμα κι αν δεν ήταν άγνωστο στο διεθνές ισλαμικό τρομοκρατικό δίκτυο. Το διαδίκτυο καθιστά ανίσχυρους τους μηχανισμούς της αστυνομίας, που αποδεικνύονται εξαιρετικά αργοί για να αντιμετωπίσουν το παγκόσμιο περιβάλλον ανταλλαγής δεδομένων²³⁰. Όλες αυτές οι συνέπειες αποδίδονται στερεοτυπικά με την έκφραση ότι το δίκαιο είναι

²²⁹ Βλ. Α. Λουλούδη., Β. Γεωργιάδου, Γ. Σταυρακάκη, *Φύση, κοινωνία, επιστήμη στην εποχή των «τρελών αγελάδων»:* διακινδύνευση και αβεβαιότητα, Αθήνα, Νεφέλη, 1999, σ. 96 επ.

²³⁰ Βλ. Χάϊδου Α., *Εγκληματολογικά Κείμενα...*ό.π, σ. 96.

αναγκασμένο να ακολουθεί τις εξελίξεις της τεχνολογίας. Ταυτόχρονα όμως αυξάνονται οι κίνδυνοι προσβολής των ατομικών δικαιωμάτων και ο νομοθέτης βρίσκεται ενώπιον καινοφανών προβλημάτων. Το μοντέλο αντιμετώπισης της εγκληματικότητας που προωθείται παγκοσμίως από τη μοναδική υπερδύναμη, τις ΗΠΑ, κινείται στη λήψη βραχυπρόθεσμων μέτρων θωράκισης, αντί να αλλάξει η πολιτική που δημιουργεί την ανασφάλεια. Έτσι, λαμβάνονται νομοθετικά μέτρα που οδηγούν σε συρρίκνωση των ατομικών ελευθεριών²³¹.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, οι νομοθετικές αλλαγές που συντελούνται σε όλα τα επίπεδα τα τελευταία χρόνια, φοβίζουν και προβληματίζουν, προδιαγράφοντας ένα αβέβαιο μέλλον. Η φιλελεύθερη φυσιогνωμία του ευρωπαϊκού ποινικού δικαίου δοκιμάζεται από την αθρόα εισβολή εισαγόμενης νομοθεσίας άλλης κουλτούρας, που παράγεται σε διεθνή κέντρα εξουσίας και νοθεύει το ευρωπαϊκό ποινικό σύστημα. Αλλά και η Ελλάδα, συμμετέχοντας ως χώρα σε μηχανισμούς διακρατικής και περιφερειακής συνεργασίας, δέχεται άμεσα πιέσεις και επιρροές ενώ είναι μελαγχολική η διαπίστωση ότι απειλούνται περισσότερο οι δημοκρατικές αξίες, οι πολιτικές και κοινωνικές κατακτήσεις και γενικότερα όλο το οικοδόμημα των φιλελεύθερων εγγυήσεων²³².

Τα ατομικά δικαιώματα και η αξία του ανθρώπου ουδέποτε κατίσχυσαν απόλυτα στη πράξη, αφού ανέκαθεν ο σεβασμός τους αποτελούσε όχι μόνο διαρκές αίτημα, αλλά και μόνιμο αντικείμενο διαπάλης μεταξύ αντίρροπων δυνάμεων. Εκείνο που τουλάχιστον θεωρείτο δεδομένο ήταν η θεσμική τους κατοχύρωση. Μέχρι σήμερα, η όποια παραβίασή τους, στα πλαίσια του νομικού μας πολιτισμού, ήταν πραγματική κι όχι θεσμική. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, βαθμιαία και ανεπαίσθητα, η αμφισβήτηση των ατομικών δικαιωμάτων και η παραβίαση των αρχών που τα προστατεύουν παύει να είναι αποκλειστικά πραγματική και αρχίζει να προσλαμβάνει θεσμικά χαρακτηριστικά²³³. Ταυτόχρονα, διαπιστώνει κανείς το οξύμωρο φαινόμενο: κράτη γνωστά για την άσκηση ψυχολογικής βίας και ανασφάλειας στους πολίτες να κατηγορούν, ως μέλη διεθνών οργανισμών, άλλες χώρες για παραβίαση δικαιωμάτων των πολιτών²³⁴.

²³¹ Βλ. Γιαννουλόπουλος Δ., «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες...ό.π, σσ. 735 επ.

²³² Βλ. Οικονομίδης Κ. Π., «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη πρόληψη...ό.π, σ. 86.

²³³ Βλ. Μανωλεδάκης Ι., «Η νέα διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου...ό.π, σ. 26.

²³⁴ Βλ. Χάϊδου Α., *Εγκληματολογικά Κείμενα*...ό.π, σ. 98

B). Διαπιστώσεις και προβληματισμοί.

Στη σημερινή εποχή, ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος βασίζεται κυρίως στην παρατήρηση, την επιτήρηση και την επιθεώρηση και όχι στο φυσικό καταναγκασμό. Με αφετηρία τη διαπίστωση της ολοένα και περισσότερο διευρυνόμενης κοινωνίας του ελέγχου, η παρούσα μελέτη, μας οδήγησε σε έναν μεγάλο αριθμό ερωτήσεων παρά απαντήσεων, όπως για παράδειγμα: Έχει αποδειχθεί ποτέ επιστημονικά η αναγκαιότητα των περιοριστικών μέτρων που επιβάλλονται στις πολιτισμένες δυτικές κοινωνίες; Είναι οι νέες μέθοδοι κοινωνικού ελέγχου κατάλληλες για κάθε τύπο παράβασης ή παραβάτη, ώστε να καλύπτουν όλα τα είδη συμπεριφορών από τη χρήση ναρκωτικών ή αλκοόλ, μέχρι και τον εκβιασμό ή την απάτη; Βάσει ποιάς ιεράρχησης προτεραιοτήτων θεωρείται η λαθρομετανάστευση, η χρήση ναρκωτικών ή η επαιτεία εξίσου αν όχι περισσότερο επικίνδυνη από άλλες εγκληματικές συμπεριφορές για την εσωτερική ασφάλεια των κρατών; Επηρεάζουν τα εθνικά χαρακτηριστικά μιας χώρας τη διάδοση και επέκταση της νέας αυστηρής μορφής κοινωνικού ελέγχου; Απ' την άλλη, ήταν εύλογο να δημιουργηθούν ορισμένες απορίες όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι οι γενικότεροι κίνδυνοι ή οι απειλές σε μια κοινωνία θα περίμενε κανείς ότι θα αύξαναν την πιθανότητα κατάρρευσης του πολιτικού συστήματος καθώς κλονίζεται η εμπιστοσύνη του κοινωνικού συνόλου απέναντι σ' αυτό. Όμως αυτό δε συμβαίνει. Αντιθέτως, θα έλεγε κανείς ότι αυξάνεται η ευελιξία και η ελαστικότητά του. Ίσως η προβολή του όρου «απειλούμενη κοινωνία» να ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη απέναντι σ' έναν κοινό φόβο, με αποτέλεσμα να υποστηρίζονται οι επιλογές του πολιτικού συστήματος²³⁵. Το περίβλημα της «ποιότητας ζωής» προσλαμβάνεται από μεγάλη μερίδα της κοινής γνώμης ως άρνηση της περιθωριοποίησης κι έτσι ο πολίτης εμφανίζεται δεκτικός απέναντι στη κατασταλτική δύναμη του κράτους και στη διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου²³⁶.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του σύγχρονου κοινωνικού ελέγχου είναι η εμπορευματοποίηση της ασφάλειας²³⁷. Η ασφάλεια γίνεται ένα οικονομικό αγαθό, ένα αντικείμενο κατανάλωσης και, απ' αυτή την άποψη, οι εταιρείες παροχής

²³⁵ Βλ. J. Ditton, «Crime and the city, Public Attitudes...ό.π, σσ. 707επ.

²³⁶ Βλ. Παπαθεοδώρου Θ., *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική...*ό.π, σσ.234 επ.

²³⁷ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...*ό.π, σσ.80 επ.

υπηρεσιών ασφαλείας (ιδιωτική ασφάλεια, εγκατάσταση κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης, κλπ) δημιουργούν ανάγκες, παρά απαντούν σε πραγματικές. Η ασφάλεια σήμερα πωλείται ακριβά, καθώς δίνεται η δυνατότητα στις ευκατάστατες κοινωνικές τάξεις να οχυρώνονται πίσω από πολυτελείς κατοικίες ή να ζουν σε γειτονιές – φρούρια που κρατούν μακριά τα ανεπιθύμητα στοιχεία. Η διατήρηση του φόβου είναι απαραίτητη για την επιβίωση τέτοιων εταιριών. Κατά συνέπεια, οι σύγχρονες κοινωνίες βιώνουν τη παγκοσμιότητα της ανάπτυξης και τη διεθνοποίηση των οικονομικών σχέσεων, ταυτόχρονα με την ανάπτυξη της ανασφάλειας και την αύξηση της καθημερινής βίας.

Με τη χρήση ιδιωτικών μέτρων φύλαξης σε μια περιοχή, δημιουργούνται κοινωνικές αδικίες, καθώς εύκολα η εγκληματικότητα μετατοπίζεται σε περιοχές υποβαθμισμένες, όπου τα μέτρα ασφάλειας είναι ανύπαρκτα. Η γενίκευση του κλίματος ανασφάλειας προάγει τις κοινωνικές αντιθέσεις και τις συγκρούσεις, καθώς αποκρυσταλλώνονται στερεοτυπικές αντιλήψεις στη συνείδηση του κοινού, περιοχές κοινωνικού αποκλεισμού ονομάζονται περιοχές «υψηλής επικινδυνότητας», ενώ οι μετανάστες συνδέονται με την ανεργία και με την εγκληματικότητα. Οι επιπτώσεις του φόβου του εγκλήματος στην ιδιωτική και δημόσια ζωή του ατόμου σημαδεύουν το ρυθμό, τη μορφή και τη ποιότητα της ζωής, ιδιαίτερα στις μεγαλουπόλεις, όπου οι οικογένειες μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων απομακρύνονται από υποβαθμισμένες περιοχές²³⁸. Κατά συνέπεια, οι περιοχές αυτές υποβαθμίζονται τόσο πολιτιστικά όσο και περιβαλλοντικά, εφόσον εκεί συγκεντρώνονται πλέον άτομα χαμηλών εισοδημάτων και μειώνονται οι πιέσεις προς τη τοπική αυτοδιοίκηση. Με άλλα λόγια, συντελείται μια γεωγραφική μετακύληση της εγκληματικότητας από το κοινωνικό χώρο των ευπορότερων στον κοινωνικό χώρο των λιγότερο εύπορων τάξεων. Οι πλέον ευάλωτες περιοχές επενδύουν, ουσιαστικά, την ασφάλειά τους στη συνδρομή της δημόσιας αστυνομίας, η οποία συνήθως δεν επεμβαίνει προληπτικά αλλά με επιχειρήσεις βίαιες, κατασταλτικές και θεαματικές εναντίον συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, ενώ οι κάτοικοι αποκτούν αίσθημα προσωρινότητας. Η άποψη του Cusson²³⁹ είναι ότι σταδιακά οι περιοχές αυτές παραδίδονται σε άτομα

²³⁸ Βλ. Χ. Ζαραφονίτου, *Ο φόβος του εγκλήματος...*ό.π, σσ. 41-50.

²³⁹ Όπως παρατίθεται στην Χ. Ζαραφονίτου «Πόλη και Φόβος του Εγκλήματος: Παραγοντικές Εμπειρικές Προσεγγίσεις και Τοπικές Πολιτικές Πρόληψης» στον τιμητικό τόμο: *MNHMH II, Μελέτες Εγκληματολογίας, Αντεγκληματικής πολιτικής, Ιστορίας και Κοινωνιολογίας του Ποινικού*

περιθωριακά με τελικό αποτέλεσμα να αποκτούν υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας όπως έγινε για παράδειγμα στο Bronx της Νέας Υόρκης.

Σε ατομικό επίπεδο, το συναίσθημα ανασφάλειας οδηγεί τους πολίτες σε αυτοπεριορισμούς στη καθημερινή τους ζωή και στην αποφυγή συναναστροφών με άτομα που αντανακλούν το στερεότυπο του «πιθανού εγκληματία». Έτσι όμως ενισχύονται τα στιγματιστικά στερεότυπα και οξύνονται οι συγκρούσεις μεταξύ των πολιτών²⁴⁰. Οι πολίτες αναπτύσσουν τιμωρητικές στάσεις, αντιμετωπίζουν με καχυποψία τους μετανάστες και δεν εμπιστεύονται οποιαδήποτε μεταρρύθμιση αποσκοπεί στη βελτίωση του εγκληματία. Εύλογο όμως είναι να επηρεάζεται ολόκληρο το σύστημα της ακολουθούμενης αντεγκληματικής πολιτικής με την εφαρμογή πολιτικών που ενισχύουν τις εντάσεις και παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα²⁴¹.

Ανάλογα με τη φύση της απειλής καθίσταται ευάλωτη και η προστασία της ιδιωτικής σφαίρας του πολίτη. Αυτό συμβαίνει λόγω των εξελιγμένων τεχνολογικών μέσων που χρησιμοποιεί το οργανωμένο έγκλημα στην προσπάθεια να μη γίνονται αντιληπτές οι κινήσεις του από τις δικτικές αρχές. Με το πρόσχημα της απειλής που δέχεται η ασφάλεια των πολιτών, η ιδιωτική σφαίρα προσδιορίζεται ως *μυστική* και *επικίνδυνη*²⁴². Το ιδιωτικό που ανέκαθεν συμπλήρωνε το δημόσιο γίνεται πλέον απειλητικό και επικίνδυνο, γι' αυτό και το δίκαιο παρεμβαίνει πλέον όχι για να προστατεύσει την ιδιωτική σφαίρα αλλά το κράτος. Ταυτόχρονα, ο δημόσιος χώρος γίνεται περισσότερο επικίνδυνος και ανασφαλής. Γι' αυτό σταδιακά, ο ρόλος της *κοινότητας* υπερτερεί σε σχέση με αυτόν της *κοινωνίας*. Αναπτύσσονται κοινοτικές μορφές πρόληψης που στόχο έχουν την ενεργοποίηση των πολιτών γύρω από το ζήτημα της προστασίας της κοινότητας από τον κίνδυνο που βρίσκεται έξω από το συγκεκριμένο περιβάλλον²⁴³. Παράλληλα, συντελείται μια ενίσχυση στις ατομικές

Δικαίου, Ι. Δασκαλοπούλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα, Τομέας Ποινικών Επιστημών Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, τ. Γ', Σάκκουλας, Αθήνα, σσ 801-818.

²⁴⁰ Βλ. Χ. Ζαραφονίτου, *Ο φόβος του εγκλήματος...*ό.π, σσ. 63 επ.

²⁴¹ Βλ. F. Digneffe, «Αίσθημα ανασφάλειας, παραβατικότητα και κοινωνικός αποκλεισμός», μτφρ. Γ. Νικολόπουλος, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2000, σσ. 890-892.

²⁴² Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, *Εσωτερική ασφάλεια...*ό.π, σσ.50 επ.

²⁴³ Τέτοιες μορφές κοινοτικής πρόληψης είναι η «κοινοτική αστυνόμευση» («Community Policing»), τα «τοπικά προγράμματα επιτήρησης» («Neighborhood Watch Programs») και «απονομής

πρωτοβουλίες στον τομέα της πρόληψης του εγκλήματος. Οπλοκατοχή, συστήματα συναγερμού, κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης, ανάθεση επιτήρησης χώρων σε εταιρίες φρούρησης, δημιουργούν έντονο προβληματισμό για τον κίνδυνο υπέρβασης των ορίων της νόμιμης άμυνας ή τον κίνδυνο μη σεβασμού των δικαιωμάτων των θεωρούμενων ως δραστών εγκληματικών επιθέσεων²⁴⁴.

Η τεχνολογική εξέλιξη φέρνει στο προσκήνιο διαρκώς νέα προβλήματα που μας αναγκάζουν να ξανασκεφθούμε τις αντιλήψεις με τις οποίες προσεγγίζουμε τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι εφαρμογές της βιοτεχνολογίας προσδίδουν νέο περιεχόμενο στη βιοηθική, ενώ η προστασία των προσωπικών δεδομένων προσδιορίζει τους όρους, με τους οποίους κάθε σύγχρονος άνθρωπος απολαμβάνει την ιδιωτικότητα και την ελευθερία του. Η αντίληψη που επικρατεί στους σχετιζόμενους με τη ποινική δικαιοσύνη κλάδους είναι ότι τα νέα τεχνολογικά συστήματα (οι κάμερες, οι μέθοδοι βιομετρίας, το τεστ DNA) αποτελούν τα πιο αξιόπιστα και αποτελεσματικά όπλα στη ποινική δίωξη των εγκληματιών. Παρόλα αυτά, δεν είναι λίγες οι φορές που τα παραπάνω μέσα αποδείχθηκαν αναξιόπιστα στη προσπάθεια πιστοποίησης της ταυτότητας του εγκληματία (π.χ με το τεστ DNA)²⁴⁵.

Σήμερα, η επιστήμη, η τεχνική και η γνώση αυτονομήθηκαν τελείως. Κανείς δεν είναι σε θέση να φαντασθεί πώς οι εξελίξεις της βιοτεχνολογίας, της κυβερνητικής και της ρομποτικής θα επηρεάσουν ή θα ανατρέψουν τα κοινωνικά μεγέθη, τις κοινωνικές ισορροπίες και τους κοινωνικούς ιστούς. Η επιστημονική κοινότητα, μόλις τώρα έχει αρχίσει να κατανοεί πώς τα εγκληματικά προφίλ, η διαχείριση δεδομένων του πληθυσμού και οι βιομετρικές πληροφορίες αναδύονται ως πηγές δύναμης και εξουσίας στο νέο, παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Πώς ενισχύουν τις ήδη υπάρχουσες ρυθμίσεις και ποιες είναι οι επιρροές σε ήδη υπάρχοντες ταξικούς διαχωρισμούς, όπως το φύλο ή η εθνικότητα, αποτελούν πλευρές του ίδιου ζητήματος που απαιτούν έρευνα σε βάθος. Όσο η κοινωνία εισέρχεται στην εποχή της μετά-πληροφορίας, με τη συνακόλουθη θέσπιση πολλαπλών δικαιωμάτων επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, φαινόμενα, όπως αυτά που αναλύθηκαν στη παρούσα εργασία, θα ενταθούν, ενώ η εκμετάλλευση στοιχείων προσωπικού χαρακτήρα θα θεωρείται κανόνας και όχι εξαίρεση.

δικαιοσύνης» («Neighborhood Justice Centers»). Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, «Κοινοτισμός και κοινοτική πρόληψη...ό.π, σσ. 777 επ.

²⁴⁴ Βλ. Χ. Ζαραφονίτου, *Ο φόβος του εγκλήματος...ό.π, σσ. 79 επ.*

²⁴⁵ Βλ. Γ. Λαζαράκος, «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων...ό.π, σσ. 1174-1175

Είναι γεγονός ότι πολύ σύντομα η επιστήμη θα είναι σε θέση να κωδικοποιήσει μια σειρά από γονίδια που σφραγίζουν τον άνθρωπο από τη γέννησή του. Με τη συγκεκριμένη διαδικασία όμως, διαφαίνεται η δυνατότητα μιας σχετικής «πρόγνωσης» της διαφορετικής φυσικής και πνευματικής εξελισσιμότητας του κάθε ατόμου. Κατά συνέπεια, το ζήτημα της *ισότητας* δεν θα μπορεί πια να τίθεται όπως στο παρελθόν. Ο άνθρωπος, ερχόμενος στον κόσμο, δεν θα είναι *tabula rasa* αλλά θα προκαταλογγραφείται ως προς τη σωματική και ψυχική του επάρκεια, τη μακροβιότητά του και, ενδεχομένως, ως προς την «*επικινδυνότητά*» του. Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν θα τείνει να ανατραπεί ολόκληρο το τρέχον σύστημα ιδεών περί κοινωνικής δικαιοσύνης, επιείκειας και αλληλεγγύης. Ασφαλιστικές εταιρείες πιέζουν για τη δημιουργία αρχείων DNA, αρχικά για γονίδια κληρονομικών ασθενειών στο πληθυσμό, στη συνέχεια, όμως, κανείς δεν μπορεί να είναι σίγουρος αν θα επιχειρηθεί ο προσδιορισμός -ανύπαρκτων στην ουσία- γονιδίων π.χ «*εγκληματικότητας*», «*επιθετικότητας*», «*νοημοσύνης*»²⁴⁶.

Η χρήση της τεχνολογίας, μπορεί να δημιουργήσει μια διαφορετική μορφή κοινωνικού ελέγχου, μπορεί να καταστεί εποπτικό όργανο ή εργαλείο ελέγχου ή μπορεί, σύμφωνα με τον S. Cohen,²⁴⁷ να δημιουργήσει μια «*φυλακή πληροφοριών*». Ας πάρουμε για παράδειγμα τη περίπτωση της ηλεκτρονικής επιτήρησης:

Το ζήτημα της κατ' οίκον φυλάκισης με ηλεκτρονική επιτήρηση εμφανίζεται σε πρώτη ανάλυση προβληματικό, ενώ με μια περαιτέρω εξέταση επικίνδυνο, γιατί αποτελεί σωφρονιστική πολιτική που διαπνέεται από έννοιες οικονομικές, τιμωρητικές και εξουδετερωτικές. Τα όρια ανάμεσα στο δημόσιο και στο ιδιωτικό συγχέονται καθώς η λεπτή ισορροπία είναι εξαιρετικά δύσκολο να διατηρηθεί. Ως σωφρονιστική περίμετρος δε νοείται πλέον μόνο η εντός της φυλακής στέρηση της ελευθερίας αλλά και ο κοινωνικοποιημένος εγκλεισμός. Έτσι, το «*πανοπτικό σύστημα*» εξάγεται από τη φυλακή προς τη κοινωνία. Η συγκεκριμένη σωφρονιστική πολιτική, θα πρέπει κατά τη γνώμη μας, εφόσον είναι αδύνατον να εξαλειφθεί, να εξεταστεί τουλάχιστον κάτω από την οπτική των κοινωνικών χαρακτηριστικών των καταδίκων που υπόκεινται στο συγκεκριμένο μέτρο, καθώς επίσης να κριθεί με βάση

²⁴⁶ Χ. Σαββάκης, «Μοριακή γενετική, βιοτεχνολογία και τα διλήμματα...»ό.π, σσ 13-22.

²⁴⁷ Όπως παρατίθεται στην Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα*....ό.π, σ. 99.

την αποτελεσματικότητα με κύριο κριτήριο την υπότροπη αλλά και τη σύγκριση κόστους - οφέλους²⁴⁸.

Παράλληλα, στο σωφρονιστικό τομέα, υπάρχουν προσβολές των οποίων τα θύματα δεν είναι δυνατό να τις αντιληφθούν ή να τις ελέγξουν, όπως για παράδειγμα η επεξεργασία των στοιχείων των κρατουμένων στην εγκληματολογική έρευνα, για τη δημιουργία εγκληματικών προφίλ ή για την απονομή δικαιοσύνης²⁴⁹. Ακόμη και η τεχνολογία της αναγνώρισης εμφανίζεται προβληματική, διότι για κάθε αρχή και ιδιώτη αποτελεί ένα διαθέσιμο εργαλείο άσκησης κοινωνικού ελέγχου²⁵⁰. Εξάλλου, δεν σπανίζουν οι περιπτώσεις πώλησης, στο διαδίκτυο, πληροφοριών της προσωπικής ζωής.

Η τεχνολογία παίζει ένα σημαντικό ρόλο σε νέες νομοθεσίες ή κανονισμούς, όπως η Σύμβαση Σένγκεν, που εγκυμονεί τον κίνδυνο μιας πιθανής κακής χρήσης των προσωπικών στοιχείων. Η απειλή σε βάρος της προσωπικής ελευθερίας είναι μεγαλύτερη από το πρακτικό πλεονέκτημα της προστασίας των συνόρων. Η αυθαίρετη επιλογή των ατόμων που τα στοιχεία τους καταχωρίζονται στο Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν, καταργεί τη βασική αρχή του κράτους δικαίου, εφόσον τιμωρείται ο ύποπτος, το φρόνημα και η πρόθεση αντί για τον δράστη και την πράξη²⁵¹. Η προσοχή μας όμως δε πρέπει να είναι στραμμένη μόνο σε νομοθετικές ρυθμίσεις και κανονισμούς που απειλούν καθημερινά την ιδιωτική ζωή. Πολύ περισσότερο θα πρέπει να στρέψουμε τη προσοχή μας σε διάφορες προσβολές που υφίσταται η προσωπική μας ζωή καθημερινά, εν αγνοία μας, με το πρόσχημα πάντα της ασφάλειας.

²⁴⁸ Βλ. Α. Χάϊδου, *Εγκληματολογικά Κείμενα...*ό.π, σσ. 100 επ.

²⁴⁹ Βλ. Α. Μαγγανάς, «Το πρόβλημα της αποτίμησης...»ό.π, σ.1008.

²⁵⁰ Βλ. Νούσκαλης Γ., «Προστασία προσωπικών δεδομένων και ποινική δίκη...»ό.π, σ.678

²⁵¹ Βλ. Έ. Λαμπροπούλου, «Οι συμφωνίες Σένγκεν...»ό.π, σσ. 63-64.

Γ). Τρόποι αντίστασης.

Με δεδομένη τη κατάσταση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια στο χώρο της πρόληψης της εγκληματικότητας, της απονομής ποινικής δικαιοσύνης και του σωφρονιστικού τομέα, όπως αναλύθηκαν στις σελίδες που προηγήθηκαν, αντιλαμβανόμαστε ότι είναι επιβεβλημένη η διαμόρφωση μιας αντεγκληματικής πολιτικής με κέντρο τον πολίτη, την προστασία του και, παράλληλα, τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει μια συστηματική και οργανωμένη προσπάθεια από όλους τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου, επίσημου και ανεπίσημου. Το κράτος οφείλει να δημιουργήσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που είναι αναγκαίες για την διαμόρφωση και καλλιέργεια ενός πολιτισμού που θα σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα και θα λειτουργεί υπέρ της κοινωνικής συνοχής της αλληλεγγύης και της συμμετοχής στα κοινά. Με άλλα λόγια, πρόκειται για το ξερίζωμα της νοοτροπίας του φόβου για τον συνάνθρωπο και, ιδίως, τον ξένο, για την άσκηση οργανωμένης κοινωνικής πολιτικής μέσω της παιδείας, του σχολείου, της οικογένειας, που θα σηματοδοτήσει το πέρασμα από πρακτικές αποκλεισμού σε πολιτικές κοινωνικής συμπερίληψης, θα εμπεδώνει την ασφάλεια των δικαιωμάτων όλων των πολιτών και θα λειτουργεί διαμεσολαβητικά και ενταξιακά στο πλαίσιο της πληθυντικής κοινωνίας. Δε μπορεί να γίνονται ανεκτές ανατροπές από τις παραδοσιακές αρχές και εγγυήσεις που επί δεκαετίες διασφάλιζαν τα δικαιώματα των πολιτών, με το πρόσχημα της «ασφάλειας» και της προστασίας της κοινωνίας από μορφές σοβαρής εγκληματικότητας. Μόνιμα, αιχμή του δόρατος αποτελούν τα ναρκωτικά, η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα, που στην ουσία χρησιμοποιούνται ως άλλοθι για τη νομιμοποίηση διαδικασιών «παράκαμψης» παραδοσιακών εγγυήσεων και υπερασπιστικών δικαιωμάτων. Όμως, μια σοβαρή προσπάθεια για να μειωθεί η απειλή από το νέο είδος «τρομοκρατίας», όπως και σε άλλες αναρίθμητες περιπτώσεις, απαιτεί να κατανοηθούν και να αντιμετωπιστούν οι αιτίες²⁵².

Αναγκαία προϋπόθεση είναι να υπάρξει αποφασιστικότητα και σταθερή εμμονή στο σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, ως πρωταρχική αποστολή κάθε πολιτισμένης κοινωνίας²⁵³. Είναι απαραίτητη ακόμη, η αυστηρή προσήλωση στο κράτος δικαίου, τόσο σε νομοθετικό όσο και σε δικαστικό επίπεδο, αλλά και η αφοσίωση σε εκείνες

²⁵² Βλ. Γ. Πανούσης, «Παγκοσμιοποίηση...ό.π, σ. 1165

²⁵³ Βλ. Τσιρίδης Π., «Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου...ό.π, σ.298.

τις αρχές και παραδόσεις που χαρακτηρίζουν το πολιτισμό μας ως ανθρωποκεντρικό, αποφεύγοντας έκτακτες νομοθεσίες στο όνομα της ασφάλειας²⁵⁴. Η ουσιαστική πραγμάτωση του ενιαίου «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θα λάβει χώρα μόνο με ισόρροπη φροντίδα για την εγγύηση των ατομικών ελευθεριών, οι οποίες αποτελούν συστατικό στοιχείο αυτού του χώρου²⁵⁵.

Η ενημέρωση των πολιτών πάνω στο φλέγον ζήτημα της παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους μέσω των νέων τεχνολογιών επιτήρησης, κρίνεται αναγκαία, αν λάβουμε υπόψη την διαρκή επέκταση των συστημάτων σε κάθε τομέα της καθημερινής ζωής. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω μιας συστηματικής προσπάθειας με συζήτηση και άσκηση κριτικής στα μέσα μαζικής ενημέρωσης από τη πλευρά κοινωνιολόγων, εγκληματολόγων και άλλων κοινωνικών επιστημών. Για παράδειγμα, το ηλεκτρονικό περιοδικό *Statewatch*²⁵⁶, έχει ξεκινήσει μια συστηματική προσπάθεια παράθεσης πληροφοριών, γεγονότων και αναλύσεων για την κατάσταση που διαμορφώνεται. Σκόπιμη θα ήταν λοιπόν τόσο η έγκαιρη ενημέρωση του κοινού σχετικά με ζητήματα, όπως η χρήση των βιομετρικών εφαρμογών, όσο και η έγκαιρη προετοιμασία και αντιμετώπιση του θέματος από τους αρμόδιους φορείς.

Η επιστημονική κοινότητα από τη πλευρά της οφείλει να αντισταθεί μπροστά στις διαφαινόμενες εξελίξεις – και, μάλιστα, ανεξάρτητα από τις πιθανότητες επιτυχίας. Η ιστορία μπορεί να προχωρήσει, ωστόσο δε μπορεί να μην καταγράψει τη προσπάθεια επιστημόνων να μην οπισθοδρομήσει το κράτος πρόνοιας και να μην υποβαθμιστεί ο νομικός μας πολιτισμός. Η επιτήρηση πρέπει να αποτελέσει βασικό θέμα όχι μόνο της κοινωνιολογικής έρευνας, αλλά και των δραστηριοτήτων της οργανωμένης Πολιτείας.

Το μοντέλο της σύγχρονης κοινωνικής ζωής φαίνεται να ολισθαίνει από τα ηθικά πρότυπα πάνω στα οποία έχει κατασκευαστεί. Είναι ανάγκη για επαναπροσδιορισμό του τρόπου ζωής στη βάση ηθικών κριτηρίων και όχι με υποκατάστατες ψευδο-ηθικολογίες που έχουν επικρατήσει μέσα στα συστήματα επιτήρησης και έχουν αποκαθαιρέσει κάθε ηθικό περιεχόμενο. Η προσέγγιση της διαχείρισης του κινδύνου, για παράδειγμα, βασίζεται σε ένα ωφελιμιστικό,

²⁵⁴ Βλ. Δ. Γιαννουλόπουλος, «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες...ό.π, σ. 1393

²⁵⁵ Βλ. Τσιρίδης Π., «Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου...ό.π, σ.298.

²⁵⁶ www.statewatch.org

ηθικολογικό υπολογισμό που έχει μετατοπίσει αποτελεσματικά άλλα ηθικά κριτήρια όπως η πραγματική ενοχή ή ακόμα και η γενναιοψυχία ή η δικαιοσύνη. Έτσι, η ζωή του πολίτη εξαρτάται από πιθανότητες, πρότυπα όπως οι δείκτες κατανάλωσης ή από τη σχετική επιτυχία στο να αποφύγει την παράβαση ενός κανόνα. Πρέπει, κατά συνέπεια, πρώτα απ' όλα να τερματιστεί η ενίσχυση κοινωνικών διαχωρισμών μέσω των πρακτικών επιτήρησης αλλά και να εγκαταλειφθεί η πεποίθηση ότι η πολιτική διαχείρισης κινδύνων είναι ένα κατάλληλο για την εποχή που ζούμε, ηθικό πρότυπο²⁵⁷. Η αντιπαράθεση των παραδοσιακών ηθικών προτύπων με τα σύγχρονα ηθικολογικά είναι καθήκον της επιστημονικής κοινότητας. Η μελέτη και διερεύνηση των εμπλοκών πολιτικών και πρακτικών των ιδιωτικών επιχειρήσεων με την εκάστοτε κυβέρνηση είναι ένα δεύτερο. Η κλιμακούμενη επιτήρηση της καθημερινής ζωής των πολιτών απαιτεί άμεση και αδιάκοπη αφοσίωση και στα δύο καθήκοντα.

Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε την πεποίθηση ότι η επιστημονική έρευνα θα πρέπει να περιοριστεί. Εξάλλου, η διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου δεν οφείλεται στην ανάπτυξη της τεχνολογίας αλλά στην ίδια τη φύση του κοινωνικού συστήματος. Η πολιτική της διαχείρισης της διακινδύνευσης δεν πετυχαίνει τίποτα περισσότερο παρά να διαιωνίζει μια απαισιόδοξη και αρνητική προοπτική του κόσμου μας, έτσι όπως είναι κατασκευασμένος. Είναι αναγκαία η εισαγωγή νέων κριτηρίων ή καλύτερα, η επίκληση παραδοσιακών ηθικών κριτηρίων που έχουν να κάνουν με την απονομή δικαιοσύνης στα πλαίσια του κοινωνικού κράτους.

²⁵⁷ Βλ. Marx G., «Technology and Social Control...ό.π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Αγγελής Ι., «Το νομικό πλαίσιο για την ασφάλεια του κυβερνοχώρου κατά το ελληνικό δίκαιο», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2001, σσ 1293

Albrecht H.-J., «Νομοθετικές απαντήσεις στην 11η Σεπτεμβρίου. Συγκριτική ανάλυση της Αντιτρομοκρατικής Νομοθεσίας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2004, σσ 981-992.

Αλεξιάδης Σ., *Ανθρώπινα Δικαιώματα Ποινική Καταστολή*, Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1990.

Αλεξιάδης Σ., *Εγκληματολογία*, Α.Ν. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1989.

Αλεξιάδης Σ., «Η επικινδυνότητα του εγκληματία: ένα στοιχείο πλαστό» στο *Μνήμη Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκι*, τ. II, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1986, σσ 131-151.

Ancel M., *Η νέα κοινωνική άμυνα*, μετ. Η. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

Αυγουστιανάκης Μ., «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Προβλήματα και αντιμετώπιση από το δίκαιο», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τευχ 11-12, 2001, σσ 673-710.

Βαρελάς Χ., «Στο επίκεντρο των εξελίξεων», *RAM*, Οκτώβριος 2000, τεύχος 140, σσ. 370 επ

Βλαχόπουλος Σ., «Βιοϊατρικές εξελίξεις και αναθεώρηση του Συντάγματος», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 10/2001, σσ. 369-376.

Βρύζας Κ., «Νέες τεχνολογίες –Νέες μυθολογίες», στο: *Οι νέες τεχνολογίες για την κοινωνία και τον πολιτισμό*, Πρακτικά Β΄ Πανελλήνιου συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή, Αθήνα, 2000, σσ.334-343

Γεωργίου Χ., «Το τεστ DNA στην ποινική διαδικασία: παράγοντες αναξιοπιστίας και όρια χρήσης του», *Ποινική Δικαιοσύνη* 6/2003, σσ.679-686.

Γιαννόπουλος Γ.Ν., «Προστασία προσωπικών δεδομένων και διασυννοριακή ροή πληροφοριών. Το πρόβλημα του "ικανοποιητικού επιπέδου προστασίας"», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 11/2001, σσ 733-750.

Γιαννουλόπουλος Δ., «Τρομοκρατία και ατομικές ελευθερίες στις ΗΠΑ μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 12/2003, σσ 1379-1393.

Δημόπουλος Χ., *Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της*, Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή, 1988

Digneffe F., «Αίσθημα ανασφάλειας, παραβατικότητα και κοινωνικός αποκλεισμός», μτφρ. Γ. Νικολόπουλος, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2000, σς. 890-892.

Duclos D., «Ο Μεγάλος Αδελφός είναι καλωδιωμένος», *Le Monde Diplomatique*, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 15/8/2004, σσ 23-26

Foucault M., *Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου, Ι. Ράλλη, εκδ. ΡΑΠΠΑ

Gomien D., David H., Zwaak L., *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Δίκαιο και Πρακτική*, επιμ. Αμίτσης Γ., μτφ Τσατσαρέλη Έ., εκδ Παπαζήση, Αθήνα, 2001.

Ζαραφωνίτου Χ., «Πόλη και Φόβος του Εγκλήματος: Παραγοντικές Εμπειρικές Προσεγγίσεις και Τοπικές Πολιτικές Πρόληψης» στον τιμητικό τόμο: *MNHMH II, Μελέτες Εγκληματολογίας, Αντεγκληματικής πολιτικής, Ιστορίας και Κοινωνιολογίας του Ποινικού Δικαίου*, Ι. Δασκαλοπούλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα, Τομέας Ποινικών Επιστημών τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, τόμος Γ΄, Σάκκουλας, Αθήνα, σσ 801-818.

Ζαραφωνίτου Χ., *Ο φόβος του εγκλήματος, Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, συμμ Τσελώνη Α., Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.

Ζημιανίτης Δ., «"Μεταμοντέρνες Ποινές": Η Ηλεκτρονική Επιτήρηση», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 5/1998, σσ 460-465.

Καστανάς Η., «Ίντερνετ και προστασία των προσωπικών δεδομένων», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 11/2001, σσ 711-732.

Καστανάς Η., «Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έτους 2000. Μέρος II: Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευόμενων ελευθεριών», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2001, σσ 901-909.

Καλλέργης Κ., «Ευρωασφάλεια με ειδικά μέτρα και δορυφόρους. Φιλόδοξο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής», *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 8/2/2005

Κυριακόπουλος Γ.Δ., «Ασφάλεια και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Οι ρυθμίσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, 11/2001, σσ 763-779.

Λαζαράκος Γ., «Βιομετρία: Προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσω της επεξεργασίας ευαίσθητων (σωματικών) πληροφοριών», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2001, σσ 1165-1175.

Λάζος Γ., *Πληροφορική και Έγκλημα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001.

Λαμπροπούλου Έ., *Εσωτερική ασφάλεια και κοινωνία του ελέγχου*, Κριτική, Αθήνα, 2000.

Λαμπροπούλου Έ., «Κοινωνίες σε "κίνδυνο" και αίσθημα ανασφάλειας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 5/2002, σσ 556-560.

Λαμπροπούλου Έ., «Κοινοτισμός και κοινοτική πρόληψη: Το "νέο παράδειγμα" στην αντεγκληματική πολιτική;» στο *Τιμητικός Τόμος για την Αλίκη Γιωτοπούλου – Μααρακοπούλου*, επιμ. Μαγγανάς Α, τομ Α, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003, σσ 777-797.

Λαμπροπούλου Έ., *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, Παπαζήση, Αθήνα, 1994.

Λαμπροπούλου Έ., *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.

Λαμπροπούλου Έ., «Οι συμφωνίες Σένγκεν και η "εσωτερική" ασφάλεια», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2001, σσ 59-64.

Λουλούδη. Λ, Γεωργιάδου Β, Σταυρακάκη Γ, *Φύση, κοινωνία, επιστήμη στην εποχή των «τρελών αγελάδων»: διακινδύνευση και αβεβαιότητα*, Αθήνα, Νεφέλη, 1999.

Μαγγανάς Α., «Το πρόβλημα της αποτίμησης του κινδύνου τέλεσης νέων εγκληματικών πράξεων», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 10/1999, σσ 1008-1016.

Μαγγανάς Α., «Η ιδιωτική ασφάλεια (private security). Προβληματισμοί και επισημάνσεις», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 3/2001, σσ 274-284.

Μανωλεδάκης Ι., *Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια, Το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας*, Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα –Θεσσαλονίκη, 2004

Μανωλεδάκης Ι., *Η νέα διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου και ο κίνδυνος υποβάθμισης του νομικού μας πολιτισμού*, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, αρ. 9, («Τιμή Δ. Ευρυγένη»), Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000

McKie R., «Ο ντετέκτιβ, το φλιτζάνι του καφέ και ένα αποτσίγαρο», *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 7/4/2005, σ. 3.

«Μια νύχτα στο Στάμχαιμ», *Ο Ιός της Κυριακής, Ελευθεροτυπία*, 13/2/2005

Μουστάκα Μ., Σταμάτη Α., «Το e-mail είναι απόρρητο. Οι εργοδότες απαγορεύεται να ελέγχουν τα αρχεία των υπολογιστών των εργαζομένων», *ΤΑ ΝΕΑ*, 31/1/2005, σ 15.

Νικολόπουλος Γ., «Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης» στο Τιμητικός Τόμος για την Αλίκη Γιωτοπούλου –Μαραγκοπούλου, επιμ. Μαγγανάς Α, том Β, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003, σσ 951-960.

Νικολόπουλος Γ.Π., «Κατασκευάζοντας έναν ευρωπαϊκό χώρο "ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης": το Πρόγραμμα της Χάγης" και τα διακυβεύματα μιας υπερκρατικής βαθμίδας κοινωνικού ελέγχου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 3/2005, σσ. 323-332.

Νικολόπουλος Γ, *Κράτος, ποινική εξουσία και Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Μια εγκληματολογική προσέγγιση*, Κριτική, Αθήνα, 2002

Νικολόπουλος Γ., «Το ζήτημα της επαγγελματικής επανένταξης των πρώην καταδίκων: θεωρητικές επισημάνσεις, ερευνητικά πορίσματα και κοινωνικές δράσεις», άρθρο υπό δημοσίευση στην Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών του ΕΚΚΕ.

Νικολόπουλος Γ., «Σύγχρονες διεθνείς τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο και δικαιώματα του ανθρώπου», πανεπιστημιακές σημειώσεις στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: «Η σύγχρονη εγκληματικότητα και η αντιμετώπισή της», Β' εξάμηνο ακαδημαϊκού έτους 2004-2005.

Νούσκαλης Γ., «Προστασία προσωπικών δεδομένων και ποινική δίκη: Αξίες αντιφατικές ή παράλληλες; (Ορισμένες σκέψεις με αφορμή την ΣυμβΑΠ 1945/2002)», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 6/2003, σσ. 675-678.

Ξένου Μ., «Η χρήση της χαρτογράφησης της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή από τις αστυνομικές αρχές», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 4/2000, σσ 453-455.

Οικονομίδης Κ. Π., «Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας: Σύντομος απολογισμός των πέντε πρώτων ετών λειτουργίας της» στο *Κρατούμενοι και Δικαιώματα του Ανθρώπου*, επιμ. Σπινέλλη Κ.Δ και Τσήτσουρα Α, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Σάκκουλας, Αθήνα, 1996, σσ 85-92.

Orwell G., 1984, μτφρ Ν. Μπάρτη, ΚΑΚΤΟΣ, 1978.

Πανούσης Γ., «Ανασφάλεια- Το σκιάχτρο της παγκοσμιοποίησης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 10/2004, σσ.1153-1165.

Παπαθανασόπουλος Ε., «Κατ' οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική επιτήρηση. Μετεξέλιξη του πανοπτικού σχήματος», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 5-10/1990-1992, σς 225-237.

Παπαθεοδώρου Θ., *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική*, Συγκριτική προσέγγιση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002

Παπαθεοδώρου Θ., «Δικαιοσύνη ανηλίκων και ανήλικοι δράστες. Τα έσχατα όρια της "μηδενικής ανοχής" στις ΗΠΑ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2000, σσ 77-80.

Παπαθεοδώρου Θ., «Η ηλεκτρονική επιτήρηση ως εναλλακτικό μέτρο έκτισης των στερητικών της ελευθερίας ποινών: Το παράδειγμα του γαλλικού νόμου 97-1159 της 19.12.1997», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 9/1998, σσ 927-932.

Παπαϊωάννου Ε., «Η συγκατάθεση του προσώπου στην ανάλυση του γενετικού υλικού του και η νέα διάταξη του άρθρου 200Α ΚΠΔ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2001, σσ 1176-1178.

Παρασκευόπουλος Ν.Α., «Το Corpus Juris στα πλαίσια της Διεθνούς Αντεγκληματικής Πολιτικής στη στροφή του 2000», *Υπεράσπιση*, τ.3, 1999, σσ. 605-620.

Πιτσελά Α., *Διεθνή Κείμενα Σωφρονιστικής Πολιτικής*, Α.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003.

Πολλάτου Ι., «Ανάλυση του DNA και νέοι ορίζοντες στη διερεύνηση του εγκλήματος», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2001, σσ 1179-1184.

Σαββάκης Χ., Φ. Βασιλογιάννης, Τ.Βιδάλης, Β.Βουτσάκης, Π.Δόνος, Ηλ.Καστανάς, Γ.Κτιστάκης, Ευ.Μάλλιος, Αν.Τάκης, Κ.Τσιτσελίκης, Δ.Χριστόπουλος, *Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα*, Α.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004.

Τσαλίκोगλου Φ., *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1989.

Τσιρίδης Π., «Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Ποινικά Χρονικά*, 4/2004, σσ.289-298.

Τσουκαλά Α., «Η Συνθήκη Σένγκεν: Χώρος ελεύθερης κυκλοφορίας ή απειλή για τη δημοκρατία;», *Ελληνική Δικαιοσύνη*, τ 39, 1998, σσ 1519-1528.

Φαρσεδάκης Ι., *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, τευχ Α, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990

«Φυλακές ειδικής νομιμότητας», *Ο Ιός της Κυριακής, Ελευθεροτυπία*, 21/2/2004.

Χαΐδου Α., *Εγκληματολογικά Κείμενα, Ανήλικοι-Ναρκωτικά-Κοινωνικός έλεγχος*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003

Wacquant L., «Η καταδίωξη των πρώην σεξουαλικών παραβατών», *Le Monde Diplomatique, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 9/1/2000, σσ. 29-31.

Wacquant L., «Η φυλάκιση των «επικίνδυνων τάξεων» στις ΗΠΑ», *Le Monde Diplomatique, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 30/8/1998, σ.56.

Wacquant L., *Οι φυλακές της μιζέριας*, μτφ Διαμαντάκου Κ., εκδόσεις Πατάκη, 2001.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Barak G., «Crime and crime control in an age of globalization: a theoretical dissection», *Critical Criminology* 10: 57–72, 2001.

Beck U., «Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes» στο *The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory*, Sage Publications, 2000.

Bennett T., «Crime Prevention», στο *The handbook of crime and punishment*, edit M. Tonry, New York: Oxford University Press, 1998, p 369-402.

Ditton J., «Crime and the city, Public Attitudes towards Open-Street CCTV in Glasgow», *British Journal of Criminology*, (2000) 40, p 692-709.

Downes D., «The macho penal economy, Mass incarceration in the United States- a European perspective», *Punishment and Society*, vol 3 (1), 2001, p 61-80.

Feeley M., Simon J., «Actuarial Justice: the Emerging New Criminal Law», στο *The Futures of Criminology*, D. Nelken (ed.), Sage, 1994, p. 173-201.

Feeley M., Simon J., «The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and its implications», *Criminology*, vol. 30, No 4, 1992, p 449-474.

Foucault M., «About the Concept of the “Dangerous Individual” in 19th Century Legal Psychiatry», *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 1, pp 1-18. 1978.

EUROPOL, *2003 EUROPEAN UNION ORGANISED CRIME REPORT*.

Garland David, «Crime Control and Social Order» από το έργο του: *The Culture of Control, Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford University Press, Oxford, 2001, 193-205.

Lyon D., *Surveillance society, Monitoring everyday life*, Buckingham: Open University Press, 2001, 2002 print

Mathiesen T., *On Globalisation of Control: Towards an Integrated Surveillance System In Europe*, A Statewatch publication, November 1999

Marx G., «Technology and Social Control: The Search for the Illusive Silver Bullet» στο: *the International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2001

Muncie J. Eugene Mc Laughlin, *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage.

Schneider P. M., Martin D. Peter, «Criminal DNA databases: the European situation», *Forensic Science International*, 119, 2001, σσ. 232-238

Swaaningen R. van, *Critical Criminology- Visions from Europe*, Sage Publications, 1997, p 174-190.

Wright S., *An appraisal of technologies for political control*, European Parliament, Directorate General for Research, Directorate B, The STOA Programme, Luxembourg, 6 January 1998.

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΡ. 67 / 2004 της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, στο: www.dpa.gr/Documents/Gre/Apofaseis/OLYMPIAKH%20AEROPORIA-A2.doc

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, Ετήσια Έκθεση 2003, στο: http://www.dpa.gr/Documents/Gre/Com/annual_report_03.pdf

COUNCIL DECISION of 17 May 2004, Official Journal of the European Union, at: <http://www.statewatch.org/news/2004/may/PNR-AGR.pdf>

«Η επάνοδος των βασανιστηρίων, Ανάκριση με όλα τα μέσα», *Ο Ιός της Κυριακής, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 11/05/2003, στο: www.iospress.gr/ios2003/ios20030511a.htm

Haya El Nasser, «Gated communities more popular, and not just for the rich», *USA TODAY*, at: http://www.usatoday.com/news/nation/2002-12-15-gated-usat_x.htm

Μουλίνος Κ., Καμπουράκη Κ., "Ε-Business και Προστασία Προσωπικών Δεδομένων: σεβασμός του πολίτη στην Ψηφιακή Εποχή", στο <http://www.dpa.gr/Documents/Gre/Com/article.doc>

Müller C. and Boos D., «Zurich Main Railway Station: A Typology of Public CCTV Systems», *Surveillance & Society*, στο <http://www.surveillance-and-society.org/cctv.htm>

Proposal for a COUNCIL DECISION on the conclusion of an Agreement between the European Community and the Government of Canada on the processing of Advance Passenger Information (API)/Passenger Name Record (PNR) data, at: www.statewatch.org/news/2005/may/eu-canada-pnr-agreement.pdf

«Το άγαλμα της τρομοκρατίας. Τα βασανιστήρια επιστρέφουν στις ΗΠΑ», *Ο Ιός της Κυριακής, ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, 25/11/2001 στο: www.iospress.gr/ios2001/ios20011125a.htm

Ιστοσελίδες:

<http://www.cctv-information.co.uk/>

www.lifeandliberty.gov